

คำให้การเรื่องทัพฮ่อ

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์ตรี พระยาปลื้มจินดาสวัสดิ์ (อุน ปลื้มจินดา)

ณวัดป่าตุลาธาราชฤษดี จังหวัดฉะเชิงเทรา

วันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔

คำนำ

คุณหญิง เล็ก ปลื้หจินดาสวัสดิ์ ปลื้หจินดา พร้อมด้วย บุตรีธิดา จะทำการปลงศพสนองคุณ อำมาตย์ตรี พระยาปลื้หจินดา สวัสดิ์ (อนุ ปลื้หจินดา) แจ้งความมายังราชบัณฑิตยสภา ขอให้ กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้ และเสดงความประสงค์ใคร่ ได้หนังสือที่เกยวด้วยทัพอื่อ ด้วยพระยาปลื้หจินดาสวัสดิ์ เป็น ข้าราชการผหนงทมสวนเกยวของในเรองทัพอื่อนั้น ข่าพเจ้าจ้ง เลอกหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕๕ คือคำให้การเรองทัพอื่อ ให้พิมพ์ตามประสงค์

หนังสือชงเรียกวา "คำให้การ" เหล่านั้ เป็นจดหมายเหตุ ประเภท ๑ ชงรัฐบาลให้ถามเรองราวไว้จากผู้ทรูเห็น ด้วยประ เพนแต่ก่อนมาถ้ารัฐบาลประเทศใดได้ชาวต่างประเทศทรูการงาน บ้านเมืองมากดี หรือแม่ชนชาวประเทศของตนเองได้ไปรู้เห็นการ งานบ้านเมืองต่างประเทศมากดี ถ้าและการงานบ้านเมืองต่างประเทศ นั้นเป็นประโยชน์รัฐบาลต้องการจะรู ก็เอาตัวชาวต่างประเทศ หรือชาวเมืองของตน ที่ได้ไปรู้เห็นการงานมาให้เจ้าพนักงานซักไซ้ ได้ถามข้อความที่อยากรู และจดเป็นคำให้การขนเสนอต่อ รัฐบาล

ประเพณนเห็นจะมีเหมือนกันทุกประเทศแม่ที่สุดทางตะวันออกก็มีมาแต่โบราณทีเดียว ด้วยมีหนังสือทำนองคำให้การอย่าง วนั้ในจำพวกหนังสือไทยเก่า ๆ หลายเรอง เช่นเรองขุนสิงหพิได้

หนังสือ^{๑๖} และเรื่องขุนการเวกไปบูชาพระเม้าพิเจดีย์ณเมือง
หงสา อันติดอยู่ในหนังสือพงสาวดารเหนือ^{๑๗} นั้นเป็นต้น ต่อมาใน
สมัยเมื่อไทยกับพะม่าเป็นข้าศึกทำสงครามจับเกี่ยวกัน วิชา^{๑๘} ทิถาม
คำให้การเช่นกล่าวมานี้ยังเป็นการสำคัญ^{๑๙} เพราะเป็นทางที่จะได้
ความรู้ภูมิประเทศและรูปร่าง ตลอดจนพงสาวดารและขนบธรรมเนียม
นิยมของข้าศึก พะม่าจับไทยไปได้อีกก็เอาไปถามคำให้การ ดัง
ปรากฏในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า ซึ่งหอพระสมุดฯ ได้สำเนา
ฉบับหลวงมาแต่เมืองพะม่า ให้แปลและพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓
นั้น ส่วนซึ่งไทยเราเมื่อจับพะม่าข้าศึกได้หรือได้คนซึ่งไปรู้เห็นการ
งานเมืองพะม่ามาก็เอาตัวถามคำให้การเรื่องเมืองพะม่าเหมือนกัน
หนังสือคำให้การว่าด้วยเรื่องราวและกิจการในประเทศต่าง ๆ มี
สำเนาอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณหลายเรื่อง กรรมการได้รวม
พิมพ์ไว้ในประชุมพงสาวดารภาคอันแล้วก็มี

ส่วนคำให้การที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ เป็นคำให้การของพวก
ฮ่อที่จับได้บ้าง เป็นคำให้การคนในท้องที่ซึ่งพวกฮ่อมารุกรานบ้าง
เป็นคำให้การของไทยที่ได้ไปรู้เห็นเหตุการณ์เรื่องฮ่อบ้าง ทางราช
การได้พิมพ์โฆษณาในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ปีกุนจุลศักราช
๑๒๓๓ (พ.ศ. ๒๔๑๘) และปีชวดจุลศักราช ๑๒๓๘ (พ.ศ. ๒๔๑๕)
ส่วนเหตุการณ์เรื่องทัพฮ่อเป็นอย่างไรนั้น ข้าพเจ้าเคยได้เรียบ
เรียงเป็นคำอธิบายไว้ข้างต้นจดหมายเหตุเรื่องเจ้าพระยาภูธราภัย
ยกกองทัพไปปราบฮ่อฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้คัดมา

พิมพ์ไว้เพื่อให้อ่านประกอบเรื่องของการดำรงต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ อธิบายว่าด้วยท้องถิ่น ๆ เกิดศึกฮ่อ

ท้องถิ่นเป็นบ่อเกิดศึกฮ่ออยู่ตรงชายแดนของประเทศ ทั้ง
๔ คืออยู่ข้างใต้ของประเทศจีน อยู่ข้างเหนือของประเทศสยาม
อยู่ข้างตะวันออกของประเทศพม่า และอยู่ข้างตะวันตกของประเทศ
พม่า ในท้องถิ่น ๆ กล่าวมา เดิมเป็นภูมิลำเนาของชน
ชาติไทยน้อยที่ได้ลงมาเป็นใหญ่ในประเทศสยามนี้ นามอาณา
เขตต์เรียกว่าสิบสองจุไทย (มาแต่คำว่าสิบสองเจ้าไทย เพราะ
เคยมีเมืองเจ้าปกครองสิบสองแห่ง) เขตต์แดนเดิมเห็นจะกว้าง
ใหญ่ พวกไทยในถิ่นนั้นจึงมีกำลังสามารถลงมาชิงได้แดนขอม
แล้วตั้งประเทศลานช้างและประเทศลานนา ตลอดลงมาจนสยาม
ประเทศเป็นแผ่นดินไทย บางทีจะเป็นเพราะเหตุที่พวกไทยโดย
มากพากันอพยพลงมาอยู่เสียทางข้างใต้ อันเป็นที่บริบูรณ์ดีกว่า
ภูมิลำเนาเดิมนั่นเอง จึงเป็นเหตุให้กำลังเมืองสิบสองจุไทยลด
ถอยน้อยลง ประเทศที่ใกล้เคียงกับกรุงเขตต์แดนเข้าไปโดยลำดับ
จนแดนสิบสองจุไทยที่เหลืออยู่มีแต่เมืองน้อยๆ แยกกันเป็น
๓ ภาค ๆ ตะวันตกที่ต่อแดนพม่าเรียกว่าสิบสองปันนา ภาคกลาง
ที่ต่อแดนจีนคงเรียกว่าสิบสองจุไทย ภาคตะวันออกที่ต่อแดน
พม่าเรียกว่าเมืองพวน พวกไทยที่เป็นชาวเมืองในท้องถิ่น ๓ ภาค
นั้นก็ได้อาศัยกัน พวกชาวสิบสองปันนาได้ชื่อว่าลื้อ พวกชาว

สิบสองจุไทยได้ชื่อว่าผู้ไทย พวกชาวเมืองพวนได้ชื่อว่าลาวพวน
แต่พูดภาษาไทยและถือตัวว่าเป็นไทยด้วยกันทั้ง ๓ พวก

ในสมัยเมื่อพวกไทยที่ลงมาตั้งประเทศลานช้างมีอำนาจมาก
ได้บ้านเมืองพวกไทยทั้ง ๓ ภาคที่กล่าวมาไว้ในอำนาจกรุงศรีสัตนา
คนหุตทั้งหมด ครั้นพระม้ามอำนาจขึ้น พระม้ายิ่งเอาแดนสิบสอง
ปันนาไปเป็นของพระม้าม ต่อมาเมื่อพวกเมืองจันทบูรเมืองจันทบูรขยาย
อำนาจเข้ามาปกคลุมเอาทั้งแดนสิบสองปันนาและสิบสองจุไทยไป
จนถึงต่อจันทบูร มาถึงสมัยเมื่อญวนมีอำนาจขึ้น ญวนก็ได้มาปกคลุม
เอาเมืองในแดนพวนไปเป็นเมืองขึ้น เพราะเมืองในแดนทั้งสอง
นั้นเป็นแต่เมืองน้อย ๆ อยู่ชายแดนห่างไกลเมืองหลวงพระบาง
อันเป็นราชธานีกรุงศรีสัตนาคนหุตในสมัยนั้น อำนาจประเทศไหน
มาถึงตัวทำวุ่นที่ครองเมืองเห็นว่าจะสู้ไม่ไหวก็ “ทูล” คือยอม
อยู่ในอำนาจพอให้พ้นภัย ทางกรุงศรีสัตนาคนหุตอันเคยขึ้น
มาแต่เดิมก็คงยอมขนอน้อยอย่างแต่ก่อน เมืองในแดนสิบสอง
จุไทยและเมืองพวนจึงมักเป็นเมืองขึ้นหลายเจ้า เรียกกันว่า
เมืองสองฝ่ายฟ้า เว้นแต่เหล่าเมืองที่อยู่ชิดเมืองหลวงพระบาง
เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตตั้งทำวพระยาออกไปเป็นตำแหน่งหัวพัน
ปกครอง เดิมมีอยู่ ๕ เมืองแล้วเพิ่มขึ้นอีกเมือง ๑ เรียกว่าเมือง
หัวพันห้าทั้งหก กรุงศรีสัตนาคนหุตปกครองไว้ได้แต่ฝ่ายเดียว ต่อ
มากรุงศรีสัตนาคนหุตเกิดแยกกันเป็น ๒ อาณาเขตต์ เจ้านครหลวง
พระบางเป็นใหญ่ในอาณาเขตต์ฝ่ายเหนือ เจ้านครเวียงจันทน์เป็นใหญ่

ในอาณาเขตต์ฝ่ายใต้ เมื่อสืบสองจุไทยอยู่ใกล้ทางเมืองหลวง
 พระบาง กษัตริย์นครหลวงพระบาง ส่วนเมืองพวนอยู่ใกล้
 ทางเมืองเวียงจันทน์ กษัตริย์นครเวียงจันทน์สืบมา แต่ครั้งเมือง
 หลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ยังเป็นอิสระ ในสมัยเมือกรุงศรี
 อโยธยาเป็นราชธานีมาจนเป็นประเทศราชขึ้นกรุงสยามในกรุงรัตน
 โกสินทร ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ เจ้าอนุวงศ์ซึ่งครองเมืองเวียงจันทน์
 เป็นกบฏเอาเมืองพวนกับเมืองหัวพันห้าทั้งหกไปแตกความอดหนุน
 ของญวน ญวนก็แต่งข้าหลวงเข้ามาอยู่กำกับ แต่เมืองไทยปราบ
 ปราบพวกกบฏราบคาบแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัวโปรดฯ ให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ยกกองทัพ
 ขึ้นไปเมืองพวน ให้เจ้าพระยาธรรมมา (สมบัติ) ยกกองทัพขึ้นไป
 เมืองหัวพันห้าทั้งหก พวกข้าหลวงญวนก็กลับไปหมด ครั้นนั้น
 โปรดฯ ให้เลิกประเทศราชเวียงจันทน์เสีย เอาหัวเมืองตามริม
 ลำน้ำโขงอันเคยขึ้นเมืองเวียงจันทน์อยู่แต่ก่อน มาขึ้นกรุงเทพฯ
 และเมืองพวนนั้นพระราชทานให้เป็นเมืองขึ้นเมืองหลวงพระบาง
 ต่อมา ด้วยเจ้านครหลวงพระบางขอตรง และมีความชอบในครั้งนั้น
 แต่เพราะเขตต์แดนเมืองสืบสองจุไทยและเมืองพวนกว้างใหญ่
 ทางที่จะไปถึงก็กั้นดาร เมืองหลวงพระบางไม่มีกำลังพอที่จะปกปักร
 รักษา ครั้นสิ้นศึกสงครามแล้ว ญวนก็มาเกลี้ยกล่อมพวกท้าวขุน
 เจ้าเมืองพวนไปเป็นสองฝ่ายฟ้าอีก ด้วยเมืองพวนอยู่ใกล้ชิด
 ติดกับแดนญวน เรื่องต้นตำนานส่วนท้องที่ในสมัยเมือก่อน

จะเกิดศึกฮ้อมเนอความคังเสดงมา

ยังมีเรื่องตำนานอันว่าด้วยพวกชาวเมืองในแดนสิบสองจุไทย
กับแดนเมืองพวนอีกส่วน ๑ ในท้องที่เหล่านั้นพวกชนชาติไทย
ตั้งภูมิลำเนาอยู่โดยมากก็จริง แต่ยังมีชนชาติอื่นอีก คือพวกข้า
ชาติ ๑ พวกเขานี้เป็นเชื้อสายพวกขอมเดิม เมื่อไทยลงมาซึ่ง
ได้ดินแดนก็ได้พวกขอมในท้องที่ไว้เป็นทะเล พวกเชื้อสาย
ขอมซึ่งเรียกว่าเข้างจึงเป็นคนสำหรับพวกไทยใช้สอยสืบมาจนเป็น
ประเพณีในเมืองหลวงพระบาง นอกจากพวกเขายังมีเชื้อสายจีน
ซึ่งอพยพหลบหนีมาตั้งแต่ครั้งพวกเม่งจูได้เป็นใหญ่ในเมืองจีน
แต่เมื่อมาอยู่ทางนี้แล้วมานิยมต่างกันจึงกลายเป็น ๒ พวก พวก
๑ อยู่สมรสปะปนกับพวกไทย ลูกหลานที่เกิดมาพูดภาษาไทย
และประพฤติเป็นไทย คงรักษาขนบธรรมเนียมจีนอยู่แต่บาง
อย่าง จีนอีกพวก ๑ เทียวอยู่ตามภูเขาแต่ลำพังพวกของตนไม่
ปะปนกับพวกไทย ครั้นนานมาจึงได้นามว่าแม้วและเข้าเป็นต้น
ยังพวกญวนอีกพวก ๑ ซึ่งอพยพหนีภัยมาครั้งเกิดกบฏในเมือง
ญวน เมื่อตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีในสยาม
ประเทศนี้ ก็มาอยู่ปะปนกับพวกไทยทางเมืองพวนจนเกิดเชื้อ
สายสืบมา เพราะเหตุที่ชาวเมืองปะปนเป็นเชื้อสายหลายชาติ
และทำเลท้องที่ก็อยู่ในระวางประเทศใหญ่ พวกชาวสิบสอง
จุไทยกับชาวเมืองพวนจึงไปมาค้าขายกันกับเมืองจีนเมืองญวนและ
เมืองไทยในราชอาณาจักรสยาม คู่กันเคยกับทุกฝ่ายด้วยกัน

ตอนที่ ๒ อธิบายว่าด้วยพวกฮ่อ

มนุษย์จำพวกที่เรียกกันว่า “ฮ่อ” นี้ เรามักเข้าใจกันแต่ก่อนว่าเป็นชนชาติหนึ่งต่างหาก เมื่อครั้งปราบฮ่อคราว พ.ศ. ๒๔๑๘ พระยามหาอำมาตย์ (ชน กัลยาณมิตร) จับได้ฮ่อส่งลงมายังกรุงเทพฯ มีเสียงกระซิบนิทานกันว่า พระยามหาอำมาตย์จับเจ๊กส่งลงมาลวงว่าฮ่อ เพราะผู้ทันทานนั้นหารู้ความจริงไม่ว่าฮ่อมันก็เจ๊กนั่นเอง เป็นแต่พวกไทยทางฝ่ายเหนือไม่เรียกว่าเจ๊ก เขาเรียกว่าฮ่อมาแต่โบราณ แม้ในหนังสือพระราชพงศาวดารซึ่งกล่าวถึงเรื่องจันทเมืองพะม่า เมื่อตอนก่อนศึกอะแซหวน ก็เรียกว่าฮ่อตามคำไทยข้างฝ่ายเหนือ บางทีก็เรียกว่าฮ่อน ชนเดิมทีเดียวจะหมายความว่าพวกมงโกล ที่ได้เป็นใหญ่ในเมืองจันครังราชวงศ์หงวน หรือมิฉะนั้นจะหมายความว่าพวกเม็งจูที่ได้เป็นใหญ่ในเมืองจันครังราชวงศ์ไตเซงเรียกให้ผิดกับจันก็อาจจะเป็นได้ แต่ในชั้นหลังมาพวกชาวลานซังและลานนาในมณฑลภาคพายัพเรียกบรรดาเจ๊ก (ทั้งจัน และ เม็งจู) ที่ลงมาทางบกแต่ฝ่ายเหนือว่าฮ่อตามอย่างโบราณเรียกพวกเจ๊กที่ขึ้นไปจากกรุงเทพฯ ว่าจันหรือเจ๊กตามคำชาวกรุงเทพฯ จึงชวนให้ชาวกรุงเทพฯ เข้าใจว่าฮ่อเป็นชนชาติหนึ่งต่างหาก

พวกฮ่อที่มารบกับไทยนั้น ที่จริงเป็นจันแท้ทีเดียว เดิมจันพวกนั้นเป็นกบฏ เรียกพวกของตนว่า “ไตเผง” หมายถึงชิงเมืองจันจากอำนาจพวกเม็งจู เกิดรบพุ่งกันในเมืองจันเป็นถาวรใหญ่

หลวง ในที่สุดพวกใต้เผงสู้ไม่ได้ ต้องหลบหนีแยกย้ายกันไป
 เทียวซุ่มซ่อนอยู่ตามป่าและภูเขาในมณฑลต่าง ๆ ทั้งในมณฑล
 ฮกเกี้ยน กวางไส กวางตุ้ง และ เสฉวน มีจีนใต้เผงนั้นพวก ๑
 ประมาณ ๔,๐๐๐ คน ผู้เป็นหัวหน้าชื่อ อออาจ พวกนี้อพยพหนี
 เข้ามาในแดนญวนทางเมืองกงเกียเมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๐๘ จีนพวก
 นี้มาเป็นพวกฮ่อ ซึ่งเดิมมาตั้งอยู่ที่เมืองฮานอย ญวนเกรง
 พวกฮ่อจะมาก่อการกำเริบขึ้น จึงบอกไปขอกำลังจีนที่เมืองฮุนหน่า
 จีนให้กองทัพมีจำนวนพลประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน มาสมทบ
 กับทัพญวนยกไปตีพวกฮ่อ ๆ สู้ไม่ไหว อออาจนายตาย
 ในที่รบ พรรคพวกที่เหลือตายก็พากันแตกหนีไปอาศัยอยู่ที่
 เมืองซันเทียน อันเป็นเมืองของพวกแม้วตั้งเป็นอิสระอยู่บน
 ภูเขาที่ชายแดนจีนต่อกับแดนสิบสองจุไทย พวกไพร่พลพร้อม
 กันยกน้องชายของอออาจชอปวงนั้นซึ่งขึ้นเป็นหัวหน้า ตั้งชื่อสม
 ธิพลอยู่ที่เมืองซันเทียนนั้น ครั้นถึงปีขาล พ.ศ. ๒๔๐๕ ปวงนั้นซึ่ง
 ใต้กำลังมากก็ยกกองทัพฮ่อไปตีเมืองเลากาย ในแดนญวนเขตที่ตั้ง
 เกีย พวกจีนกับญวนยกกองทัพมารบสู้พวกฮ่อไม่ได้ ปวงนั้นซึ่ง
 ตีได้เมืองเลากายเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ แต่เมื่อได้เมืองเลา
 กายแล้วปวงนั้นซึ่งเกิดเป็นอริกับนายทัพคนสำคัญในพวกฮ่อคน ๑
 ชื่อ ลิวตายน พวกฮ่อเกิดรบกันขึ้นเองปวงนั้นซึ่งสู้ไม่ได้ก็พาพรรค
 พวกกรพลของตนแยกมาตั้งชื่อที่เมืองฮายางในแดนสิบสองจุไทย
 ฮ่อพวกลิวตายนี่ซึ่งดำ ฮ่อพวกปวงนั้นซึ่งซึ่งเหลืออยู่ จึงได้นำ

ว่าฮ่อชงดำพวก ๑ ฮ่อชงเหลืองพวก ๑ แต่ขึ้นมา^(๑) อยู่มาญวน
 เกลี่ยกล่อมยอมให้พวกฮ่อปกครองเมืองเลากายชนต่อญวน ฝ่าย
 พวกฮ่อชงเหลืองไม่มีบ้านเมืองอยู่เป็นหลักแหล่งเหมือนพวกฮ่อ
 ชงดำ จึงประพฤติเป็นโจรคุมกำลังเที่ยวตีปล้นบ้านเมืองในแดน
 สิบสองจุไทยและเมืองพวน แห่งใดต่อสู้แพ้ฮ่อ ๆ ก็จับเหล่า
 ตัวนายที่เป็นหัวหน้าฆ่าเสีย แล้วเก็บบริบเอาทรัพย์สินสมบัติและจับ
 ลูกหลานบ่าวไพร่เป็นชะเลย ไครมีทรัพย์สินยอมเสียค่าถ่ายตัวก็
 ปล่อยตัวไป ที่ไม่สามารถจะถ่ายตัวได้ก็เอาไปแปลงเป็นฮ่อไว้ใช้
 สอยเป็นกำลัง ถ้าแห่งใดยอมทูลไม่ต่อสู้พวกฮ่อก็เป็นแต่กะเกณฑ์
 ใช้เป็นกำลังพาหนะ พวกฮ่อชงเหลืองเที่ยวตีบ้านเมืองโดยอาการ
 ดังกล่าวมานี้ ตั้งแต่ปีแรกในรัชกาลที่ ๕ ได้หัวเมืองในแดน
 สิบสองจุไทยและแดนเมืองญวนหลายเมือง ถึงปีระกา พ.ศ. ๒๔๑๖
 ฮ่อยกลงมาตีเมืองพวน ท้าวขันตเจ้าเมืองเชียงขวางอันเป็นเมือง
 หลวงในแดนพวน ให้ไปขอกำลังญวนมาช่วย ญวนให้กองทัพ
 มากี่ฝ่ายแพ้ฮ่อ ๆ จึงได้เมืองเชียงขวางแล้วปราบปรามแดนพวนไว้
 ได้ในอำนาจทั้งหมด แล้วจึงลงมาตั้งค่ายใหญ่อยู่ที่ทุ่งเชียงคำ
 อันเป็นต้นทางที่จะลงมาทางหัวเมืองริมแม่น้ำโขง และจะไปตี
 เมืองหลวงพระบางต่อไป

(๑) ตามฝรั่งกล่าวว่าปวงนั้นซึ่งเป็นพวกชงดำ ลิวตายนันเป็นพวกชงเหลือง แต่ตาม
 ที่พวกฮ่อตัวนายให้การแก่กองทัพไทยกลับกันไป เห็นว่าจะถูกอย่างพวกฮ่อว่า

ตอนที่ ๓ ว่าด้วยปราบฮ่อครั้งแรก

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗

เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๑๗ เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลที่ ๕ ฮ่อเตรียมทัพ
 ที่ทุ่งเชียงคำจะยกลงมาทางเมืองเวียงจันทน์ มาตีเมืองหนองคาย
 ทัพ ๑ จะยกไปทางเมืองหัวพันห้าทั้งหกไปตีเมืองหลวงพระบางอีก
 ทัพ ๑ ชาวฮ่อเตรียมจะยกกองทัพเข้ามาครั้งนี้ กรมการเมือง
 หนองคายได้ทราบความจากพวกท้าวขุนเมืองพวนที่แตกหนีเข้า
 มาอาศัยอยู่เมืองหนองคาย จึงบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ ถึงพร้อม
 กับใบบอกเจ้านครหลวงพระบาง ขณะนั้นพระยามหาอำมาตย์
 (ชน กัลยาณมิตร) เป็นข้าหลวงขึ้นไปสักเลขอยู่ในมณฑลอุดร
 จึงโปรดฯ ให้พระยามหาอำมาตย์เกณฑ์กำลังมณฑลอุดร มณฑล
 ร้อยเอ็จ และ มณฑลอุบล เป็นกองทัพ ๑ ให้พระยานครราชสีมา
 (เมฆ) เกณฑ์กำลังนครราชสีมาเป็นกองทัพอีกทัพ ๑ ให้พระยา
 มหาอำมาตย์เป็นแม่ทัพใหญ่ยกขึ้นไปป้องกันเมืองหนองคาย
 และโปรดฯ ให้เกณฑ์กำลังมณฑลพิษณุโลกเข้ากองทัพ ให้พระ
 ยาพิไชย (ดิศ) คุมขึ้นไปช่วยป้องกันเมืองหลวงพระบางอีกทัพ ๑
 ฝ่ายทางกรุงเทพฯ โปรดฯ ให้เกณฑ์กำลังเข้ากองทัพให้เจ้าพระยาภู
 ธรภัยที่สมุหนายกเป็นแม่ทัพ ยกไปปราบฮ่อทางเมืองหลวงพระ
 บางกองทัพ ๑ โปรดฯ ให้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเป็นแม่ทัพ
 ยกไปปราบฮ่อทางเมืองหนองคายทัพ ๑

เมื่อกองทัพพระยามหาอำมาตย์ยกขึ้นไปถึงเมืองหนองคาย

๘

ฮ่อก็ลงมาถึงฝั่งน้ำโขงปากโน้น ตั้งค่ายอยู่ที่วัดจันในเมืองเวียง
จันทน์แห่ง ๑ ที่บ้านสีฐานแห่ง ๑ ที่บ้านโพนทานาเลาแห่ง ๑ และข้าม
ปากมาตีเมืองปากเหืองแตกเมือง ๑ พระยามหาอำมาตย์กับพระยา
นครราชสีมา (เมฆ) พระพรหมภักดี (กาจ สิงหเสนี)^(๑) ยกกระบัตร
เมืองนครราชสีมา ยกขึ้นไป ได้รับความพ่ายแพ้ทุกหน ๑ ต่อสู้อยู่
วัน ๑ ก็แตกหนีไปหมด จับเป็นได้ก็มาก

กองทัพเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรงยกออกจากกรุงเทพฯ โดย
ทางเรือ เมื่อวันพุธเดือน ๑๐ แรม ๘ ค่ำ พ.ศ. ๒๔๑๘ ตั้งโขนทวาร
ที่เหนือท่าขุนนาง เสด็จลงส่งกองทัพที่ท่าราชวรดิษฐ์ตามประเพณี
โบราณ กองทัพขึ้นไปตั้งประชุมพลที่ตำบลหาดพระยาทศแขวง
เมืองสระบุรี แล้วยกเป็นกองทัพยกขึ้นไปเมืองนครราชสีมาทางดง
พระยาไฟ เมื่อกองทัพเจ้าพระยามหินทรฯ ยกไปแล้ว ได้ข่าวมา
ถึงกรุงเทพฯ ว่าพวกฮ่อที่ลงมาทางเมืองหนองคายแตกทัพพระยา
มหาอำมาตย์ไปหมดแล้วเห็นไม่จำเป็นจะให้กองทัพใหญ่ขึ้นไป จึง
มีตราให้หากองทัพเจ้าพระยามหินทรฯ กลับมาจากเมืองผไทสม
กองทัพเจ้าพระยาภูธราภัยนั้นยกออกจากกรุงเทพฯ เหมือนอย่าง
ครั้งกองทัพเจ้าพระยามหินทรฯ เมื่อวันอาทิตย์เดือน ๑๑ ขึ้น
๑๑ ค่ำไปตั้งประชุมพลที่เมืองพิไชย แล้วยกกองทัพเค็ดทางบก
ต่อไป

ฝ่ายกองทัพพระยาพิไชย (ดิศ) ซึ่งได้ยกล่วงหน้าขึ้นไปก่อน
ไปถึงเมืองหลวงพระบางได้ทราบว่กองทัพฮ่อมาตั้งอยู่ที่เมืองเวียง

---

(๑) เป็นบุตรเจ้าพระยาบรมราชแก้ว ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระยาปลัดและเป็นพระยา
นครราชสีมา แล้วเป็นพระยานครราชสีมา จางวาง

กักในแขวงหัวพันห้าทั้งหก พระยาพิไชยฯ ๔ กรีบยกขึ้นไปจาก
เมืองหลวงพระบางไปพบกองทัพฮ่อได้รบกันเมื่อเดือน ๑๒ ปีกุน
แต่กำลังกองทัพพระยาพิไชยฯ ไม่พอจะตีฮ่อให้แตกไปได้จึงตั้งมั่น
รักษาค่ายอยู่ เมื่อเจ้าพระยาภูธราภัยฯ ขึ้นไปถึงเมืองพิไชย ได้ทราบ
ว่าพระยาพิไชยฯ รบพุ่งติดพันอยู่กับพวกฮ่อ จึงจัดกองทัพให้พระ
สุริยภักดี (เวก บุญรัตพันธุ์) (๑) เจ้ากรมพระตำรวจรีบยกขึ้นไป
เมืองหลวงพระบางตามไปช่วยพระยาพิไชยฯ กองทัพพระสุริย
ภักดีฯ ไปถึงเข้าตีทัพฮ่อแตกยับเยินไป เจ้าพระยาภูธราภัยฯ จึงสั่ง
ให้กองทัพพระยามหาอำมาตย์ และกองทัพพระสุริยภักดีติดตาม
ตีฮ่อไปจนทุ่งเชียงคำ พวกฮ่อก็พากันอพยพหลบหนีไปจากเมือง
พวนเป็นเสร็จการปราบฮ่อในคราวนั้น กองทัพเจ้าพระยาภูธราภัย
ได้ยกขึ้นไปตั้งอยู่ที่ตำบลปากลายริมแม่น้ำโขงข้างใต้เมืองหลวงพระ
บางจนมิตราให้หากลับมา เหตุการณ์เรื่องปราบฮ่อมีนัยดังกล่าวมานี้
กรรมการราชบัณฑิตยสภาขออนุโมทนากุศลบุญราศีกษัตริย์
นุปทาน ซึ่งเจ้าภาพงานศพพระยาปลื้มจินดาสวัสดิ์ ได้บำเพ็ญเป็น
บิตติทานมัย มีกตัญญูกตเวทีเป็นที่ตั้ง ขอผลแห่งกุศลนั้นจงอำนวย
สุขสมบัติแก่ผู้มรณะสมควรแก่คติอุปบัตินั้น ๆ เทอญ.

ฉ ๒๖ ทรงพรหมเทพ.

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

(๑) เป็นบุตรเจ้าพระยาภูธราภัย

ภายหลังได้เป็นเจ้าพระยาสุรธรรมราชา

อำมาตย์ตรี พระยาปลื้มจินดาสวัสดิ์

TUDC (อุน ปลื้มจินดา) 28/09/2563

ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ อายุ ๕๓ ปี

อำมาตย์ตรี พระยาปลื้หจินดาสวัสดิ์

(อุน ปลื้หจินดา)

อำมาตย์ตรี พระยาปลื้หจินดาสวัสดิ์ (อุน ปลื้หจินดา)

จ.ช. จ.ม. ร.จ. พ. บุตรนายนุด ปลื้หจินดา เกิดเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๐๕ เข้ารับราชการเป็นเสมียนศาลเมืองสมุทรปราการเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๒๗ ต่อมาอีกปีหนึ่งเป็นรองสุภมาตรา พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็น
 พะทามะรง พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นสมุหบัญชีอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา
 พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้รับหมายตั้งเป็นหลวงจำเมืองฉะเชิงเทรา แล้วเป็น
 นายอำเภอเมืองนั้น พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร
 บรรดาศักดิ์เป็นหลวงเกษตรสรรพกิจ พ.ศ. ๒๔๕๐ เลื่อนบรรดา
 ศักดิ์เป็นพระในนามเดิม พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานยศเป็น
 รองอำมาตย์เอก ต่อมาอีกปีหนึ่งเลื่อนเป็นอำมาตย์ตรี พ.ศ. ๒๔๖๒
 เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาปลื้หจินดาสวัสดิ์ พ.ศ. ๒๔๖๕ ออก
 จกราชการรับพระราชทานบำนาญ

พระยาปลื้หจินดาสวัสดิ์ บัวยเป็นโรคธาตุพิการ ถึงแก่กรรม
 วันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ คำนวณอายุ ๖๔ ปี

คำให้การเรื่องทัพฮ่อ

คำให้การ อ้ายแลน แซนฮ่อ

๑ ข้าพเจ้าเงินแลนแซนแซ่ตันให้การว่า บิดาข้าพเจ้าชื่อเงิน
ลอบหอบ มารดาข้าพเจ้าเป็นบุตรจีน ข้าพเจ้าเกิดเมืองเคาลอ ผนัง
ทองเคียวข้าพเจ้าห้ามไม้ แต่เจ้าเมืองเคาลอนนช่อมอโตเผง หญิง
ชายราษฎรประมาณหมื่นเศษ ไร่ผืนยาวเป็นฉนวน ราษฎรชอชาย
ทำมาหากินพอรบพระราชทานเลียงชวต เมืองเคาลอ เป็นหัวเมือง
ชนแก่กรุงเวยคนาม แต่เมืองเคาลอ ทางไปเมืองตงเกีย ๓๐ วัน
เมืองตงเกียไปเมืองเว ๒๐ วัน แต่หัวเมืองใกล้เมืองตงเกีย ๗ เมือง
คือเมืองเคาลอ ๑ เมืองเลียงชน ๑ เมืองโมกมาเสียง ๑ เมืองไทยยิน
เสียง ๑ เมืองปักหนิงเสียง ๑ เมืองชนไชยเสียง ๑ เมืองซำคัสาง ๑ เจ็ด
หัวเมืองนี้ต่างคนต่างชนแก่เมืองเว แต่เมืองฮ่ออย่างจวมแม่น้ำใหญ่
ออกทะเลถึงเมืองตงเกีย ทางลัดกวั้นข้าพเจ้าหาทราบไม่ แต่ข้าพเจ้า
ทราบว่าฝั่งเหนือชนกษเมืองหุนหน่าจิน ฝั่งใต้เมืองฮ่ออย่างจิว เป็น
เขตต์แดนเมืองฉวน แต่ข้าพเจ้าทราบว่า เจ้าบุตรหลานเจ้าโกเซ็น
ชอโลยออง หนเซียงสอบาลองไปอยู่กับลูเซย ลูเซยสมเคราะห์
อุคหนุนโลยออง ๆ คิดจะไปตีเอาเมืองฉวนคน จึงมาเข้ากับ
ปองนันช ปองนันชเป็นนายใหญ่ไว้ผมยาวอยู่เมืองกิงไล่ มาตั้งอยู่
เมืองฮ่ออย่างจิวแขวงเมืองตงเกีย ออกคนหนงชอจวเกยนชิตเป็น

แม่ทัพใหญ่ คน ๑ ซอโตซอเป็นทัพรักษาการทัพ มีนายทหาร
 ๒๔ คน ข้าพเจ้าหารู้จักซอไม่ แต่เมืองเคาลอที่ข้าพเจ้าอยู่
 จะไปเมืองฮ้อยางจิวไตแต่ทางทะเล ทางบกนั้นข้าพเจ้าหาทราบไม่
 ปองนั้นซมเรอกลไฟ ๒ ลำ เติรน้ำลึก ๓๐ ศอก ไม่ทราบว่าบรรทุก
 ใต้มากน้อยเท่าใด ถ้าจะต้องการกระสุนคืนคำก็เอาเรอกลไฟไปเอามา
 แต่หาทราบว่าไปเอามาแต่แห่งใดไม่ เมื่ออายุข้าพเจ้าได้ ๑๕ ปี
 พวกฮ้อยางยาวทั้งศีรษะถูกเปียบ้างไม่ถูกเปียบ้าง ตัวนายฮ้อยางมาแต่
 เมืองนำฉวนคุมไพร่พลประมาณ ๒,๐๐๐ มาตเมืองเคาลอ พวกกองทัพ
 ฮ้อยางฆ่าบิดามารดาข้าพเจ้าตาย ข้าพเจ้าหนีไปทาง ๓๐ คนถึงเมืองตงเกีย
 เจ้าเมืองตงเกียซอฮานซอเฮง มีไพร่พลราษฎรชายหญิงประมาณ
 ๒,๐๐๐ เศษ ข้าพเจ้าอาศัยอยู่ในเมืองตงเกียได้ ๗ ปี ฮ้อยาง
 ยกทัพไปตเมืองตงเกีย ข้าพเจ้าหนีไป ๒ เดือนถึงเมืองซำไต ข้าพเจ้า
 อาศัยอยู่เมืองซำไตได้ ๘ ปี ลิวลิกอ ซักกอ ฟาลองกอ มีไพร่พล
 ประมาณ ๕๐๐ เศษ มาตเมืองซำไต แต่งฮ้อยางหาได้ยืมว่าลงมาด้วย
 ไม่ ข้าพเจ้าหาได้รู้จักไม่ เจ้าเมืองซำไตยอมเสียเงินให้ ๓,๖๐๐
 ตำลึงเงิน เจ้าเมืองซำไตให้ข้าพเจ้ากับผู้มีซอ ๗ คน คุมเอาเงินออกไป
 ให้ลิวลิกอฯ รับเอาเงินไว้แล้วเขียนหนังสือตอบให้ข้าพเจ้ามา ลิวลิกอ
 ซักกอ ฟาลองกอ ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เขตต์แดนเมืองซำไต แล้วไฟ
 ใหม่นบ้านเรือนเสียหมด ลิวลิกอจะเข้าไปอยู่ในเมืองซำไต เจ้าเมือง
 ซำไตไม่ยอมให้อยู่ ลิวลิกอจึงจับตัวข้าพเจ้ากับพอววย ๑ กัยกายตง
 ๑ คนใช้ของเจ้าเมืองซำไต แล้วลิวลิกอยกจากเมืองซำไต ทาง ๒๐ วัน

ถึงเซียงคิม แล้วลิวลิกอกก็ใช้ให้บ่าวพาให้กายทงไปบอกแก่เจ้าเมือง
 ซำไต้ว่า จะเอาเงินพันตำลึงเป็นค่าถ่ายตัวข้าพเจ้า แล้วเจ้าเมืองซำ
 ไต้ มีหนังสือมาว่าข้าพเจ้าเป็นคนล่ามแปลภาษา ขอให้เงินค่าถ่ายแต่
 ๓๐๐ ตำลึง ลิวลิกอกว่าถ้าไม่ใ้เงินพันตำลึงแล้วจะฆ่าข้าพเจ้าเสีย
 ข้าพเจ้าจึงไ้ยอมอยู่กบ่ลิวลิกอก ๆ จึงไม่ได้ฆ่าข้าพเจ้า แล้วลิวลิกอก
 ซักอก ฟาลองกอก ก็คุมคนประมาณ ๕๐๐ คน มีปืนยาวสามศอก
 ๒๔ ขอก ปืนสั้นยิงมือเดยว ๕๐ ขอกเศษ มีไม้ยาว ๒ วาใส่เหล็ก
 เหลลมปลายประมาณ ๓๐๐ อัน ยกมาประมาณ ๑๐ วัน ถึงเมืองแฉง
 เจ้าเมืองแฉงไม่อาจสู้รบหลบหนีไป แล้วลิวลิกอก ซักอก ฟาลองกอก
 เข้าอยู่ในเมืองแฉง เอาสระเบียงอาหารเลี้ยงกันไ้ ๓ เดือนเศษ
 แล้วลิวลิกอก ซักอก ฟาลองกอก ก็ไปตีหัวเมืองชนหัวเมืองแฉงไ้หลาย
 เมืองเก็บเอาเงินเก็บเอาของ กบ่ข้าพเจ้าทราบว่า ซำกอกปิวเลี้ยงไ้
 ยศข้ตองกอก คุมไพร่ ๕๐๐ คนไปตีเมืองพวน ๘ เมือง แต่จะเป็น
 ประการไ้ข้าพเจ้าหาทราบไม่ ครั้นณวันปัจจุฉก ข้าพเจ้ายกมาจาก
 เมืองแฉง ๑๐ วันถึงทุ่งเซียงค้ำ เมอฤดูเทศกาลฝน ลิวลิกอก ซัก
 กอก ฟาลองกอก ไปพักอยู่ตำบลบ้านราษฎรมีเรือนประมาณ ๒๘ หลัง
 ๒๘ หลังในแขวงทุ่งเซียงค้ำห่างค่ายซำกอกปิวประมาณ ๕๐ เส้น ข้าพเจ้า
 เห็นค่ายซำกอกปิวตั้งอยู่ค่ายหนึ่ง เสาค่ายทำด้วยไม้ไผ่ข้างไม้จริงข้าง
 กว้างยาวประมาณ ๓๐ วาเศษสี่เหลี่ยมสูง ๓ วาข้างในถมดินสูง ๒ ศอก
 มีเรือนในค่ายประมาณ ๑๐ หลัง แต่จะมีปืนกระสุนดินดำอยู่มากน้อย
 เท่าไ้ข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่ไพร่พลนั้นประมาณ ๕๐๐ เศษ คน

ในค่ายข้ากอปีวอกข้าพเจ้าว่า เมื่อข้ากอปีวอกกองทัพมาถึงทุ่งเชียงคำ
 ไตรภักย์พวกเมืองพวนอยู่หลายวัน พวกพวนแตกหนีไป ตัวข้ากอปีว
 ถูกปืนกลับมาอยู่ค่ายโคหลายวันจึงตาย กอมาร กอเซ่งโคเป็น
 นายใหญ่บังคับไพร่พลในกองทัพต่อไป ข้าพเจ้าเห็นลิวลิกอ ชัยกอ
 ฟาลองกอ ไปมาหาสู้กันกับกอเซ่ง กอมาร แต่จะพูดจากัน
 ประการใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ และคนในกองทัพข้าพเจ้ามาพูดกัน
 ว่า ชัยนโย ยิบไตโกคุมไพร่พลยกลงมาทางหนึ่ง จะเป็นไพร่พล
 มากน้อยเท่าใดและจะยกมาทางใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ ลิวลิกอ ชัยกอ
 ฟาลองกอ พักอยู่ที่ทุ่งเชียงคำประมาณ ๓ เดือนก็ยกลงมา ๖ วันถึง
 บ้านลาดหวัง แต่ตัวข้าพเจ้าพูดภาษาลาวได้บ้าง ลิวลิกอจึงให้ข้าพเจ้า
 เทยวเกลยกถ่อมลาว ให้ย้าฝั้นข้าพเจ้ากึ่งกำลัง ถ้าข้าพเจ้าไม่ไป
 ลิวลิกอก็โยยหลังข้าพเจ้า แต่คนในกองทัพข้าพเจ้ามาเป็นคนสู้ขยา
 ฝั้นประมาณ ๑๐๐ เศษ และที่เมืองเซียงขวางนั้นข้าพเจ้าหาทราบว่า
 ผู้ใดจะยกเข้าไปไม่ ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ ก็ยกจากทุ่ง
 เชียงคำ ข้าพเจ้าก็ตามมาในกองทัพด้วย มาทาง ๒๕ วัน ถึง
 บ้านโคมคแล้วยกมาอีก ๔ วัน ถึงบ้านโพนทานาเลา ตั้งค่าย
 ไม้ไผ่สูง ๑๐ ศอกยาว ๓๐ วา สี่เหลี่ยม มีประตูด้านละประตูหอคอย
 ๔ มุม แล้วลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ ก็แต่งคนไปเที่ยวขุดวัด
 ขุดบ้านและเก็บเอาทรัพย์สินสิ่งของของราษฎร ถ้าใครเข้าหาลิวลิกอก็
 ให้กระดานขายเป็นอักษรเงิน ๔ ตัวแปลว่าราษฎรชอตรง ก็ยกกระดาน
 ข่ายใหญ่เป็นหนังสือประกาศไม่ให้คนในกองทัพไปข่มเหง แล้วลิว

ลีกอ ชัยกอ ฟาลองกอ ก็ยกเข้าตั้งอยู่ในเมืองเวียงจันทน์ เอาไม้
 หมากร้างไม้จริงข้างขกเป็นเสาค่าย กว้างยาว ๓๐ วา ๔ เหลี่ยม
 มีประตูด้านละประตูมีหอคอย ๔ มุม มีเรือนอยู่ในค่าย ๓ หลัง มี
 ยิงเข้า ๒ หลัง เข้ามืดมยิง แต่ที่ขานปากทางนั้น กอง
 ข้าพเจ้าหาได้ไปรบไม่ ที่ปากเหืองข้าพเจ้าทราบอยู่ว่าคนในกอง
 ข้าพเจ้าไปรบ แต่จะไปสักกี่คนจะไปทำประการใด ข้าพเจ้าหาได้ไป
 คุ้มไม่ ข้าพเจ้าไม่ทราบ ตัวลีกอ อายุประมาณ ๓๐ เศษ
 ชัยกอ ฟาลองกอ อายุประมาณ ๔๐ เศษ จะไปข้างไหนสวมเสื้อ
 แพรสีน้ำเงินยาวปิดถึงเข่า นุ่งกางเกงแพร เอวคาดแพรแดง สวม
 หมวกขนมามทหารถือปืนไปข้างหน้าข้างข้างหลังข้าง ประมาณ ๔๐
 คน ๕๐ คน มีม้า ๗๐๐ ม้า ตบ้านโตเมืองโตก็จับเอาเด็กตาม
 หวเมืองมาไว้สำหรับให้เลี้ยงม้า ข้าพเจ้าเห็นธงในกองทัพมีธงใหญ่
 ประมาณ ๒๐ ธง ธงเล็กมีมาก ธงทำด้วยแพรพ่นน้ำเงินรมขลิบ
 ขาวกว้างยาวประมาณ ๓ ศอก ๔ เหลี่ยม กลางธงมีวงกลมข้าง
 หนึ่งขาวแดงเกยวงกัน แล้วมีธงเล็กพ่นแดงรมขลิบขาว กว้างยาว
 ประมาณศอกเศษ รมหยกเป็นพื้นปลาอยู่บนปลายธงแพรน้ำเงินใหญ่
 แต่ชัยกอถือธงแพรพ่นน้ำเงินรมขลิบขาว กว้างยาว ๔ ศอก ๔ เหลี่ยม
 กลางธงมีตัวหนังสือจีนตัวหนึ่ง ภาษาจีนว่าเถา ภาษาไทยว่าป็น
 ตัวลีกอ ชัยกอ ฟาลองกอ นั้น คนที่มาในกองทัพพูดกันว่าปองนั้น
 ชัยตั้งมา และไพร่พลทหาร ๕๐๐ ถ้าตายลงเท่าใดก็มีอุทิศหนุนเพิ่มเติม
 มาเสมอ จะมาแต่กองใดข้าพเจ้าหาทราบไม่และกองทัพ ลีวสีกอที่

แตกไปนั้นจะยกกลับมาหรือไม่ยกกลับมา นั้นข้าพเจ้าหาทราบไม่ แต่
 ข้าพเจ้าลวสีกอไซ ให้มาเกลยกล้อมคนทเมืองหนองคายข้าพเจ้าก็มากับ
 ลาวพวน ๕ คน เอาเรือที่ขานคีไคล ข้ามแม่น้ำโขงมาถึงบ้านปอ
 ข้าพเจ้าแวะสูบฝืน กองทัพก็จับข้าพเจ้ามาส่งให้กับท่านข้าหลวงลงมา
 ณกรุงเทพฯ เป็นความสัตย์จริง สิ้นคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ฯ

คำอัยทุกข์ให้การ

๑ ข้าพเจ้าอัยทุกข์ให้การว่าอายุได้ ๒๐ ปี บิดาข้าพเจ้าชื่อเลา
 มารดาข้าพเจ้าชื่อแอ ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองลาน้อยชนเมืองเซียงขวาง
 ทางใกล้เมืองเซียงขวาง ๓๐ คน พนองทองเคียวข้าพเจ้ามี ๒ คน
 พี่สาวข้าพเจ้าชื่อออน บิดาข้าพเจ้าต้องเสียส่วยให้กับเจ้าเมืองลาน้อย
 ปีละบาทเสมอทุกปี เจ้าเมืองลาน้อยเป็นลาว มีเลขฉกรรจ์ประมาณ
 ๔,๐๐๐ เศษ ถึงปีเจ้าเมืองลาน้อยแต่งท้าวเพี้ยออกเก็บเงินแก่ไพร่
 เสมอไม่ขาด เจ้าเมืองลาน้อยรวบรวมได้เงินแล้วคุมเอาไปส่งเจ้าเมือง
 เซียงขวางปีละ ๒ ชั่ง เงินเหลือนอกนั้นเจ้าเมืองลาน้อยเอาไว้จ่าย
 ใ้ส่วยราชการ ราษฎรในเมืองลาน้อยเป็นลาว ถึงปีคนทมีนา

TUDC

28/09/2563

ก็พากันทำนา ที่ไม่มีน้ำทำไร่ปลูกผลไม้ต่าง ๆ ย่าง ที่เมืองลาน้อย
 มีลาน้อยข้างชายเมืองชอลานาแต่กว้างเท่าแม่น้ำกรุงเทพ ฯ ต้นน้ำ
 ออกเมืองฉนวนปลายน้ำไหลมาจากเมืองผง เมืองควาย เมืองหว
 เมืองแตง ทางไกลเมืองลาน้อย ๒๔ วัน ๒๕ วัน ข้าพเจ้าหาได้ไปไม่
 ที่เมืองลาน้อยหุงเกลือไม่เป็น ต้องไปซื้อเกลือเมืองฉนวนมารับพระราช
 ทาน เมืองลาน้อยกับเมืองฉนวนทางไปมาประมาณ ๒ เดือน ผู้ชาย
 ตักผมเป็นไทยผู้หญิงไว้ผมมวยข้างผมสูงข้าง นุ่งผ้าชั้นปลุกต้นมอน
 เลียงไหมทอผ้าพอไต่หนังหม้อชอชายข้าง บิดามารดาข้าพเจ้าถึง
 เทศกาลฝนก็พากันทำนาได้ผลเมล็ดเข้าปีละเกวียน ๑ เกวียนเศษข้าง
 เข้าเทศกาลแล้งทำไร่ปลูกผักเขียวผักทองเผือกมัน พอรบพระ
 ราชทานไม่เป็นทชอชาย ครนณปีออกจัตวาศก ช้อยกทัพมาแต่เมือง
 ลาดหลวง มาตีเมืองผง เมืองควาย เมืองหว เมืองม่วย เมืองชน
 เมืองพวนแตกแล้ว จะเป็นเมืองใดข้าพเจ้าจำไม่ได้ ช้อยกทัพมาตี
 เมืองลาน้อยที่ข้าพเจ้าตั้งบ้านเรือนอยู่ เจ้าเมืองลาน้อยก็ไม่ได้เกณฑ์
 ไพร่สู้รบ พาครอบครัวหนีเข้าป่าไปข้างเขาเป็นพวกฮ่อทั้งชายฉกรรจ์
 ประมาณ ๒๐๐ เศษ ๓๐๐ เศษ ที่ไม่เข้าพวกฮ่อฆ่าเสียโดยมาก บิดา
 มารดาข้าพเจ้าไต่กฮ่อก็ฆ่าเสีย แล้วลูกเฮาสาวอ่อนพี่สาวข้าพเจ้า
 อายุประมาณ ๒๔ ปีไปเป็นภรรยาไต่กฮ่อ ตัวข้าพเจ้าเดิมไว้ผมเป็นลาว
 ไต่กฮ่อเอาตัวข้าพเจ้าไปให้ไว้ผมเปียเป็นจีน ที่เข้าพวกฮ่อให้ไว้ผมเปีย
 ทุกคน แต่ข้าพเจ้าฮ่อใช้ให้เลี้ยงมา ข้าพเจ้าเห็นนมที่พชอกคุมกองทัพ
 ประมาณ ๓,๐๐๐ เศษ ตั้งค่ายที่เมืองลาน้อย กว้าง ๓ เส้น ยาว ๕

เล็น เสาค้ำยขั้กด้วยไม้แก่นสูง ๓ วา ชุกคูล้อมรอบถมดินเชิง
 เทิน มีป็นใหญ่กะสุน ๕ นิ้ว ๑๐ บอก ป็นค้ำยชุก ๓,๐๐๐ เคษ
 มีหอกระประมาณ ๒๐๐ เล่ม แຍ่งเอาป็นค้ำยคิลาเมืองม่วยไ้ประมาณ
 ๒,๐๐๐ เคษ แปลงเป็นป็นค้ำยชุกข้าง มีน้ำประมาณ ๓,๐๐๐ มี
 ข้าพเจ้าเห็นช่อแม่ทัพใหญ่อ้วนขาวสูงต่ำสั้นทคคน ไว้ผมเปียอายุ
 ประมาณ ๓๐ ปีเคษ ไ้หญิงลาวชาวเมืองเซียงก้อ ๑ ลาน้อย ๑
 เป็นภรรยาแต่ยังไม่มีบุตร, แม่ทัพช่อจะไปเที่ยวแห่งใด นุ่งกางเกง
 สวมเสื้อแพรเชียว คาคเอวแพรแดง ไ้หมวกสานอย่างจีนเมือง
 แต่จิว ขนม้ามีพรช่อถือหอกดำยาว ๘ ศอก เกรหน้า ๑๐๐ คน
 มีช่อถือปืนเกรทามหลังประมาณ ๒๐๐ คน แม่ทัพช่อข้าพเจ้าไ้ยิน
 พวกช่อเรียกกันว่า ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ ๓ คน ข้าพเจ้า
 เห็นพวกช่อไปชนเข้า ราษฎร เมืองลาน้อย มาแจกจ่ายกันรับพระราชทาน
 กองทัพช่อตั้งอยู่ที่เมืองลาน้อย ๒ ปี, ครนปัจจุฉคก เดือน ๗ ช่อ
 แม่ทัพยกเข้าระคमतเมืองสขแอก เซียงก้อ ชำเหนือ ชำไ้
 กองทัพลาวยกมาสู้รบต่างคนตาย ลาวสู้ช่อไม่ได้แตก ช่อรวบรวม
 ไ้คน ๕ เมืองเข้าเป็นพวกประมาณ ๒๐๐ คนเคษ แล้วลิวลิกอ ชัยกอ
 ฟาลองกอ แຍ่งกองทัพให้ ปากันกอ ชำกอปีว เป็นแม่ทัพ
 คุมช่อ ๑,๐๐๐ เคษ มีป็นค้ำยชุก ๕๐๐ บอก หอกประมาณ
 ๑๐๐ เคษ มีน้ำ ๕๐๐ มี ลงมาตั้งค้ำยอยู่ที่ทุ่งเซียงค้ำค้ำย ๑
 ปากันกอ ชำกอปีว เอาตัวข้าพเจ้ามาด้วย ข้าพเจ้าเห็นช่อตั้งค้ำย
 เสาค้ำยขั้กด้วยไม้ไ้ สูงประมาณ ๓ วา ไ้ไ้ถมดินเชิงเทิน

มีหอคอย ๔ มุมค่าย มีประตูเข้าออก ๔ ประตู ชักขวากหนาม
 รอบค่าย มีเพลิงในค่ายทั้ง ๔ ด้าน ประตูเรือนในค่าย ๓ หลัง ๆ ละ
 ๕ ห้อง ช่องกว้าง ๓ วาทั้ง ๓ หลัง ประตูยังเข้าในค่ายชอยาว
 ๖ ศอก ๓ หลัง หลัง ๑ มีเข้าเปลลอกประมาณ ๒๐ เกวียน ทาง
 ไกลเมืองเซียงขวาง ๒ คน เมืองชอยกกองทัพมากเมืองลาน้อย
 ข้าพเจ้าหาเห็นอายยันโกไม่ ครั้นมาถึงทุ่งเซียงค้ำยังเป็นเทศกาลฝน
 ข้าพเจ้าจึงได้พบอายยันโกอยู่กั๊กกกอ นายรอง แต่ลิวสีกอ ชัยกอ
 ฟาลองกอ แม่ทัพยั้งรวบรวมผู้คนอยู่ที่เมืองซำไต แล้วเจ้าเมือง
 เซียงขวางเกณฑ์กองทัพเมืองพวน ยกไปรบกั๊กกองทัพชอที่ทุ่งเซียงค้ำ
 รบกันอยู่ ๔ วัน กองทัพเมืองพวนยิ่งถูก ซำกอปัว ้วยตาย แล้ว
 กองทัพชอยิ่งถูกแม่ทัพเมืองพวนตาย กองทัพเมืองพวนแตกถอย
 มารวมทัพอยู่ที่เมืองกต กองทัพปากันกอยก้อมเข้าไปตีกองทัพ
 เมืองพวนที่เมืองกต กองทัพเมืองพวนแตกเข้าป่าหนีไป แล้ว
 ปากันกอยกลับมารวมทัพอยู่ที่ทุ่งเซียงค้ำ มีกองทัพญวนมารบ
 ปากันกอยที่ทุ่งเซียงค้ำออก ข้าพเจ้าได้ยินพวกชอพูดว่ามีญวน
 มาประมาณ ๓๐๐ เศษ แต่ตัวข้าพเจ้าและพวกลาวเมืองลาน้อยนั้น พวก
 ชอหาได้ให้สาบาลตัวไม่ ชอออกรบครั้งใดก็หาเอาพวกลาวออก
 รบไม่ ตัวข้าพเจ้าชอให้ให้ไปเลี้ยงม้า ญวนกับชอรบกันอยู่
 ๓ วัน ครั้นเวลากลางคืน กองทัพชอเข้าแหกค่ายญวนแตกหนีไป
 อยู่ประมาณ ๕ วัน ๑๐ วัน ลิวสีกอ ชัยกอ ฟาลองกอ
 ยกมาที่ทุ่งเซียงค้ำ พักอยู่ประมาณเดือนเศษ แล้วแบ่งพวกชอ

ให้รักษาครอบครัวอยู่ที่ทุ่งเชียงคำ ประมาณ ๓๐๐ เศษ ประกาศให้
 ราษฎรที่เข้าเป็นพวกทำนา ให้ช้อคุณแล ครนเดือน ๓ ช่างชน
 ปี่ขอลคก ลิวลิกอ ชักกอ ฟาลองกอ คุมกองทัพช้อลาว
 ประมาณ ๒,๐๐๐ เศษยกมาตีเมืองเชียงขวาง แม่ทัพช้อเอาข้าพเจ้ากับ
 พวกลาวประมาณ ๓๐๐ เศษ คุมม้ามาในกองทัพพวกช้อ ม้าประมาณ
 ๓๐๐ เศษ มปืนคาบشق ๕๐๐ ขอก หอก ๒๐๐ เล่ม เมื่อ
 ข้าพเจ้ามาได้เที่ยวเข้าในนาแล้ว ครนมาถึงเมืองเชียงขวางห้ามพวก
 ยกมารบต่อไปอีกไม่ พวกช้อรวบรวมเสบียงอาหารได้เข้าตั้งอยู่ใน
 เมืองเชียงขวาง เมืองชนแตกหนีไปอยู่ในป่าข้าง ทัพได้เรียก
 เอาเงิน ที่ได้เงินแล้วก็ปล่อยตัวไป ที่ไม่ได้เงินให้ฆ่าเสียก็มาก
 ข้าพเจ้าเห็นแม่ทัพช้อ ชนอยู่บนเรือนเจ้าเมืองเชียงขวางทั้ง ๕ คน
 เรือนเจ้าเมืองเชียงขวางมอยู่ ๕ หลัง แล้วช้อให้ ชักเสาค่ายไม้ไผ่
 ล้อมเรือนกว้าง ๓๐ วา ยาว ๓๓ วา ไพร่พวกช้อก็แยกชนอยู่บนเรือน
 ท้าวเพียบข้าง ราษฎรข้าง เข้าในยังเจ้าเมืองเชียงขวาง ท้าว
 เพียบทุกเรือน ช้อจะต้องการเข้าก็ไปชนเอามาแจกจ่ายกันกินไม่ขัด
 สัน ช้อพักกองทัพอยู่ที่เมืองเชียงขวางประมาณเดือนเศษ ทางตั้งแต่
 เมืองล่าน้อยจะไปถึงเมืองลาใหญ่ ข้าพเจ้าได้ถามพวกช้อบอกว่าเคีร
 ยกมาถึงเมืองล่าน้อย ๓๐ เดือนเศษ แต่เมืองล่าน้อยไปถึงเมืองสขแอก
 ทาง ๒ คน แต่เมืองสขแอกไปเมืองเชียงก้อทางวัน ๑ แต่เมืองเชียง
 ก้อ ไปเมืองซำเหนือทางวัน ๑ แต่เมืองซำเหนือไปเมืองซำใต้ทาง
 วัน ๑ แต่เมืองซำใต้ถึงทุ่งเชียงคำทาง ๖ คน แต่เมืองล่าน้อยจะเคีร

ตัดมาทั้งเซียงคำทาง ๓๐ คน แต่เมืองล่าน้อยไปเมืองฉวนทางเคอน ๑
 กองทัพช้อทยกมาจะวิวาทขาดหมางกยเจ้าเมืองลาใหญ่ประการใดข้าพเจ้า
 ไม่ทราบ ทราบแต่ว่าช้อแบ่งกองทัพมาทางเมืองล่าน้อย ๓,๐๐๐ คน ยก
 ลงมาทางเมืองฉวน ๓,๐๐๐ คน บรรจบกับกองทัพช้อทยกไปก่อนจะมี คน
 เท่าใดข้าพเจ้าไม่ทราบ เมื่อรบกองทัพเมืองพวนช้อไปชนเอาพระพุทธร
 รูปตะกั่วมาหลอมเข้าใส่รางทำเป็นกระสุนปืน แต่คืนค่ำเอามาแต่
 เมืองลาใหญ่ข้าง แม่ทัพช้อทางเมืองฉวนส่งชนมาข้าง รบบ้านเมืองใด
 แดงก็เก็บเอาคืนปืนมารวบรวมไว้ แล้วลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ
 ให้ปากันกอกุมพวกช้ออยู่รักษาเมืองเซียงขวาง ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลอง
 กอ กุมช้อประมาณ ๕๐๐ คน ปืนคาบชุก ๓๐๐ ขอก หอก ๒๐๐ เล่ม
 น้ำ ๕๐๐ ม้ายกลงมาตั้งค่ายอยู่ที่บ้านโพหนานาเลาตั้งค่าย ๑ ค่ายกว้าง
 ๓๐ วา ยาว ๑๕ วา เสาค่ายปักด้วยไม้ ไม้ปลูกเรือนในค่าย ๓ หลัง ชุก
 ครอบค่าย ถมดินเชิงเทิน มีหอคอย และปักขวารอบค่ายมีเพลิง
 ในค่าย ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ พักอยู่ในค่ายบ้านโพหนานา
 เลาเคอน ๑ พวกลาวหาได้ยกกองทัพไปรบพวกช้อไม่ แล้วลิวลิกอ
 ชัยกอ ฟาลองกอ แบ่งคนรักษาค่าย คนจะมากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าไม่
 ทราบ ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ ก็คุมคน ๕๐๐ คนยกลงมาถึงปาก
 ทางใต้รบกับกองทัพลาววัน ๑ กองทัพลาวแตกหนีไป ลิวลิกอ ชัยกอ
 ฟาลองกอ ยกมาตั้งค่ายรวมเรือนเข้า ๔ หลังอยู่ในเมืองเวียงจันท
 ค่ายกว้าง ๓๐ วายาว ๑๕ วา เสาค่ายปักด้วยไม้จริงไม้หมากข้าง ชุก
 ครอบเป็นเชิงเทิน รอบค่ายมีหอคอยตามริมหน้า ๒ หอ แม่ทัพช้อ

จะตั้งค่ายที่แห่งใดให้อายยืนโกทสั่งมาพร้อมกษัตริย์เจ้าเป็นนายคุมคน
 ตั้งค่ายทุกค่าย แล้วแม่ทัพช่อแตงคนแยกย้ายไปขุดวัดขุดบ้านข้าง
 หาเงินทองและจับพวกลาวมาเร่งเอาเงิน ใ้เงินแล้วให้ ข้ายเขียนเป็น
 อักษรผูกคอกคนละอันไปเป็นสำคัญ ทุกคนที่ใ้ข้ายแล้วจะไปเที่ยว
 แห่งใดพวก ช่อไม่ทำอันตราย คนที่ใ้ข้ายช่อพบปะก็จับมาเร่งเอา
 เงินใ้ใ้เงินก็ฆ่าเสีย เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในกองทัพช่อเห็นพวกช่อสู้ฝืน
 ประมาณ ๒ ส่วนที่ใ้สู้ฝืนประมาณส่วนหนึ่ง ย่าฝืนนแม่ทัพช่อ
 ใ้กระสอบเอามาส่งพวกกองทัพตีแจกกินสู้ แต่ข้าพเจ้านับบุตร
 แม่ทัพช่อ ใ้ให้ข้าพเจ้าเอาเข้าไปส่งช่อที่ไปเที่ยวขุดหาทองเงินตาม
 วัดตามบ้าน ข้าพเจ้าไปถึงบ้านหาดนกแก้วทางไกลเมืองเวียงจันทน์
 วัน ๓ เวลาค่ำพวกลาว ๒ คนจับตัวข้าพเจ้าลงเรือข้ามน้ำของมาส่งเมือง
 หนองคาย แล้วพวกเมืองหนองคายส่งตัวข้าพเจ้าให้ท่านข้าหลวงคุม
 ลงมาณกรุงเทพฯ และกองทัพช่อจะยกข้ามมาเมืองหนองคาย และ
 ไปตีเมืองปากเหืองเดือนใด กองทัพลาวยกข้ามน้ำของไปตีกองทัพช่อ
 ที่เมืองเวียงจันทน์เมื่อใด ข้าพเจ้าเป็นคนเลี้ยงม้าไม่ทราบ เป็นความ
 สัตย์จริงของข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ฯ

คำให้การขุนสุภมาตรา

๐ คำให้การขุนสุภมาตราว่า เติมพระยาพิไชยฯ เกณฑ์
 ขุนสุภมาตราไปทัพด้วย ครั้นฉวนเดือน ๑๐ ข้างแรม ปีกุนสัปตศก
 พระยาจิตรราชเจ้าเมืองสุย มีหนังสือมาว่าช่อดังค้ายอยู่ที่ลาคหวังทุ่ง
 เชียงคำ ๕๐๐ คน ๒๐๐ คน ขอให้พระยาพิไชยฯ ยกขึ้นไปโดยเร็ว
 ฉวนเดือน ๑๑ แรม ๕ คำ พระยาพิไชยฯ ยกจากเมืองหลวง
 พระบางไปเมืองสุย ถึงบ้านภูเมอกพักกองทัพเมืองหลวงพระบาง
 อยู่ ๓ คน เจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบางส่งขึ้นไปให้พระยาพิไชยฯ
 ๓๐๐ คน พระยาพิไชยฯ ยกจากบ้านภูเมอก ๑๔ คน ถึงบ้านสวก
 แขวงเมืองสุย พระยาจิตรราช พระยาเมืองแมน เพี้ยพรหมโกศ
 กัณฑ์ไพร่ ๒๐๐ คนเข้าหาพระยาพิไชยฯ พระยาพิไชยฯ ให้ตามกองทัพ
 ไปกับพระยาพิไชยฯ ยกไปจากบ้านสวกคนหนึ่งถึงบ้านแวนเป็นค่ายเก่า
 ของช่อ พระยาพิไชยฯ จึงตั้งฉางเข้าที่บ้านแวนรวบรวมได้เข้า ๓ เกวียน
 ให้พระยาจิตรราช พระยาเมืองแมน ไพร่ ๒๐๐ คนอยู่รักษาฉางเข้า
 ครั้นฉวนเดือน ๑๒ แรม ๓ คำ พระยาพิไชยฯ ยกจากบ้านแวนไปถึง
 บ้านสักแขวงเมืองกัต ให้นายทัพนายกองตั้งค้าย ๘ ค่ายอยู่ฟากเขาคิน
 ทางตะวันตกห่างเขาประมาณ ๕ เส้น ๒ เส้นยังหาได้ทำขอมไม้ เวลา
 กลางคืนพวกช่อประมาณ ๓๐ คน มาจุดประทัดโยนเข้ามาในค่ายถูก
 คน ๒ คน ยิงปืนถูกไพร่ตายคน ๑ บัวยคนหนึ่ง แล้วพระยาพิไชยฯ
 เอาปืนยิงโต้ตอบช่อล่าถอยไป รุ่งขึ้นฉวนเดือน ๑๒ แรม ๔ คำ
 เวลาเช้าพวกพวนเข้ามาในค่ายแจ้งความว่า ในเวลากลางคืนช่อเข้า

ปล้นค่ายนั้นช้อตาย ๓ คน บัวย ๗ คน แต่พวกช้อตั้งค่ายอยู่ที่ลาดหวง
 ฟากเนินเขาตะวันออกห่างทุ่งเชียงค้ำกขเมืองเชียงขวาง พวกช้อทำ
 ค่ายด้วยไม้ไผ่เอาศิลาถมเป็นเชิงเทินสูง ๓ ศอก พวกช้อมีอยู่
 ประมาณ ๗๐๐ คน ๘๐๐ คน แต่พวกทเขายู่กขช้อมมากประมาณหาได้
 ไม้ ค่ายช้อกับค่ายพระยาพิไชยฯ ไกลกันประมาณ ๒๐๐ เส้น ครั้นวัน
 เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำเวลาเช้าโมงเศษ พวกช้อประมาณ ๒๐๐ คนยกมารบ
 ไต่สู้รบกันตั้งแต่เช้าจนพลบ แล้วยกเลิกถอยไปด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ครั้น
 ๑๒ แรม ๖ ค่ำเวลาเช้าพวกช้อยกมารบประมาณ ๓๐๐ เศษ
 ไต่สู้รบกัน พวกช้อตายคน ๑ แต่กองทัพไทยไม่มีผู้ใดเป็นอันตรายทั้ง
 สองวัน รุ่งขึ้นวันเดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำเวลาเช้าพวกช้อยกมาประมาณ
 ๑๕๐ คนหาได้รบกันไม่แล้วช้อก็กลับไป รุ่งขึ้นวันเดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ
 เวลาเช้าพวกช้อยกมาประมาณ ๒๐๐ คน ๗๐๐ คน ยิงปืนระดมเข้ามา
 ในค่าย ไต่สู้รบกันจนเวลา ๒ ยามเศษ เจ้าน้อยสุขเมืองน่านถูกปืน
 ช้อที่หน้าปากค่ายยิงรบกันอยู่ แล้วพระยาพิไชยฯ จึงให้ข้าพเจ้า
 กับนายนวมและข้าแจะ ๕ คนถอยหนีออกไปบอกพระยาพิไชยฯ ออกจาก
 ค่ายมานอนบ้านแวนกลางเขายิ่งไต่ย่นเสียงปืนอยู่ ครั้นวันเดือน
 ๑๒ แรม ๘ ค่ำ ออกจากบ้านแวนมาได้ ๔ คนพบกองทัพเจ้าอุปราช
 เจ้าราชบุตร พระยาเมืองขวาพระยาเมืองซ้าย เมืองหลวงพระบาง
 เจ้าสุริยเมืองน่านรวม ๒ เมืองคนประมาณ ๒,๐๐๐ เศษ ทหารบ้านทาโพ
 บ้านทาอูย แล้วข้าพเจ้าก็เลยมาได้คน ๑ ถึงเมืองหลวงพระบาง
 ข้าพเจ้าเอาหนังสือบอกพระยาพิไชยฯ ซึ่งม้ายังเจ้าเมืองหลวง

พระบาง ให้จกสิ่งของป็นกะสุนกินค่าและเงิน ๒๐ ชั่ง ส่งขึ้นไปให้
 พระยาพิไชย ฯ เจ้าเมืองหลวงพระบางได้ส่งไปเสร็จแล้ว ครั้นณวัน
 เดือน ๕ ค่ำ เสนาบดีเมืองหลวงพระบางได้จัดคนส่งข้าพเจ้า
 ตามระยะทางจนถึงบ้านปากลายข้าพเจ้าก็รย่นำบอกพระยาพิไชย ฯ ลง
 มาถึงเมืองน้ำป่าตวันอาทิตย์เดือน ๑๕ ค่ำ เป็นความสัตย์
 จริงข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ฯ

คำให้การอภัยบาบุญวน ถามที่จวนสมเด็จพระยา ฯ

๑ ข้าพเจ้าอายุมากให้การภาษาญวนว่า อายุข้าพเจ้าได้ ๒๕ ปี
 ข้าพเจ้าเกิดที่บ้านกุกกุต แขวงเมืองทรงเพาญวน เจ้าเมืองชื่อไรข้าพเจ้า
 ไม่ทราบ เห็นไฉนผมมวยเหมือนญวน ราษฎรในเมืองทรงเพาประมาณ
 หหมื่นเศษ บิดข้าพเจ้าชื่อจันมาก แต่มารดาชื่อไรข้าพเจ้าไม่ทราบ
 ตายเสียแต่ข้าพเจ้ายังเล็กอยู่ ข้าพเจ้าก็อยู่ที่บ้านกุกกุตมาจนถึงฉะประกา
 เบ็ญจศก เพลากลางคนพวกชื่อประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ เข้าล้อมหมู่บ้าน
 ที่ข้าพเจ้าอยู่ พวกข้าพเจ้าสู้ไม่ได้ พวกชื่อเก็บเอาทรัพย์สินสิ่งของ
 แล้วจับเอาตัวข้าพเจ้ากับเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ข้าพเจ้าได้ ๗ คน เกร
 ไปทาง ๓ วันไปพักอยู่ที่บ้านทรงเขอเขตต์เมืองทรงเพา แล้วลิวลิกอ
 ชับกอ ฟาลองกอให้เอาไม้ไผ่ขักเป็นค้ำยยาวประมาณ ๒๐ วามี่ประตุ ๔

มีหอคอย & มุม ชุกชุมมคินเป็นเชิงเทิน ปลุกโรงในค่าย & หลัง
 หลังหนึ่งยาว ๑๐ วา กว้าง ๕ วา มุงหลังคาด้วยแฝก แต่พวกญวน
 เมืองทรงเพายกออกมารบครึ่งหนึ่ง ก็ล่ากลับไป ลิวลิกอ ชัยกอ
 ฟาลองกอกอยู่ปี ๑ หมกสะเบียงอาหาร ให้พวกช้อคน ๑ ชื่อไร
 ข้าพเจ้าไม่ทราบคุมไพร่ประมาณ ๒๐๐ คน อยู่รักษาค่ายที่บ้านทรงเขอ
 ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอก มีไพร่ประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ ข้าพเจ้า
 เห็นมี ปืนยาว ๒ ศอก ใหญ่ ๒ กำมี ๒ ขอก มีปืนคาบชุกคาบศิลา
 ย่างประมาณ ๒๐๐ เศษ มีเหล็กแหลมใส่ปลายไม้ยาว ๖ ศอก ประ
 มาณ ๒๐๐ อัน ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอก ใช้ให้ข้าพเจ้าเป็นคนตัก
 น้ำท่าเช้า แล้วลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอกก็คุมไพร่ประมาณ ๘๐๐ เศษ
 พากันยกเคียวมาทางเคอน ๑ ถึงบ้านเขาแขวงเมืองญวนทรงเพา หมก
 สะเบียงอาหารก็พากันเข้าแย่งชิงเอาสะเบียงอาหาร และสิ่งของจับคนได้
 มีเงินถ่ายตัวก็ปล่อยไป ถ้าไม่มีเงินถ่ายตัวก็จับเอาไว้ แต่ข้าพเจ้าอยู่
 ในกองลิวลิกอ แต่กองชัยกอ ฟาลองกอก จับได้ทุกคนข้าพเจ้าไม่ทราบ
 ครนณปัจจฉศก ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอก พากันยกมาทาง ๒ เคอน
 ถึงเมืองพวนและบ้านเล็กเมืองน้อย ตามทางที่มานั้นไม่อาจสู้รบ ยอม
 ให้สะเบียงอาหารและยอมตัวเข้าด้วยประมาณ ๕๐ คน ครนณเมือง
 พวนแล้ว ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอก ก็ยกไพร่พลเข้าตีเมืองพวน
 รบกันอยู่วัน ๑ ลาวพวกเมืองพวนตายเป็นอันมาก ครนเพลากลางคืน
 พวกเมืองพวนก็พากันหนีไปไคย้าง ครนเพลาเช้า ลิวลิกอ ชัยกอ
 ฟาลองกอก ก็ยกไพร่ก็พากันเข้าในเมืองพวน พวกลาวที่หนีไปไม่ได้

ก็ยอมเข้ากัน ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ พวกลาวที่มีเงินถ่ายตัวก็
 ปล่อยไป ที่ไม่มีเงินถ่ายตัวก็ต้องหาสะเบียงอาหารมาส่ง แล้วลิวลิกอ
 ชัยกอ ฟาลองกอ ก็ให้พวกไพร่ตักไม้ไฟ ไม้หมาก ไม้จริงข้าง
 มาชักเป็นค้ำยสูง ๓ วา ยาว ๒๐ วา เคษ & เหลลยม มีหอคอย & มุม
 มีประตู & ประตู ขุดคูล้อมรอบถมดินเป็นเชิงเทิน มีขึงเข้า
 ๒ หลังหลัง ๑ ยาวประมาณ ๕ วา กว้างประมาณ ๓ วา สูง
 ประมาณ ๓ วา เหมือนกันทั้ง ๒ หลัง แต่ข้าพเจ้าเห็นพวกลาวแยก
 กะบุงเข้าเปลือกมาส่งประมาณวันละ ๑๐๐ กะบุงข้าง วันละ ๘๐ กะบุง
 ข้าง วันละ ๕๐ กะบุงข้าง เสมอไม่ได้ขาด แต่ข้าพเจ้าเป็นคน
 ตักน้ำตาเข้า แต่คนในค่ายและนอกค่ายประมาณ ๖๐๐ คน เคษมี ปั้น
 ใหญ่ยาว ๓ คอกโต ๓ กำ ๒ ขอก มีปั้นเล็กค้ำยชุกข้างค้ำยค้ำยข้าง
 ประมาณ ๒๐๐ กะบอก มีค้ำยประมาณ ๕๐ เล่ม มีเหล็กแหลมใส่
 ปลายไม้ไฟยาว ๖ คอกประมาณ ๒๐๐ อัน ข้าพเจ้าทราบแต่กองลิวลิกอ
 แต่กองชัยกอ ฟาลองกอ จะมีเครื่องอาวุธสิ่งใดบ้างข้าพเจ้าหาทราบไม่
 ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ ตั้งให้พวกช้อช้อยตักคูมไฟ ๘๐ เคษ
 รักษาอยู่ที่ค้ำยเมืองพวน แล้วลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ ก็คุมพวก
 ไฟ ๕๐ เคษมาทาง ๑๕ วันถึงเมืองเวียงจันทน์ เดือน ๗ ปีกุนสัปปตศก
 พวกลาวก็ไม่อาจุรบ ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ เข้าในเมืองเวียงจันทน์
 เอาไม้ไฟไม้หมากข้างชักค้ำยสูง ๓ วา ยาว ๒๐ วา สเหล็กยม
 มีหอคอย & มุม มีประตู & ประตู ขุดคูล้อมรอบ ถมดินเป็นเชิงเทิน
 แล้วเอาไม้หมากชักเป็นค้ำย หน้าเมืองเวียงจันทน์มีแม่น้ำใหญ่ ออก

๒ ค่ายสูงประมาณ ๓ วา กว้างยาวประมาณ ๒๐ วาเศษ มีหอคอย ๔ มุม
 มี ๔ ประตู ชุกคุลล้อมรอบถมดินเป็นเชิงเทิน ปลุกเรือนด้วยไม้ไผ่
 ในค่าย ๔ หลัง ๆ ๑ ยาวประมาณ ๑๐ วา กว้าง ๕ วาเหมือนกันทั้ง ๔ หลัง
 แต่ระเบียบอาหารข้าพเจ้าเห็นพวกลาวเอามาส่งทุกวันเสมอมิได้ขาด
 แต่กะสุนดินดำนั้น ข้าพเจ้าเห็นมิใช่อยู่มิได้ขาด แต่จะเอามาจาก
 ช้างไห่นข้าพเจ้าไม่ทราบ เมื่อเดือน ๑๑ ปีกุนสัปตศกเพลลา ๓ โมงเช้า
 กองทัพไทยเอาปืนยิงเข้าไปในค่ายถูกพวกช่อตายเป็นอันมาก ข้าพเจ้า
 กลัวกลัวหนีออกจากค่าย เห็นกองทัพไทยล้อมเข้าไว้ข้าพเจ้าก็ยกมือ
 ไหว้ กองทัพไทยก็จับเอาตัวข้าพเจ้ามา แต่ข้าพเจ้าเป็นคนตกน้ำตาเข้า
 ความนอกรากันไปข้าพเจ้าไม่ทราบ เป็นความสัตย์ความจริง สิ้นคำ
 ให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ๗

คำให้การอายอะเกาญวน ถามที่จวนสมเด็จพระยา ฯ

๑ ข้าพเจ้า อายอะเกาญวนให้การว่า อายุข้าพเจ้าได้ ๒๑ ปี
 มารดาข้าพเจ้าช่ออะช่อ บิดาข้าพเจ้าตายแต่ข้าพเจ้ายังเด็กอยู่จะช่อ
 ไรข้าพเจ้ายังหาทราบไม่ ข้าพเจ้าอยู่บ้านกกจ่ายชนกขเมืองกกก่า
 บิดามารดาทำไรนาพอรบพระราชทาน ไม่ไต่เป็นทช่อชาย นายบ้าน
 กกจ่ายทข้าพเจ้าอยู่ช่อกหย่า มีเรือนราษฎรพลเมืองประมาณ ๕๐ หลัง
 เรือนเศษ มีไพร่ชายหญิงราษฎรประมาณ ๒๐๐ คนเศษ ทำนาข้าง

ทำใหม่ข้าง ทำปานข้าง แต่บ้านกกจ่ายที่ข้าพเจ้าอยู่จะไปเมืองงกกา
 ทางวัน ๑ ที่บ้านกกจ่ายข้าพเจ้าอยู่นั้นชอชายใช้สอยกันกับอแปะ
 แต่อแปะใช้กัน ๒๐ อแปะเป็นเตียนหนึ่ง ๓๐ เตียนคิดเป็นเงินสลึง ๓
 ๓๐ เตียนเรียกว่าพวง ๑ เขาเปลลอกจะชอชายกันถึงหนึ่งเป็นเท่าไรอแปะ
 ข้าพเจ้าหาทรายไม่ ทรายแต่ที่เขาสารชอชายกันถึงหนึ่งดวงด้วยสาม
 ตะเกา ๓๐ สามเป็นถึงหนึ่ง ๆ ราคา ๕ พวงอแปะ เขากล้อง ๓๐ สาม
 ถึงหนึ่งเป็นสามพวงอแปะ ครั้นณวันเดือนใดจำมิได้ประกาศเข็ญจศก
 ข้าพเจ้าอยู่ที่บ้านทรายว่า ยโกคุมไพร่พลประมาณ ๓๐๐ คนเศษมีเครื่อง
 สัตราวุธพร้อมยกมาตปล้นบ้านต้นกวาง ๆ ชนกับเมืองกวางนาม แต่
 นายบ้านต้นกวางเรียกชออย่างไรข้าพเจ้าหาทรายไม่ นายบ้านต้นกวาง
 กับไพร่ราษฎรไม่สู้รบพากันแตกกันเข้าป่าคองไปข้าง ยโกจับได้คน
 ผลกรรจ์ ในบ้านต้นกวางประมาณ ๒๐ คน ยโกรวบรวมสะเบียงอาหาร
 ไพร่พลอยู่ที่บ้านต้นกวางวันหนึ่ง ณวันเดือน ๓๐ ประกาศเข็ญจศก ยโก
 ก็คุมไพร่พลยกออกจากบ้านต้นกวางมาตปล้นบ้านกกจ่ายที่บ้านข้าพเจ้า
 อยู่ ยโกกับพวกไพร่เข้าไปตปล้นในบ้านกกจ่ายเวลากลางคืน ชาว
 บ้านกกจ่ายไม่ทันรู้ตัวหาได้สู้รบไม่ พากันแตกกันหนีไปไต่ข้าง ที่
 คนแก่ชราพวกไพร่ยโกก็ฆ่าเสียมาก ที่หนีไปไม่ทันเป็นคนผลกรรจ์
 ยโกกับพวกไพร่ก็จับเอาตัวไว้ ตัวข้าพเจ้าหนีไม่ทันยโกจับเอาตัวได้
 แล้วยโกกับไพร่ก็เก็บรวบรวมเข้าเกลอสะเบียงอาหารได้แล้วก็ยกออก
 จากบ้านกกจ่าย มีไพร่พลประมาณ ๓๐๐ คนเศษ มีปืนคาบศิลา ๕๐ ขอก
 มีหอก ๕๐ เล่ม มีเงินสลึงขาวประมาณ ๒๐๐ ึง ระยะทาง ๖ วันถึง

เมืองสยแอก ย็โกกย็พวกไพร่กองเคียวเขารบเมืองสยแอกอยู่วัน ๓
 พวกเมืองสยแอกแตกพากันหลบหนีไป กองทัพย็โกกก็เอาไฟจุดเผา
 บ้านเรือนเก็บเอาทรัพย์สิ่งของและเสบียงอาหารไว้แล้ว พักอยู่เมือง
 สยแอก ๒ วัน ก็ยกมาจากเมืองสยแอกทาง ๔ วันถึงเมืองเซียงหม้อ
 ย็โกกตั้งค่ายขังเสาค่ายด้วยไม้ห่มากข้างไม้ไผ่ข้างสูง ๘ คอกข้างในถมดิน
 เป็นเชิงเทินสูง ๔ คอก ข้างนอกขุดคูรอบค่ายกว้างประมาณเส้น ๓
 ยาวประมาณเส้นเศษ มีประตู ๔ ประตู มีหอคอย ๔ หอทุกประตู ทำ
 กระท่อมอยู่ในค่ายประมาณ ๘ หลัง ๑๐ หลัง แต่กะสุนดินดำน้อยโก
 จะเอามาแต่ไหนข้าพเจ้าหาทราบไม่ ย็โกกยกไพร่พลเขารบเมืองเซียงหม้อ
 วันหนึ่ง เจ้าเมืองเซียงหม้อสู้รบต้านทานหาได้ไม่ พาครอบครัวไพร่บ้าน
 หนีไป แต่เมื่อกำลังรบกันนั้นข้าพเจ้าเป็นคนหนึ่งเข้าอยู่แต่ในค่ายหาได้
 ไปรบด้วยไม้ ข้าพเจ้าเห็นย็โกกจับคนในเมืองเซียงหม้อได้ชาย ๒ หญิง ๑
 แต่เป็นคนนอกนั้นพวกย็โกฆ่าเสีย ย็โกกพักไพร่พลอยู่ในเมืองเซียงหม้อ
 ๕ วันแล้วย็โกกมีหนังสือไปให้นายทัพใหญ่คุมไพร่ ๓,๐๐๐ คน ยกมาสมทบ
 กับกองทัพโกทเมืองเซียงหม้อ แต่นายทัพใหญ่อยู่เมืองไหนชื่อไร
 ข้าพเจ้าหาทราบไม่ ๗ วันเดือน ๗ ปีกุนสปีตศก แม่ทัพใหญ่ตั้งให้
 นายทัพ ๓ คนคุมคน ๆ ละ ๑,๐๐๐ รวม ๓,๐๐๐ มีปืนคาบشقประมาณ ๓๐๐
 ขอก มีหอกมีทวนประมาณ ๑,๐๐๐ เล่ม ปืนหามแล่น ๒ ขอก ดินดำ
 ใส่มาก ๆ โทก่ากึ่งประมาณ ๒๐ กลังก แต่่นายทัพ ๓ คนที่คุมไพร่
 ๓,๐๐๐ คนข้าพเจ้าหาทราบชื่อไรไม่ ย็โกกข่านายทัพยกมาใหม่ ๓ คน
 คุมคน ๓,๐๐๐ คน ยกออกจากเมืองเซียงหม้อระยะทาง ๔ วันถึงบ้าน

กอปีว ๆ เป็นแขวงเมืองพวน ยี่โกกย่นายทัพ ๓ คนคุมไพร่ ๓,๓๐๐ คน
 ยกเข้ารบกับพวกบ้านกอปีวชั่วโง่งหนึ่ง พวกบ้านกอปีวแตกหนีเข้าป่า
 คงไป ยี่โกกจับคนได้ ชาย ๓ หญิง ๒ รวม ๕ คน แล้วนายบ้านกอปีว
 เอาเงินมาถ้ำตัวชายหญิง ๕ คน ๆ ละแน่น ๕ คนเป็นเงิน ๕ แน่น ยี่โกก
 ก็ปล่อยตัวคน ๕ คนให้กลับบ้านกอปีวไป ยี่โกกย่นายทัพ ๓ คน
 อยู่ที่บ้านกอปีว ๒ วัน แล้วยกจากบ้านกอปีวระยะทางวัน ๑ ถึงเมืองพวน
 เจ้าเมืองพวนกับราษฎรไพร่บ้านพลเมืองก็ไม่อาจสู้รบ พวกนั้นแตกหนี
 หนีเข้าป่าคงไป นายทัพ ๓ คนกับยี่โกกก็พักอยู่ในเมืองพวน ตั้งค่าย
 ๕ ค่าย ค่ายขั้วด้วยไม้หมากข้างไม้ไผ่ข้าง ค่ายหนึ่งสูงประมาณใน
 ๖ ศอกกว้าง ๒๐ วา ยาว ๕๐ วา มีหอคอย ๓ หอ ประตู ๓ ประตู ค่ายหนึ่ง
 สูงประมาณ ๘ ศอก กว้าง ๓๐ วา ยาว ๕๐ วา มีหอคอย ๔ หอ ประตู ๔ ประตู
 แต่ข้าพเจ้าได้ย่นพวกไพร่ในกองทัพยี่โกกพูดว่าในค่ายในเมืองพวนอีก
 ๕ ค่าย รวมทั้งค่ายที่ข้าพเจ้าอยู่เป็น ๑๐ ค่ายด้วยกัน ค่าย ๕ ค่ายนั้น
 กว้างยาวสูงต่ำใหญ่ยาวเท่าใดข้าพเจ้าหาเห็นไม่ พวกช่อไซให้ตัดหญ้า
 เลียงมาหุงเข้าหาได้ไปข้างไหนไม่ ข้าพเจ้าได้ย่นพวกช่อเรียกนายทัพ
 ๓ คนว่า ลิวชีกอ ชัยกอ ฟาลองกอ กับยี่โกกพักไพร่พลอยู่ในเมือง
 พวน ๒ เดือน รวบรวมเสบียงอาหารเครื่องสำตราวุธแล้ว ๆ ลิวชีกอ
 แต่งตัวนุ่งกางเกงแพรเหลือง สวมเสื้อแพรแดง คาคเอวแพรเขียว
 แพรแดงหนึ่งไก้โพกศีรษะ มือถือมิตดาพินเล่ม ๑ ถือปิ่นแขนเสื้อ
 บอก ๑ ชัยกอแต่งตัวนุ่งกางเกงแพรเขียวมิตอก สวมเสื้อแพรเขียว
 มิตอกหาได้โพกศีรษะไม่คาคเอวแพรฝรั่งสีแดง มือถือปิ่นแขนเสื้อ

บอก ๑ ถอมิตดาพจนตามเขากระบือเล่ม ๑ ฟาลองกอแต่งตัวนุ่งกางเกง
 แพร่เขียว สวมเสื้อแพรหนึ่งไก่นำหาได้ โปกครุชะไม้คาคอแพร
 เขียวมคอก มอถอปนแขนเสื้อบอก ๑ ถอมิตดาพจนตามเงินเล่ม ๑
 ยโกแต่งตัวนุ่งกางเกงแพรแดงสวมเสื้อแพรเขียว คาคอแพรดำ
 ถอปนแขนเสื้อบอก ๑ ถอมิตดาพจนเล่ม ๑ รูปร่างลิวชีกอ ผิวเนื้อ
 ขาวสูงต่ำสันทคน อายุ ๔๕ ปี ใฝ่ผมเปียถกอย่างจีนชลา รูปร่าง
 ชัยกอผิวเนื้อทาอ้วนเตี้ย อายุประมาณ ๖๐ ปี ใฝ่ผมเปียถกเป็นอย่างจีน
 ชมาขางชลาขาง รูปร่างฟาลองกอ ผิวเนื้อสองสีอ้วนสูง อายุประมาณ
 ๕๐ ปี ใฝ่ผมเปียถกอย่างจีน ชมาทอนสีแดง รูปร่างยโกผิวเนื้อขาว
 อ้วนต่ำสันทคน อายุประมาณ ๔๒ ปี ใฝ่ผมเปียถกอย่างจีน ชมาสีขาว
 ลิวชีกอ ชัยกอ ฟาลองกอ กษยโกยกอกอกจากเมืองพวนจะเป็นวัน
 เดือนใดจำมิได้ ปกุนสัปตคก ลิวชีกอ ชัยกอ ฟาลองกอ กษยโก
 ยกไฟร์พลเคิรตามระยะทางวัน ๑ พยบ้านเรือนคนข้าง เป็นข้าง
 ซอกห้วยธารเขาย่าง เคิร ๑๕ วันถึงเมืองเวียงจันท แต่ที่ปากทาง
 นั้นชื่อพวกไหนกองใคร ชื่อเสียงจะเรียกอย่างไร จะไ้รับกับ
 พวกลาวหรือไม่ไ้รับกันประการใดข้าพเจ้าไม่ทราบ ลิวชีกอ ชัยกอ
 ฟาลองกอ กษยโกตั้งค้ายทเมืองเวียงจันท ขน ๒ ค่าย เอาไม้ไผ่ข้าง
 ไม้หมากข้างปักเป็นเสา ค่ายทั้งสองค่าย ค่ายใหญ่ ๔ เหลี่ยมสูง
 ๘ ศอกกว้างยาวประมาณ ๕๐ วา มีหอคอย ๔ มุมค่าย มีประตูหอคอยละ
 ประตู มี ๔ ประตู แต่ค่ายเล็กสูง ๘ ศอก ๔ เหลี่ยม กว้างยาวประมาณ
 ๓๐ วา มีหอคอย ๒ หอ มีประตูหอคอยละประตู มี ๒ ประตู ชัยกอ

ล้อมรอบถมดินเป็นเชิงเทินชั้นในสูง ๓ ศอก   ปลูกเรือนในค่ายใหญ่
 มอญ ๗๐ หลัง เรือน   ค่ายเล็กปลูกเรือนมอญ ประมาณ ๕๐ หลัง เรือน   มี
 ยี่งเข้า ค่ายใหญ่ ๒ หลัง   มีเข้าครึ่งยี่งทั้ง ๒ ยี่ง   ค่ายเล็กยี่งเข้าหลัง ๑
 มีเข้าเต็มยี่ง   เข้าทั้ง ๓ ยี่งจะเป็นเข้าเท่าใดก็เวียนเข้าพเจ้าประมาณไม่
 ใด   มีปืนคาบشقในค่ายใหญ่ประมาณ ๒๐๐ ขอก   ในค่ายเล็กประ
 มาณ ๑๐๐ ขอกเศษ   ปืนหามเล่น ๓ ขอก   ทวนหอกประมาณ ๖๐ เล่ม
 เศษกำมยาว ๖ ศอก   มคตาพจนยาวคืบเศษ   มีฝักมีสายตะพายครบ
 ทั่วคน ๆ ละเล่ม ๓,๓๐๐ เล่มเศษ   คินคำใส่กลักโตก่ากมมอยู่ ๒๐ กลัก
 มงสนาเงินธงสีขาวประมาณ ๒๐๐ ธงปักรอบค่ายธงชัยปักไว้กลางค่าย
 สีขาว   มีหนังสือจีนเขียนไว้ ทงสามตัว   ทวหนังสือภาษาญวนว่า
 ตามแปลเป็นภาษาไทยว่าสาม   ทวหนึ่งว่าทัพแปลว่าสี่   ทวหนึ่งว่าค่าย
 แปลว่าใหญ่   สะเบียงอาหารพวกช้อพวกลาวพวกญวนที่อยู่ในค่าย
 พวกนี้เที่ยวเก็บรวบรวมตามบ้านเรือนพวกลาวที่แตกตนเข้าป่าดงหนึ่ไป
 นั้น   เอมามาแจกจ่ายกันกินในกองทัพ   ลิวชีกอ   ชัยกอ   ฟาลองกอ
 กบขยโกตั้งอยู่ในเมืองเวียงจันทน์ประมาณเดือนเศษ   ครั้นฉวนเดือนใด
 จำไม่ได้ประมาณ ๒ เดือน ๓ เดือนมาแล้ว   เวลาเข้าประมาณสี่
 โมงเศษ   กองทัพไทยคุมไพร่พลเข้าไปล้อมค่าย ๒ ค่ายเข้าไว้   พวกช้อ
 ในค่ายหารู้ตัวไม่   กองทัพไทยเอาปืนยิงเข้าไปในค่ายช้อ   ลิวชีกอ
 ชัยกอ   ฟาลองกอ   กบขยโกพวกช้อก็เอาปืนใหญ่เล็กยิงโต้ตอบ
 ออกมาได้ประมาณ ๒๐ นัด   ยี่โกถูกปืนตายในทรบ   แต่ลิวชีกอ   ชัยกอ
 ฟาลองกอ   จะตายเป็นหนึ่ไปได้หรือประการใดข้าพเจ้าหาทราบไม่

กองทัพไทยก็ขอยังปืนโตตอยสู้รบกันแต่เวลาเช้าโมงหนึ่ง กองทัพไทย
 เข้าแตกค่ายช่อทง ๒ ค่าย ใต้ฝ่าฝืนพวกช่อตายเสียมาก ที่เหลืออยู่
 ก็พากันหนีไปไต่ขาง ที่หนีไม่ทันเข้าไปในโบสถวัดเมืองเวียงจันทน์
 กองทัพไทยก็เข้าล้อมไว้ ในเวลากลางคืน ข้าพเจ้าหาทราบว่าช่อ
 พวกไหนเข้าอยู่ในโบสถ์ไม่ ข้าพเจ้าก็ขอยังค อ้ายทิว เป็นภาษาญวน
 พวกเดียวกัน ก็พากันเล็ดลอดหนีไปตามบ้านลาว พวกลาวจับเอาตัว
 ข้าพเจ้าก็ขอยังค อ้ายทิว ไต่ ขานลาว ๆ เรียกว่าบ้านโลจำ
 แล้วเอาตะโพงกลใส่คอเอาข้อใส่มือข้าพเจ้า ก็ขอยังค อ้ายทิว มาส่ง
 ให้กับท่านนายทัพไทยที่เมืองหนองคาย ท่านนายทัพไทยเอาตัวข้าพเจ้า
 พวกเดียวกัน ให้คนคุมลงมาณกรุงเทพ ฯ ความนอกรากันข้าพเจ้า
 หาได้รู้เห็นอีกไม่ เป็นความสัตย์ความจริงข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ๖

คำให้การอ้ายหะเฮงจัน ทามที่จวนสมเด็จพระยา ฯ

๑ ข้าพเจ้าอ้ายหะเฮงให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นจีนแซ่ฮอง อายุ
 ข้าพเจ้าได้ ๒๕ ปี ข้าพเจ้าตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองกวางใต้ บิดามารดาข้าพเจ้า
 ตายเสียแต่ข้าพเจ้ายังเล็กอยู่ แล้วข้าพเจ้าไปค้าขายอยู่ที่เมืองหอหน้า
 ได้ประมาณ ๕ ปี ๖ ปี เมืองหอหน้าชนกับเมืองกวางใต้ แล้วข้าพเจ้า
 ไปทำมาหากินอยู่เมืองลาใหญ่ได้ปี ๑ ครั้นปีจอฉศกจะเป็นเดือนใด
 ข้าพเจ้าจำไม่ได้ ลิวลิกอ ชัยกอ คุมไพร่พลประมาณ ๕๐๐ คน ๖๐๐ คน

มาที่เมืองลาใหญ่ ๆ สิบขอยู่ ๒ เดือนก็แตกหนีออกจากเมือง ลิวลิกอ
 จีบข้าพเจ้ากับไพร่ในเมืองลาใหญ่ได้ ๒๐ คน แล้วลิวลิกอ ชัยกอ
 ก็พาไพร่พลเข้าอยู่ในเมืองลาใหญ่ได้ประมาณปีเศษ ครั้นวัน
 เดือน ๔ ปีจอฉศก ลิวลิกอให้โมกมันชุกทหารคุมไพร่ ๒๐๐ คนอยู่
 รักษาเมืองลาใหญ่ แล้วลิวลิกอ ชัยกอ คุมไพร่ประมาณ ๘๐๐ คนยก
 จากเมืองลาใหญ่เอาข้าพเจ้ามาด้วย เกรทางเดือน ๑ ถึงเมืองลาน้อย
 ข้าพเจ้าทราบว่าเมืองลาน้อยยิบไต โกตแตก ลิวลิกอก็คุมไพร่ยกเสยมา
 ออกเดือน ๑ ถึงเมืองพวน ได้ยินพวกราษฎรเมืองพวนพูดกันว่ากองทัพ
 ยกมาก่อนตเมืองพวนแตก แต่จะเป็นกองทัพผู้ใดข้าพเจ้าไม่ทราบ
 ลิวลิกอ ชัยกอ พักอยู่ที่เมืองพวน ๖ วัน ๗ วัน แต่ข้าพเจ้าทราบว่า
 ยักกองโกตงค่ายอยู่ค่าย ๑ จะทำด้วยไม้อะไร และกว้างยาวเท่าไรข้าพเจ้า
 หาได้ไปเห็นไม่ แต่ที่ข้าพเจ้าอยู่ก็ยักกองโกตงกันประมาณ
 ๓๐๐ เส้นเศษ แล้วลิวลิกอ ชัยกอ ยกกองทัพมาจากเมืองพวนเกร
 ทาง ๑๐ วันถึงบ้านโพนทานาเลา ลิวลิกอตั้งค่าย ๑ เลาค่ายยักด้วย
 ไม้ไผ่ไม้หมากข้าง กว้างยาว ๒๐ วา ๔ เหลี่ยม สูง ๕ ศอก ๓๐ ศอก
 มีประตู ๔ ประตู มีหอคอย ๓ มุม ในกองทัพลิวลิกอจะมีเครื่องสาตรา
 อาวุธมากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าไม่ทราบ ด้วยข้าพเจ้าเป็นคนหาฟันหุง
 เข้าเลี้ยงคนในกองทัพอยู่ที่ค่ายบ้านโพนทานาเลา แล้วลิวลิกอ
 ชัยกอ ฟ้าสองกองไปเมืองเวียงจันทน์ ครั้นวันเดือน ๑๑ ปีกุนสยัตศก
 พวกลิวลิกอกลับไปบ้านโพนทานาเลา บอกข้าพเจ้าว่าลิวลิกอรบกับ
 กองทัพไทยวันหนึ่งกับคนหนึ่ง กองทัพลิวลิกอแตกกระจัดกระจายไป

แต่กลัวสัก่อนนั้นถูกปืนตายเสียแล้ว แล้วกองทัพไทยยกตามข้ามน้ำ
 โขงไปตีค่ายบ้านโพนทানাเลาที่ข้าพเจ้าอยู่ ข้าพเจ้าก็ขับไพร่พลซึ่งอยู่
 ในค่ายประมาณ ๑๐๐ เศษ พากันหนีกองทัพไทยออกจากค่ายไม่ทัน
 กองทัพไทยเอาปืนยิงถูกพวกช่อตายบ้างหนีไปได้บ้าง จับเป็นได้บ้าง
 แต่ตัวข้าพเจ้าช่วยขาเค็รไม่ได้ กองทัพไทยจับข้าพเจ้ามา ส่งท่านแม่
 ทพ ๆ ก็ส่งพวกข้าพเจ้าลงมาณกรุงเทพฯ เป็นความสัตย์ ความจริง
 ข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ฯ

คำให้การอายุบาตุนจีน ถามทจวนสมเด็จเจ้าพระยา ฯ

๑ ข้าพเจ้าอายุบาตุนแซ่สุให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นจีนเมืองกวางไส
 อายุข้าพเจ้าได้ ๓๒ ปี ข้าพเจ้าเกิดที่เมืองกวางไสบิดามารดาข้าพเจ้า
 ตายเสียแต่อายุข้าพเจ้าได้ ๑๔ ปี ครั้นอายุข้าพเจ้าได้ ๒๖ ปี ข้าพเจ้าไป
 อยู่เมืองอนเป็นเมืองฉวนแกว เจ้าเมืองช่ออย่างไรข้าพเจ้าหาทราบไม่
 บ้านเมืองใหญ่โตมีคนคงอยู่ในเมืองประมาณ ๓,๐๐๐ เศษ ราษฎรทำ
 มาหากินค้าขายสิ่งของเป็นสินค้าต่าง ๆ ทำไร่ปลูกเข้าพอไ้รับพระราช
 ทาน ข้าพเจ้าอยู่ที่เมืองฉวนแกว ๔ ปี ข้าพเจ้าก็ย้ายเป่าก็พากัน
 ไปอยู่เมืองสุย ข้าพเจ้าช่อสิ่งของสินค้าได้เป็นใหม่เป็นขม่ง เป็น
 เขาอ่อน เป็นนอ แล้วข้าพเจ้าก็ย้ายเป่าก็หายกลับไปขายที่เมือง
 ฉวนแกว หมกสินค้าแล้วข้าพเจ้าก็กลับมาหาช่อสินค้าที่เมืองสุยออก

ซอสสินค้าได้แล้วข้าพเจ้ากลับไปถึงเมืองแสน เมืองแสนชนกขเมือง
ญวนแก้ว เมืองแสนนั้นเป็นญวนกขลาวปนกัน เจ้าเมืองเป็นจีนชอเก
เสียงแซ่ลกมีราษฎรไพร่พลอยู่ในเมืองประมาณ ๖๐๐ เศษ ข้าพเจ้าขาย
สินค้าหมดแล้ว

ครั้นฉวันเดือน ๕ ปีกุนสัปดาห์ ข้าพเจ้าออกจากเมืองแสน
เที่ยวทาง ๑๖ วันถึงแขวงเมืองหนองคาย จะเข้าไปชอเสื่อชอผ้าในเมือง
หนองคาย พวกลาวแขวงเมืองหนองคายเห็นข้าพเจ้ามาสองคนเป็น
แปลกปลาทักก็จับเอาตัวข้าพเจ้ากับชายเปามาส่งไว้ที่เมืองหนองคาย
แล้วพวกเมืองหนองคายก็เอาตัวข้าพเจ้ามาส่งให้กองทัพไทย กอง
ทัพไทยก็ส่งข้าพเจ้าลงมาณกรุงเทพฯ แต่กองทัพพวกชอจะยกมา
ทำเป็นประการใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ เป็นความสัตย์ความจริงข้าพเจ้า
แต่เท่านั้น ฯ

คำให้การอัยบาลกจีน ถามทจวนสมเด็จเจ้าพระยา ฯ

๐ ข้าพเจ้าอัยบาลกให้การว่า อายุข้าพเจ้าได้ ๒๕ ปีข้าพเจ้า
แซ่ลือเป็นจีนเกิดที่เมืองกวางไส บิดาข้าพเจ้าชอเงินสามารถาข้าพเจ้า
ชอเตกกก เมื่อข้าพเจ้าอายุ ๑๘ ปี บิดามารดาข้าพเจ้าตาย ข้าพเจ้า
อาศัยพวกพ่อทำมาหากนอยู่ที่เมืองกังไสได้ประมาณ ๒ ปี แล้วข้าพเจ้า
ไปอยู่กับจีนกมยันทนอกเมืองกังไสมีพวก ๑๘ คน ทั้งข้าพเจ้าเที่ยวเป็น

โจรสตงพวกลูกค้าตามชายทะเล อยู่ได้ประมาณ ๕ ปีเศษ จึงก็มีเงิน
 พาข้าพเจ้ากับพรรคพวกไปเข้าอยู่กับลิวลิกอ ซับกอ ฟาลองกอ ผู้เป็น
 นายพวกซ้อซงคุมพรรคพวก ๗๐๐ เศษอยู่ ที่เมืองกงแล่น เมืองกงแล่น
 ชนกับเมืองกงไส แต่ข้าพเจ้ากับพวกเที่ยวตงซึ่งชาวบ้านอยู่ได้ ๒ ปี
 แล้วลิวลิกอ ซับกอ ฟาลองกอคุมพวกยกมาตั้งเมืองซันเอ่ ๗ ชนกับ
 เมืองแกว คนในเมืองซันเอ่มียู่ประมาณ ๕๐๐ คน ลิวลิกอ ซับกอ
 ฟาลองกอก็กยกพวกพลเข้าตเมืองซันเอ่แตกฆ่าคนตาย ๑๑ คน แต่คน
 ทยิงเหลืออยู่นั้นมากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ หนีไปข้างยอมเข้า
 ควบคุมบ้าง ลิวลิกอ ซับกอ ฟาลองกอ ก็คุมพรรคพวกเข้าอยู่ในเมืองซันเอ่
 ได้ ๒ ปีเศษ

ครั้นเดือน ๑๑ ปีวอกจัตวาศก ลิวลิกอ ซับกอ ฟาลองกอ ก็กยก
 พวกออกจากเมืองซันเอ่ เติรทางวัน ๑ ถึงเมืองซัด เจ้าเมืองซัด
 เป็นญวนแกวชนกับเมืองแกว ลิวลิกอ ซับกอ ฟาลองกอคุมไพร่พล
 เข้าอยู่ในเมืองซัด เจ้าเมืองซัดและราษฎรก็หาสละเบี่ยงอาหารเลี้ยง
 คุมพวกข้าพเจ้า เข้าเป็นพวกเดียวกับพวกข้าพเจ้า ๗ อยู่ในเมืองซัด
 ได้ ๓ เดือนเศษ

ครั้นเดือน ๓ ปีวอกจัตวาศก ลิวลิกอ ซับกอ ฟาลองกอก็กคุม
 พวกไพร่พลยกออกจากเมืองซัด เติรทางมาวัน ๑ ถึงเมืองจันท เจ้าเมือง
 เป็นญวนชนกับเมืองญวนแกว เจ้าเมืองและราษฎรก็หาสละเบี่ยงอาหารมา
 เลี้ยงดูเข้ากับพวกข้าพเจ้า ๗ ก็อาศัยพักอยู่ ที่เมืองจันทได้ ๒ วัน แล้ว
 พวกข้าพเจ้าก็พากันยกออกมาจากเมืองจันท ทางวัน ๑ ถึงเมืองทน

28/09/2563

เจ้าเมืองทนต์เป็นญวนชนกษัตริย์เมืองแก้ว เจ้าเมืองและราษฎรก็ส่งเสบียง
 อาหารเลี้ยงพวกข้าพเจ้าหาได้สู้รบกันไม่ อยู่ที่เมืองทนต์ได้ ๒ วัน
 พวกข้าพเจ้าก็ยกออกจากเมืองทนต์ เติรทาง ๓ วันถึงเมืองลาน้อย
 เจ้าเมืองเป็นลาวชนกษัตริย์เมืองแก้วแต่เจ้าเมืองนนหนีไป คนในเมืองลา
 น้อยมีอยู่ประมาณ ๓๐๐ เศษ ยอมส่งเสบียงอาหารพวกข้าพเจ้า
 พักอยู่ในเมืองลาน้อย ๒ เดือนเศษ

ครั้นเดือน ๕ ปีจอฉศก ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ ก็คุม
 พวกยกออกจากเมืองลาน้อย เติรทางประมาณ ๒๒ วันถึงเมืองพวนข้าพเจ้า
 ได้ทราบว่าชกองโกเป็นนายคุมไพร่ประมาณ ๔๐๐ คนเข้ารบเมืองพวนแตก
 ชกองโกพาพวกเข้าตั้งอยู่ในเมืองพวน ครั้นลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ
 คุมพวกมาถึงเมืองพวน พวกที่เป็นตัวนายก็เข้าไปอยู่ในเมืองพวน
 แต่พวกไพร่พลนั้นออกตั้งกองเรยรายอยู่นอกเมือง ไปอาศัยอยู่ตาม
 บ้านเรือนราษฎรที่หนีพวกข้าพเจ้าไป แต่ในเมืองพวนนั้นจะตั้งค่าย
 หรือทำประการใดนั้น ข้าพเจ้าหาทราบไม่ แล้วลิวลิกอ ชัยกอ ฟา
 ลองกอคุมไพร่ประมาณ ๗๐๐ เศษ มีเครื่องศาสตราวุธปืนหามแล่น ๒ ขอก
 ยาว ๔ ศอก ใหญ่รอบ ๒ กำ กะสุนนวกึ่งปืนคาบชุก ๓๔ ขอก ปืน
 คาบศิลา ๓๐๐ ขอก มีดาพครบมือกัน มีเหล็กแหลมใส่ปลายไม้
 ยาว ๒ ศอกประมาณ ๒๐๐ อัน ยกออกจากเมืองพวน เติรทาง ๒๕ วัน
 ถึงเมืองเวียงจันทน์ แต่ชกองโกนั้นคุมไพร่ประมาณ ๓๐๐ คนเศษอยู่
 รักษาเมืองพวน แต่ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอ ยกลงมาใกล้จะถึง
 เมืองเวียงจันทน์ มีลาวพวกหนึ่งประมาณ ๓๐๐ คนเศษยกมารบ พวก

ลาวสู้ไม่ได้พากันหนีไป พวกข้าพเจ้าก็ยกเข้าไปในเมืองเวียงจันทน์
 พวกลาวในเมืองเวียงจันทน์ก็พากันแตกหนีไป ลิวลิกอ ไซบกอ
 ฟาลองกอให้พวกไพร่ตัดไม้ไผ่ไม้หนามากมายอีกเป็นค้ำยสูง ๓ วาเศษ
 กว้างยาวค้ำยละ ๒๐ วาเศษ มีประตู ๔ ประตู มีหอคอย ๔ มุมค้ำย ขุด
 คูรอบ ถมดินเป็นเชิงเทิน ในค้ำยปลูกเป็นโรงพัก ๒ หลังกว้าง ๕ วา ยาว
 ๑๐ วาเหมือนกันทั้ง ๒ ค้ำย แต่สระเบียงอาหารนั้นข้าพเจ้าเห็นพวกลาว
 ในเมืองเวียงจันทน์เอามาส่งให้เนื่อง ๆ แต่กะสุนดินค้ำยนั้นข้าพเจ้าเห็น
 คนในกองทัพไปเอามาแต่เมืองหอเบียงจิวทปองนั้นช้านายใหญ่อยู่ ปอง
 นั้นมีไพร่พลประมาณ ๓,๐๐๐ เศษ และเมื่อวันเดือน ๘ ปีกุนสปีตศก
 ข้าพเจ้าทราบว่าปองนั้นยังมีหนังสือมาว่าให้ ลิวลิกอ ไซบกอ ฟาลองกอ
 กลับไป ครั้นเดือนเดือน ๑๑ ปีกุนสปีตศก เวลาเช้า ๓ โมง กองทัพ
 ไทยยกมารบยิงปืนเข้าไปในค้ำย พวกข้าพเจ้าเห็นว่าสู้ไม่ได้ก็พากัน
 แตกหนีเข้าป่าไป กองทัพไทยก็ตามจับได้ตัวข้าพเจ้า แต่ลิวลิกอ
 ไซบกอ ฟาลองกอและพวกไพร่พลจะหนีไปได้หรือจะตายนั้น ข้าพเจ้า
 หาทราบไม่ เป็นความสัตย์ความจริงของข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ะ

คำให้การอายุอะซามจัน ถามที่จวนสมเด็จเจ้าพระยา ฯ

๑ ข้าพเจ้าอายุอะซามให้การว่าอายุข้าพเจ้าได้ ๒๐ ปี ข้าพเจ้า
 เป็นบุตรเงินเงินอาแดงเจง แต่บิดาข้าพเจ้าเป็นจีนแซ่ลี้ ข้าพเจ้าเกิด

ที่เมืองกุยเลี่ยนจิวชนเมืองกวางไซร ๆ นนชนเมืองปากกิ่ง ข้าพเจ้ามีพ
 ชายคน ๑ ชื่อจันอะล ข้าพเจ้ากับพชายข้าพเจ้าทำมาหากินอยู่กบ
 บิดามารดาที่เมืองกุยเลี่ยนจิวจนอายุข้าพเจ้าได้ ๑๒ ปี บิดามารดา
 ข้าพเจ้าตาย ข้าพเจ้าอยู่กบจันอะลพชายข้าพเจ้าที่เมืองกุยเลี่ยนจิวจนอายุ
 ได้ ๑๕ ปี เมืองกุยเลี่ยนจิวมีกำแพงก่อด้วยศิลาหามขอมโอบเสมาไม่
 สูง ๑๐ ศอกกว้างยาวเท่ากันประมาณ ๒๐ วา ขนกำแพงนั้นวาง ปน
 กระสุน ๕ นิ้วรายกันไปประมาณ ๒๐๐ ขอก ราษฎรเป็นจันตงขานเรือน
 อยู่ในกำแพง นอกกำแพงนั้นรวมชายฉกรรจ์ประมาณ ๕,๐๐๐ เศษ แต่พ
 ข้าพเจ้าตงขานเรือนอยู่นอกกำแพง ถึงเทศกาลทำนาข้าพเจ้ากับพชาย
 ข้าพเจ้าพากันทำนาได้เข้าปละ ๓๐๐ ถึง ๔๐๐ ถึง ข้าพเจ้ากับพชายข้าพเจ้า
 ขายให้แก่จันลุกค้าเป็นเข้าสารหนัก ๔๐ ชั่งเงินเป็นเงินเหรียญหนึ่งหนัก
 ๖ สลึงเฟือง ที่เหลืออยู่เอาไว้พอรับประทาน ครั้นอยู่มาจะเป็นวันเดือน
 ปีโต ข้าพเจ้าจำไม่ได้ ประมาณ ๕ ปีมาแล้ว พวกช่อคุมพวกยกมา
 ประมาณ ๓๐๐ เศษ ม ปนกระสุน ๓ นิ้ว ๔ นิ้ว ประมาณ ๔๐ ขอก
 ปนคาศีลาประมาณ ๑๐๐ เศษ ง้าวประมาณ ๓๐๐ พวกช่อพากันเข้าปล้น
 ที่เมืองกุยเลี่ยนจิว เจ้าเมืองกุยเลี่ยนจิวไม่ทันรู้ตัวพากันหนีออกจาก
 เมืองไป พวกช่อฆ่าจันอะลพชายข้าพเจ้าตาย และจับข้าพเจ้ากับพชายที่อยู่ใน
 เมืองกุยเลี่ยนจิวได้ ๕ คน พวกช่อฆ่าเสียคน ๑ ยังเหลืออยู่ทั้งตัวข้าพเจ้า
 รวม ๔ คน ข้าพเจ้าจึงใคร่จกช่อพวกช่อว่าช่อจันโงวแซ่ชกเป็นนาย
 ใหญ่อยู่เมืองกวางตั้งคุมพวกมากที่เมืองกุยเลี่ยนจิว แล้วจันโงวพวกช่อ
 พากันเก็บเอาสิ่งของเสบียงอาหารได้แล้ว รุ่งเช้าพวกช่อก็พาข้าพเจ้า

กับพวกข้าพเจ้า ๓ คนไปอยู่ที่เมืองมกหมาเสียง ทางไกลกับเมือง
 กุยเสียนจิว ๓ วัน แต่เมืองมกหมาเสียงนั้นชนกับเมืองฉวน จินโจ้วทัว
 นายนั้นเอาโซ่ใส่คอข้าพเจ้ากับพวก ๓ คนไว้แล้ว ๆ ให้ผู้คุมคุมข้าพเจ้า
 พวกข้าพเจ้าไปเที่ยวเกี่ยวหญ้ามาอยู่ทุกวัน ข้าพเจ้าอยู่กับจินโจ้วที่
 เมืองมกหมาเสียง จินโจ้วนายใหญ่ให้ทหารล้อมฝักหดยัง ปั้นและ
 เพลงอาวุธอยู่เนือง ๆ จินโจ้วอยู่ที่เมืองมกหมาเสียงได้ประมาณ ๒ ปีเศษ
 ข้าพเจ้าคิดจะหนีจิวโจ้วหารจากทางที่จะหนีไปทางไหนไม่ ครั้นอยู่มา
 จินโจ้วถอดโซ่คอข้าพเจ้ากับคุมข้าพเจ้ากับพวกประมาณ ๖๐๐ คน ๗๐๐ คน
 ถอนกับเครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ ครบมือกัน มีม้าประมาณ ๓๐ ม้า พา
 กันยกไปทางประมาณ ๕ วัน ๖ วันถึงเมืองจิวไผ เจ้าเมืองจิวไผนั้นชื่อ
 มกจิว ทเมืองจิวไผนั้นห้ามกำแพงไม้ มีตึกอยู่ในเมืองประมาณ ๔๐ หลัง
 มีคนชายหญิงประมาณ ๔๐๐ คน ๕๐๐ คน เจ้าเมืองมกจิวรับจินโจ้ว
 ทัวนายเข้าไปไว้ในเมือง เจ้าเมืองมกจิวจัดหาเสบียงอาหารเลี้ยงดู
 จินโจ้วกับพวกไพร่ แล้วจินโจ้วกับเจ้าเมืองมกจิวให้หัตถ์แก่ลัวทหาร
 รบอยู่เนือง ๆ จินโจ้วพักอยู่ที่เมืองจิวไผได้ประมาณ ๒ ปี เเสบียงอาหาร
 ที่เมืองจิวไผซัดสนลง ราษฎรชอชายกัน เข้าสารหนัก ๓๐ ชั่ง เป็นเข้า
 สาร ๓๐ ทะนาน เป็นเงิน ๓ สลึง
 ครั้นฉวนเตอน ๔ ชนแรมมากค้าจำไม่ได้ ปีจอฉคก จินโจ้วลา
 เจ้าเมืองมกจิวพาข้าพเจ้ากับพวกทหารประมาณ ๓๐๐ เศษ มีปืนใหญ่
 เครื่องศาสตราวุธพร้อม พวกนี้เดินขบวนมาแต่เมืองมกจิวต้องข้ามเขา
 ใหญ่เดินแต่เช้าจนค่ำตกเขิงเขา ๖ เขา แล้วข้ามเขาเล็ก ๆ ประมาณ

๒๐ เขา แล้วลงเคียวตามลำธารข้ามห้วยหลายแห่ง ทางเคียวาก
 มา ๑๕ วันถึงเมืองพวน เมื่อเคียวมาตามทางนั้นพบข่านโตเมืองโต
 มีสระเขียงอาหารก็พากัน เขาแย่ง ซึ่งเอา อาหาร พอรับประ ทาน ตลอดมา
 จันโง้วเข้าไปในเมืองพวน พบขกอินโกยกมาตั้งค่ายอยู่ที่เมืองพวน
 ขกอินโกตั้งค่ายเสาค่ายไม้จริงสูง ๑๐ ศอก กว้าง ๓๐ วา ยาว ๓๐ วา
 มีประตู ๔ ประตูไม่มีหอคอยและไม่ได้ถมดินเชิงเทิน ขกอินโกปลูก
 เรือในค่าย ๒ หลัง มีฉางเข้าหลัง ๑ ขกอินโกให้พวกชนเอาเข้า
 ราษฎรมาตวงใส่ฉางไว้ อยู่มาได้ ๒ วัน จันลิวซิกอแม่ทัพช้อยกมา
 จากเมืองลา พาพวกพลประมาณ ๓๐๐ เศษ มาอยู่ที่เมืองพวนได้
 ประมาณ ๒ เดือนเศษ จันหลทรรพกอแซล มาจากเมืองลาคุมไพร
 มาอีกประมาณ ๒๐๐ เศษ มาบรรจบกษัตริย์ขกอินโก จันลิวซิกอ
 จันโง้ว และจันหลทรรพกอรวมเป็นคณนายไพร่ ๑,๐๐๐ เศษก็หาได้ สู้
 รบกับกองทัพพวนไม่ แล้วจันลิวซิกอ จึงขยให้ขกอินโกคุมไพร่
 อยู่รักษาค่าย แล้วขกอินโก ลิวซิกอ หลทรรพกอ พากันคุมพวกช้อ
 มปลุกกระสุนดินดำพร้อม แต่จะไต่มาแต่ไหนนั้นข้าพเจ้าหาทราบไม่
 มีมา ๓๐ ม้า พากันเคียวข้ามเขาหลายแห่งหลายตำบล ประมาณ ๒๐
 เขาเศษ ต้องข้ามห้วยหลายแห่งข้ามคลอง ๒ ตำบล มา ๑๕ วันถึง
 เมืองเวียงจันทน์ จันขกอินโก จันลิวซิกอ จันหลทรรพกอ พาข้าพเจ้า
 กษพวกพลพักอยู่ที่ทุ่งนาริมแม่น้ำของปากข้างเมืองเวียงจันทน์ ห่าง
 เมืองหนองคายทางเคียว ๒ วัน จันลิวซิกอให้ข้าพเจ้าเป็นคนหุงเข้า
 เลียงม้าอยู่ในค่าย พวกลาวทอย่นอกเมืองเวียงจันทน์ประมาณ ๒๐ คน

๓๐ คน พวกนั้นไปที่ค่ายจีนขกอินโก จีนลิวซิกอ จีนหลัทรพกอ แล้ว
 ข้าพเจ้าเห็นพวกลาวพากันเคียวไปมาหาจีนลิวซิกอ จีนหลัทรพกอ
 จีนขกอินโกเนองๆ จีนขกอินโก จีนลิวซิกอ จีนหลัทรพกอ ใช้ให้
 พวกพลพากันตัดไม้แก่นบ้าง ไม้ไผ่บ้าง ขักรอบตั้งเป็นค่าย พักอยู่ที่
 ท่งนาห่างเมืองเวียงจันทน์ประมาณ ๒ วัน จีนขกอินโก จีนลิวซิกอ จีน
 หลัทรพกอตั้งค่ายอยู่ได้ประมาณ ๒ เดือน ๓ เดือน ข้าพเจ้าเป็นคนหุงเข้า
 ครนฉนวนเดือน ๑๑ ขน ๒ คำ ปักนุส ปตศก เวลาเช้าจีนขก
 อินโก จีนลิวซิกอ จีนหลัทรพกอ ก็ยพวกพลและข้าพเจ้าพากัน
 กินอาหารอยู่ในค่าย ขณะนั้นพวกไทยพวกลาวเมืองหนองคายยกกอง
 ทัพมาประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ ขกอินโก จีนลิวซิกอ หลัทรพกอ เห็น
 พวกกองทัพบกมา ขกอินโก จีนลิวซิกอ จีนหลัทรพกอ ก็ย
 พวกพลตกใจกลัวก็พากันหนีออกจากค่าย ข้าพเจ้าก็ยพวก ๑๕ คน
 หนีโศกลงในแม่น้ำของ ตายเสีย ๘ คน ที่เหลืออยู่ ๖ คน ก็ต่างคน
 ต่างพลัดกันไป ข้าพเจ้าผู้เดียวหนีว่ายน้ำไปชนททำคาล ข้าพเจ้า
 ไปซ่อนตัวอยู่ที่เขาห่างกบเมืองเวียงจันทน์ทาง ๒ วัน ภายหลังขกอินโก
 จีนลิวซิกอ จีนหลัทรพออกบพวกพลนั้น จะต่อสู้กองทัพไทยหรือจะหนี
 ไปข้าพเจ้าหาทราบไม่ ข้าพเจ้าซ่อนตัวอยู่ที่เขาได้ ๓ วัน ข้าพเจ้าอด
 สะเบียงอาหารหามีจะรับประทานไม่ ข้าพเจ้าออกจากเขาพบพวกข้าพเจ้า
 ที่หนีมาด้วยกันนั้น ๕ คน ข้าพเจ้าก็ยพวก ๕ คน พากันเอาคาวท
 สำหรับตัวพินไม้ไผ่มาได้ ๓๐ ลำ มีคเป็นลูกขวยแล้วพากันลงนั่งบน
 ลูกขวยพร้อมกันจะข้ามฟากไปเมืองพวน ขณะนั้นพวกไทยพวกลาว

ข้างประมาณ ๗๐ คน ๘๐ คน พวกนั้นมาจับเอาข้าพเจ้า แต่พวกข้าพเจ้า
๕ คนนั้นพากันโดดน้ำหนีไป พวกไทยพวกลาวพากันจับเอาตัวข้าพเจ้า
ใส่เรือข้ามฟากมาเมืองหนองคาย พวกข้าหลวงก็เอาตะโพงกใส่คอ
ข้าพเจ้าไว้ได้ประมาณเดือนเศษ พวกข้าหลวงก็ส่งข้าพเจ้ากับพวกที่จับ
ไต่ถนนลงมาณกรุงเทพฯ เป็นความลี้ภัยความจริงข้าพเจ้าแต่ท่าน ฯ

คำให้การอัยยโกจีน ถามทจวนสมเด็จพระยาฯ

๐ ข้าพเจ้าอัยยโกจีนให้การว่า อายุข้าพเจ้าได้ ๒๘ ปี ตั้งบ้าน
เรือนอยู่บ้านขากสารสอแขวงเมืองกวางไส บิดามารดาข้าพเจ้าตาย
ยังจำความหาได้ไม่ ยังมีแต่พี่หญิงคน ๑ พี่ชายคน ๑ ครนอายุ
ข้าพเจ้าได้ ๓๐ ปี ข้าพเจ้ารับจ้างเงินมชอเลียงกระบออยู่ที่เมืองกวางไส
ได้ ๕ ปี แล้วข้าพเจ้าไปรับจ้างเงินมชอที่เมืองกวางไสได้ ๕ ปี
แล้วข้าพเจ้าไปรับจ้างเงินมชอท่าสมภูอยู่ที่เมืองกวางไสได้ ๖ ปี แล้ว
ข้าพเจ้าขึ้นไปอยู่เมืองกุยเซียงจิว ๆ ขนกับเมืองกวางไส แล้วเงินพี่ชาย
เป็นนายคุมพวกช่อมาประมาณ ๓๐๐ เศษ มาที่เมืองกุยเซียงจิวแตก
ฆ่าพวกพลในเมืองกุยเซียงจิวตาย ๕ คน แล้วก็จับเอาตัวข้าพเจ้าไป
ใช้ให้ข้าพเจ้าเป็นคนเกี่ยวหญ้าให้มากินอยู่ที่เมืองมุกมาเสียงชนกขเมือง
ญวน ข้าพเจ้าอยู่ได้ ปี ๑ แล้วก็ใช้ข้าพเจ้าเป็นสมภารหุงข้าวอยู่ได้ปี ๑
ครนเดือนเดือน ๓ ปี กุนส์ปตศก ฟาลองกอกก็คุมพวกช่อ ๓๐๐ เศษ

ไปตีเมืองโจไปๆแต่่งไพร่พลออกรบ พวกฟาลองกอกบยช้อชาวเมืองโจ
 ไปสู้หาได้ไม่ ครั้นณเดือน ๗ ปีกุนสัปตศก พวกฟาลองกอกบยช้อก็พากัน
 เขาคเมืองพวนแตก พวกฟาลองกอกบยช้อ ๓๐๐ เศษก็เข้าอยู่ในเมืองพวน
 แล้วบกกองกอลิวชีกอกก็มาพบพร้อมกันเข้าอยู่ที่เมืองพวน แล้วพวก
 ฟาลองกอก บกกองกอลิวชีกอก หมดสะเบียงอาหารกันการลง ก็คุมพวกช้อ
 ๓๐๐ เศษออกเที่ยวตชิงวังราวเขากินที่ตามตลาดเมืองโจเจาศิ เมือง
 ไชรโค เมืองทันหอก ราษฎรชาวบ้านหาได้ออกสู้รบพวกกองทัพช้อ
 ไม่ ฟาลองกอก บกกองกอลิวชีกอกก็ไพร่พลเที่ยวตชิงได้เข้าปลา
 อาหารแล้วเข้าเป็นคณสมภุสำหรับหาเข้าให้พวกกองทัพ ฟาลองกอก
 บกกองกอลิวชีกอกิน กองทัพช้อพักอยู่ที่เมืองพวนประมาณ ๒ เดือนเศษ
 ครั้นเดือน ๗ ชนแรมกคชาเข้าพเจ้าจามไต ปีกุนสัปตศก ฟาลองกอก
 ชนช้อเหยย ลิวชีกอก คุมไพร่พลประมาณ ๕๐๐ คนเศษยกมาทาง ๑๒ วัน
 ถึงเมืองเวียงจันทน์เก่า พวกราษฎรเมืองเวียงจันทน์เก่าก็พากันแตก
 กระจัดพลัดพรายไป กองทัพฟาลองกอก ชนช้อเหยย ลิวชีกอกก็เข้าตั้ง
 ค่ายอยู่ในเมืองเวียงจันทน์เก่าค่าย ๑ เสาค่ายเอาไม้หมากบักสูงประมาณ
 ๕ วา ๒ วา กว้างยาวประมาณ ๑๕ วา ๑๖ วา ๔ เหลี่ยม มีประตู ๒ ประตู
 หอคอยหามไม้ แต่เครื่องสำตราอาวุธจะมีอยู่ในกองทัพช้อมากน้อย
 เท่าใดเข้าพเจ้าเป็นคณสมภุหาทราบไม่ กองทัพฟาลองกอก ชนช้อเหยย
 ลิวชีกอก พักอยู่ในเมืองเวียงจันทน์เก่าได้ประมาณ ๕ เดือนเศษ แต่
 สมภุมีอยู่ในกองทัพช้อที่ตั้งค่ายอยู่ในเมืองเวียงจันทน์เก่าทางเข้าพเจ้าด้วย
 ประมาณ ๓๐ คน ๓๑ คน ครั้นเดือน ๑๓ ชนคาค ปีกุนสัปตศก

ข้าพเจ้าเห็นกองทัพไทยยกมาตีกองทัพฮ่อในเมืองเวียงจันทน์เก่า ฟ้าลอง
 กอ ชนฮ่อเหี้ยม ลิวชีกอคุมไพร่ ๑๐๐ คนออกรบกองทัพไทยได้
 ประมาณโมงเศษ พอกองทัพฮ่อแตกก็ต่างคนต่างพลัดกันไป แล้ว
 ข้าพเจ้าได้ยินคนในกองทัพฮ่อพูดกันว่ากองทัพไทยเอาปืนยิงไปถูกลิวชีก
 กอตาย แต่จะถูกทไหนดข้าพเจ้าหาทราบไม่ แล้วข้าพเจ้าแต่ผู้เดียว
 ก็หนีกองทัพไทยจะไปเมืองพวน พอข้าพเจ้าไปถึงกลางทางเป็นเวลา
 ค่ำคึกประมาณ ๒ ยามเศษ กองทัพไทยไล่เอาปืนยิงไปถูกข้าพเจ้าที่
 แขนซ้ายเห็นขอศอกถูกปืนตลอดไป ข้าพเจ้าก็ล้มลง กองทัพไทย
 เอาปืนยิงพวกกองทัพฮ่อถูกตายประมาณ ๓๐ คนเศษ พวกกองทัพไทย
 ไล่ไปทันข้าพเจ้าก็จับเอาตัวข้าพเจ้ามาได้แล้ว โขยหลังข้าพเจ้า ๑๕ ที
 แล้วส่งข้าพเจ้าลงมาณกรุงเทพฯ เป็นความสัตย์ความจริง สิ้นคำให้
 การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ะ

คำให้การอายอะตอจัน ถามที่จวนสมเด็จพระยา ฯ

๐ ข้าพเจ้าจันอะตอให้การว่า อายุข้าพเจ้า ๒๗ ปี ข้าพเจ้าเป็นบุตรจัน
 อาวอุยบิคา อำแดงขุนมารดา ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ณเมืองกวางไส ข้าพเจ้า
 เกิดที่เมืองกวางไสข้าพเจ้ายังห้ามภรรยาไม่ ข้าพเจ้าอยู่กับบิดามารดา
 ข้าพเจ้าจนอายุข้าพเจ้าได้ ๘ ปี ข้าพเจ้ารู้ว่าเมืองกวางไสนั้นชนกษเมือง
 บั๊กกิง แต่คนในเมืองกวางไสนั้นมีคนชายหญิงประมาณ ๗,๐๐๐ คน
 ๘,๐๐๐ คน ครั้นอยู่มาจะเป็นวันเดือนปีใดจำไม่ได้ เมื่อข้าพเจ้าอายุ
 ได้ ๘ ปี บิดามารดาข้าพเจ้าพาข้าพเจ้าไปปลุกโรงทำมาหากินอยู่

ณเมืองล่องเงียนจู่ ๗ กบเมืองกวางไสทางจะไปมาประมาณ ๓๐ วัน
เมืองล่องเงียนจู่ นชนกบเมืองกวางไส คนในเมืองล่องเงียนจู่
มีประมาณ ๗๐๐ คน ๘๐๐ คน ข้าพเจ้ากบบิดามารดาข้าพเจ้าเทยวตคฟัน
ชายตามชาวเมืองล่องเงียนจู่ได้ประมาณ ๘ ปีจนอายุข้าพเจ้าได้ ๑๗ ปี
ครั้นฉวันเดือนปีใดจำไม่ได้ ไชเยียวกอกเป็นนายทัพยกพวกจีนฮ้อประมาณ
๘๐๐ คน ๘๐๐ คน มาตเมืองล่องเงียนจู่ เจ้าเมืองล่องเงียนจู่กับพวกชาวเมือง
พากันหนีไปข้างยังอยู่ข้าง ไชเยียวกอกกับพวกจีนฮ้อพากันเข้าอยู่ใน
เมืองล่องเงียนจู่ พวกจีนฮ้อพากันเทยวเก็บเอาเงินชาวบ้านที่อยู่ใน
เมืองล่องเงียนจู่ทุกบ้าน ๆ ละ ๓๖ สลึง ไชเยียวกอกกับพวกจีนฮ้ออยู่
ณเมืองล่องเงียนจู่ได้ประมาณ ๖ ปี ครั้นอยู่มาวันหนึ่งข้าพเจ้าไปตคฟัน
มาชายพบจีนฮ้อคน ๑ ชื่อโตมาซอฟันข้าพเจ้าหาย ๑ เป็นราคา ๓๓ แป๊ะ
ทองแดง ข้าพเจ้าหายฟันไปส่งที่ขานเงินโตฮ้อ ๆ พูดชวนข้าพเจ้าว่าให้
ข้าพเจ้ามาช่วยตคนำहु่งเข้าอยู่กบจีนโตฮ้อ ๆ จะให้เงินค่าจ้างข้าพเจ้า
เดือนละสลึงสลึง ข้าพเจ้าก็อยู่กบจีนโตฮ้อได้ประมาณ ๑๗ วัน ๑๘ วัน
ครั้นอยู่มาจะเป็นวันเดือนปีใดจำไม่ได้ ข้าพเจ้าได้ ยินจนมฮ้อที่อยู่ใน
เมืองล่องเงียนจู่ พูดกันว่า ขุนนางในเมืองบักกิ่งจะยกกองทัพมาจับ
ไชเยียวกอกกับพวกจีนฮ้อที่อยู่ในเมืองล่องเงียนจู่ ครั้นอยู่มา ๒ วัน ๓ วัน
ไชเยียวกอกรู้ความว่าขุนนางเมืองบักกิ่งจะยกกองทัพมาตเมืองล่องเงียน
จู่ ไชเยียวกอกจึงสั่งให้พวกจีนฮ้อจับคนในเมืองล่องเงียนจู่ได้ชายหญิง
ประมาณ ๓๐ คน ไชเยียวกอกจัดเสบียงอาหารแล้ว ๘/๐๙ วันหนึ่งเวลาคา
ไชเยียวกอกกับพวกจีนฮ้อประมาณ ๘๐๐ คน ๘๐๐ คนพากันคุมเอาพวกชาย

หญิง ๓๐ คนนั้นยกครัวออกจากเมืองล่องเงียนจู๋ จันทไต้ออกก็เอาตัว
 ข้าพเจ้าไปด้วย ไชยเยววกอพาพวกชอกกั๊พวกข้าพเจ้าเค็รทางไปข้างข้าม
 เขาไปข้าง พันเขา ๒ เขาวัน ๑ กั๊คน ๑ เวลาบ่ายถึงเมืองข้าหือ
 เจ้าเมืองข้าหือกั๊ชาวเมือง พากันหนออกจากเมือง ไชยเยววกอ
 กั๊พวกจันช้อพักอยู่ณเมืองข้าหือวัน ๑ คนในเมืองข้าหือนั้นประมาณ
 ๓๐๐ คนเศษ ชนกั๊เมืองโคหาทรายไม่ ในวันนั้นข้าพเจ้าไคย็นพวก
 ช้อพูดกั๊ว่า ไชยเยววกอส่งให้พวกช้อจัตเอาเข้าปลาสะเบียงอาหารในเมือง
 ข้าหือไว้ให้พร้อม เวลาค่ำจะยกออกจากเมืองข้าหือ ในเวลาค่ำวัน
 นั้นพากันรยประทานอาหารแล้ว ไชยเยววกอพาพวกจันช้อกั๊พวกข้าพเจ้ายก
 ออกจากเมืองข้าหือ ข้าพเจ้าเป็นคนแบกสะเบียงตามจันทไต้ออกไปข้างหลัง
 เค็รทางข้างข้ามเขาไปข้าง ถึงลำธารพักหุงเขารยประทานแล้ว พันเขาไป
 หลายเขา ประมาณสักกั๊เขานันหาทรายไม่ ๕ คน ๕ วันถึงเมืองมกมา
 เสียงหาโคตงค้ายไม่ ไชยเยววกอกั๊พวกช้อเข้าตเมืองมกมาเสียง
 ข้าพเจ้าเป็นคนหุงเข้าให้จันทไต้ออกกั๊ ชาวเมืองมกมาเสียงกั๊ช้อพวก
 ไชยเยววกอต่างคนต่างสู้กัน แต่ชายหญิงทพวกช้อจิบมาจากเมืองล่อง
 เงียนจู๋นั้นหนีไปข้างอยู่ข้าง พวกช้อกั๊พวกเมืองมกมาเสียงรบกันไค้
 ๕ วัน เจ้าเมืองมกมาเสียงกั๊ชาวเมืองกั๊พากันหนีไป ข้าพเจ้าไคย็นพวก
 จันช้อพูดกั๊ว่า พวกเมืองมกมาเสียงฆ่าพวกช้อตายหลายคน ไชยเยว
 กอตัดไม้มาปลูกค้ายกลมกว้างประมาณ ๓๐ วาเศษ ห้างกั๊เมืองมกมา
 เสียงประมาณครึ่งวัน คนในเมืองนั้นมากน้อยสักเท่าโคหาทรายไม่
 แล้ว ไชยเยววกอส่งให้พวกช้อเทยวเก็บเงินตามชาวบ้าน ๆ ละ ๓๒ สลึง

แล้วพวกช่อเทียวแย่งชิงเอาเข้าปลาสระเขียงอาหารที่ชาวเมืองมาเลี้ยงกัน
 อยู่ที่เมืองมกมาเสียงได้ประมาณเดือนเศษ วันหนึ่งข้าพเจ้าเห็นว่านาย
 ช่ออีกคนหนึ่งช่อปองนนสีมหนังสือมาถึงไซเยียวกอกในหนังสือนั้นจะ
 ว่าประการใดหาทราบไม่ สั่งให้พวกช่อจิกแวงสะเขียงอาหารไว้ให้
 พร้อม ครนอยู่ได้ ๒ วันจะเป็นวันเดือนปีใดจำไม่ได้ เวลาเช้า
 ๓ โมงเศษรีบประทานอาหารแล้ว ไซเยียวกอกสั่งให้พวกช่อยกออกจาก
 ค่ายที่ตั้งอยู่เมืองมกมาเสียงนั้น เติรทางข้างเลียบเชิงเขามาข้าง พักอยู่
 ข้าง ข้ามเขาข้ามลำธารมาสักกเขาใกล้ลำธารจำไม่ได้ ๑๒ วันถึงเมือง
 ห่อเขียงจิว ๆ ขนทุกเมืองตงเกย ไซเยียวกอกสั่งให้พวกช่อหยุดพักอยู่ที่
 ลำธารแล้วไซเยียวกอกกับพวกช่อ ๑๔ คน ๑๕ คนพากันไปที่บ้านแห่งหนึ่ง
 มีเรือนหลายหลังที่บานกว้างใหญ่ประมาณเท่าใดหาทราบไม่ แต่เงิน
 ๒๕๐ ตำลึง ข้าพเจ้าอยู่ด้วยนั้นบอกข้าพเจ้าว่าบ้านนั้นเป็นบ้านช่อปองนนสีม
 หนังสือไปถึงไซเยียวกอก คนในบ้านนั้นประมาณ ๓,๐๐๐ เศษมีเครื่องรบ
 ต่าง ๆ แต่ที่บ้านช่อปองนนสีมห่างกับพวกข้าพเจ้าพักอยู่ประมาณ ๓ เส้น
 เศษ ไซเยียวกอกพักอยู่ที่บ้านช่อปองนนสีมได้ ๕ วัน แล้วเงินไตช่อบอก
 ข้าพเจ้าว่าปองนนสีมจิกให้ลิวลิกอกเป็นที่ ๑ ชัยกอกเป็นที่ ๒ ฟาลองกอกเป็น
 ที่ ๓ ชินช่อเหยียงเป็นที่ ๔ คุณพวกช่อยกไปเมืองห่อเขียงจิวให้ข้าพเจ้า
 จิกหาบสะเขียงไว้ ลิวลิกอก ชัยกอก ฟาลองกอก ชินช่อเหยียงคุณพวก
 ช่อ ๔๐๐ เศษ เติรทาง ๑๕ วันถึงเมืองลาใหญ่ เห็นบ้านหนึ่งมีเรือนประมาณ
 ๓๐ หลัง คนประมาณ ๓๐๐ คน ลิวลิกอก ชัยกอก ฟาลองกอก ชินช่อ
 เหยียงเข้าไปในบ้านถามว่าบ้านของใคร ชาวบ้านบอกว่ายิบไตโก

แล้วลิวลิกอ ซัยกอ ฟาลองกอ ซินซอเหยียง พกอยู่ที่บ้านยิบไตโก
 ๓ วัน แล้วคุมไพร่ ๔๐๐ คนยกจากเมืองลาใหญ่เดือน ๑ ถึงเมืองพวน
 ลิวลิกอ ซัยกอ ฟาลองกอ ซินซอเหยียงพาพวกไพร่พลพักอยู่ที่ลาน้ำ
 แห่ง ๑ ข้าพเจ้าเห็นค่ายไกลทัพประมาณ ๓ เส้นเศษ ค่ายนั้นกว้าง
 ยาวประมาณ ๓๐ วา เห็นคนเคียวเข้าออกขอกว่าเป็นค่ายนายทัพยักองโก
 จะมีคนมากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ พกอยู่ที่เมืองพวน ๕ วัน
 ลิวลิกอ ซัยกอ ฟาลองกอ ซินซอเหยียง จักขอมาทเมืองพวนได้
 ประมาณ ๓๐๐ เศษ แล้วพวกซอกก็เข้าเกลี้ยกล่อมคนในเมืองพวนได้
 คนพวน ๒๐๐ คน ลิวลิกอ ซัยกอ ฟาลองกอ ซินซอเหยียง คุมพวก
 ซอกยักคนที่เกลี้ยกล่อมได้รวม ๖๐๐ คนยกมา ๓๐๐ เศษยกเคียวทางประมาณ
 ๑๑ วัน ๑๒ วันถึงบ้านโพนทานาเลา แล้วตั้งค่ายกว้างยาวประมาณ ๓๐ วา
 มีป้อมปืนหันแล่นกระสุน ๔ นิ้วข้าง ปืนคาบศิลาข้าง และเครื่องสาตราวุธ
 ต่าง ๆ อยู่ในค่าย ลิวลิกอ ซัยกอ ฟาลองกอ ให้พวกซอกเที่ยวเกลี้ย
 กล่อมลาวบ้านโพนทานาเลา ห้ามผู้ใดเข้าด้วยไม่ อยู่ได้
 ประมาณ ๓๐ วัน จะเป็นวันเดือนใดจำไม่ได้ ปักนศัปตศก ลิวลิกอ
 ซัยกอ ฟาลองกอ ขี่ม้าคนละม้าตะพายดาพคนละเล่ม ออกจากค่าย
 เคียวทาง ๓ วันถึงเมืองเวียงจันทน์ ตั้งค่ายห่างเมืองเวียงจันทน์ประมาณ
 ๓ เส้นเศษ ค่ายที่ตั้งนั้นห่างกันประมาณ ๒ เส้น ค่ายหนึ่งกว้างยาว
 ประมาณ ๓๐ วาเท่ากัน มีเรือนในค่าย ๆ ละ ๒ หลัง มีเรือนเล็ก ๆ
 ล้อมค่ายทั้งสองค่าย ลิวลิกออยู่ค่าย ๑ ซัยกออยู่ค่าย ๑ ฟาลองกอ
 อยู่ค่าย ๑ แต่ซินซอเหยียงอยู่เรือนนอกค่าย แบ่งคนอยู่ค่ายละ ๓๐๐ คน

ลวสกกอ ซบกกอ ฟาลองกกอ ชนชอเหยียง ให้พวกชอเทยวเกลย
 ก่อมลาวให้เข้าควย พวกลาวก็หาเข้าควยไม่ ต่างคนก็กลัวกัน
 ทงขานเรือนและทรพยสังของ พวกชอกก็เก็บเอาสังเขียงอาหารทรพย
 สังของชาวเมืองเวียงจันทน์มาสู้กันกัน ครนณวนเดือน ๑๓ ชนคำ๑
 ปกนสปีตคก เวลาเข้าประมาณโมงเศษ ข้าพเจ้านั่งหุงเข้าอยู่ พวก
 ชอทอยู่ในค้ายร้องบอกกันว่า พวกไทยยกทัพมาตี ทนไค่นั้นพวก
 ข้าพเจ้าออกมาดู เห็นกองทัพไทยมาใกล้ประมาณ ๔ เส้นเศษ เอา
 ปืนยิงเข้าไปในค้ายประมาณ ๑๔ นิต ๑๕ นิต ข้าพเจ้ากลัวก็พากันออก
 จากค้ายวิ่งหนีเข้าป่าไป พวกไทยจับข้าพเจ้าได้จำตะโหงกมาส่งท่านแม่
 ทพิ แต่ลวสกกอ ซบกกอ ฟาลองกกอ ชนชอเหยียงก็พวกในกองทัพ
 ๒ ค่ายนั้น จะหนีไปข้างไหนหรือจะถูกปืนตาย หรือกองทัพไทย
 จับได้ประการใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ ครนณเดือน ๑๓ ชนแรมกคำ
 จำไม่ได้ ปกนสปีตคก นายกองทัพก็ส่งตัวข้าพเจ้าลงมาณกรุงเทพฯ
 เป็นความสัตย์จริงข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ๖

คำให้การอ้ายแก้วลาว ถามทจวนสมเด็จพระยาฯ

๑ ข้าพเจ้าอ้ายแก้วลาว อายุ ๔๔ ปี ให้การว่า บิดาชอมหาวงค์
 มารดาชอสันลา ทงขานเรือนอยู่ณเมืองเซียงคอบเมืองชนเมืองหลวงพระ
 บวงครนณเทศกาลท่านาบคามารดาข้าพเจ้าก็พากันท่านาได้เข้าเปลือก

ปีละ ๒๐๐ ถึงบ้าง ๓๐๐ ถึงบ้าง ถ้าเลิกจากทำนาบิคารมารดาข้าพเจ้าเที่ยวไป
 ซอครงซอกายานราษฎรทแฉวงเมืองเซียงค้อมาขายเสมอทุกปี เมือง
 เซียงค้อมอยู่ไกลเมืองหลวงพระบางทางประมาณ ๑๕ คน เมืองเซียงค้อม
 ไม่มีขอมไม่มีกำแพง เจ้าเมืองถึงแก่กรรม มีแต่อุปฮาดราชวงศ์
 อยู่รักษาเมือง เมืองเซียงค้อมมีเลขฉกรรจ์ประมาณ ๒๐๐ เศษ, ถึงปีอุปฮาด
 ราชวงศ์เรียกเอาเงินส่วยกับทวเลขคนละ ๒ สลึง ปีหนึ่งเป็นเงินส่วย
 ๑๐๐ บาทไปส่งเจ้าเมืองหลวงพระบางทุกปี ราชการอื่น ๆ เมืองหลวง
 พระบาง และอุปฮาดราชวงศ์เมืองเซียงค้อมหาได้กะเกณฑ์ใช้สอยสิ่งใด
 ไม่ จะเป็นปีใดจำไม่ได้ อายุข้าพเจ้าได้ ๒๘ ปี ข้าพเจ้ากับยายแก้วเอาผ้า
 เอาง้าว เอาท้าว หายเคียวมาขายที่เมืองสกลนคร ข้าพเจ้าพักอยู่
 เรือนราชวงศ์เมืองสกลนครได้ ๔ ปี พระยาประเทศธานีเจ้าเมืองสกลนคร
 เอาตัวข้าพเจ้าบวชเป็นพระภิกษุ ยายแก้วให้บวชเป็นเณรอยู่วัดโพ
 ไชในเมืองสกลนครได้ ๔ พรรษาแล้วสึก แต่ยายแก้วทบวชเป็นเณร
 บัวยท่าย ข้าพเจ้าเข้าลาพระยาประเทศธานีราชวงศ์แล้ว ข้าพเจ้าโดย
 สารถูกค้าเมืองพวนกลับไปเมืองเซียงค้อม ข้าพเจ้าไปอยู่กับบิดามารดาที่
 เมืองเซียงค้อมได้ประมาณปีเศษ ครั้นณประกาเบญจศกสิ โภชอคุมกองทัพ
 ซ้อลาวประมาณ ๑,๒๐๐ คนยกมาทเมืองเซียงค้อม อุปฮาดราชวงศ์เกณฑ์
 ไพรและเกณฑ์บิคาข้าพเจ้าและตัวข้าพเจ้าได้คนประมาณ ๕๐๐ คนเศษ
 ออกสู้รบกับสิโภอยู่ ๔ วัน กองทัพสิโภซ้อแตกหนีไป อุปฮาดราชวงศ์
 นำพวกซ้อตายประมาณ ๕ คน ๕ คน พวกซ้อยิงพวกเมืองเซียงค้อมตาย
 ประมาณ ๒๐ คน อยู่มาประมาณ ๕ วัน ๖ วันกองทัพซ้อลอบเอาไฟมาจุด

เรือนอุปฮาทใหม่ แล้วพวกช่อเข้าระคมตอุปฮาทราชวงศ์ ไม่ทันรู้ตัว
 ลีโกจับอุปฮาทราชวงศ์มาได้ทั้งหมด ๒ คน โพรบ้านพลเมืองพากันแตก
 หนีเข้าป่า ช่อจับเอาบิดามารดาข้าพเจ้ามาได้ ตัวข้าพเจ้าช่อจับเอาไป
 ไล่ให้เลี้ยงม้าคนเดียว ๕ ม้า ข้าพเจ้าเห็นม้าช่อม้อยประมาณ ๒๐๐ เศษ
 มีคนเลี้ยงม้า ๒๕ คน กองทัพช่อพักอยู่ที่เมืองเซียงค้อ ๗ วัน รวบรวม
 รวมอาหารและเรียกเอาเงินแก่ราษฎรได้คนละ ๕ ตำลึงบ้าง ๗ ตำลึงบ้าง
 ถ้าเสียเงินแล้วช่อแจกจ่ายคุมตัวปล่อยให้ไปทำมาหากิน พวกช่อก็หา
 ทำอันตรายไม่ ราษฎรที่ไม่มีเงินช่อฆ่าเสียโดยมาก ที่พากันหนีไปพึ่ง
 เมืองหลวงพระบางก็มี และลีโกแม่ทัพช่อจะมาแต่เมืองไหนข้าพเจ้า
 ไม่ทราบ ลีโกรูปพรรณอันขาวสูงต่ำสันตักคน ไขมันเปียก
 เหมือนหิน อายุประมาณ ๕๐ ปีเศษ จะไปแห่งใดมุ่งกางเกงแพร
 สวมเสื้ออย่างจีน เสื้อขาวข้างเสื้อดำข้าง คาคแพรสีต่าง ๆ
 ขนม้าไล่หมวกอย่างจีน มีคนถือง้าวหน้าประมาณ ๒๐ คน ถือปืน
 ตามหลังประมาณ ๓๐ เศษทุกครั้ง มีปืนคาบศิลาประมาณ ๓๐๐ บอก
 ปืนสั้นประมาณ ๕๐ บอก หอก ๓๐ เล่ม ง้าว ๕๐ เล่ม ดาบ ๕๐ เล่ม พวก
 ช่อจับได้คนเมืองเซียงค้อกบข้าพเจ้าประมาณ ๑๕ คน ไล่สอยคอกทิ้ง
 แล้ววิ่งหนี ช่อจับตัวโตกฆ่าเสีย เหลือแต่ข้าพเจ้ากับอายุหย่า ๒ คน
 ครั้นณเดือนธันวาคมปีจอฉศก ลีโกแม่ทัพช่อยกจากเมืองเซียง
 ค้อ เเค่ทางบกต้องข้ามเขาใหญ่ เเค่ตรงแต่เข้าจนค้ำตกเซียงเขา
 ถึง ๕ เขา ข้ามเขาเล็ก ๆ อีก ๑๕ เขา ๑๖ เขา แล้วเเค่ตามลำห้วย
 ลำธารหลายแห่งหลายตำบลเป็นช่องแคบเเค่เเค่เเค่เเค่ เเค่มา ๑๕ คนถึง

ท่งเซียงคำ พวกลาวท่งบ้านเรือนพากันหนีไปสิ้น ลีโกเกณฑ์คน
 ตัดไม้แก่นตั้งค้ำยาว ๓๐ เส้น กว้าง ๓๐ เส้น มีหอคอย & มุมค้ำย
 มีประตู & ประตู ค้ำสูง ๗ ศอก ถมดินเป็นเชิงเทินชุกคูล้อมรอบ คุ
 กว้าง ๔ ศอก ในค้ำปลูกเรือน ๓ หลัง ปลูกฉางเข้าหลัง ๓ แล้วลีโก
 ใช้พวกฮ่อไปชวนเข้าราษฎรมาทวงชนฉาง ได้เข้าประมาณ ๓๐๐ เกวียนเศษ
 กองทัพลีโกฮ่อตั้งอยู่ที่ท่งเซียงคำมีคนประมาณ ๓,๒๐๐ เศษ ตั้งอยู่
 เคนเศษ ครนเคอนยปจอดศก ท้าวองเจ้าเมืองเซียงขวาง เกณฑ์
 กองทัพเมืองพวนมารบกองทัพฮ่อ ๒ ครั้ง ท้าวองเจ้าเมืองเซียงขวาง
 อุปฮาดถูกปืนตายในทรบ กองทัพเมืองพวนสู้ฮ่อไม่ได้แตกหนีไป
 แล้วมณูวนแก้วยกเข้ามารบฮ่อที่ท่งเซียงคำ ๒,๐๐๐ เศษ สู้รบกับกอง
 ทัพฮ่อวัน ๓ วนสู้ฮ่อไม่ได้แตกหนีไป ลีโกแต่งคนออกเก็บเงินทอง
 สิ่งของราษฎรแบ่งปันกัน แล้วเกลยกล้อมลาวพวนเข้าเป็นพวกประ
 มาณ ๕๐ เศษ แม่ทัพฮ่อใช้สอยให้เลี้ยงมาอย่างเคียว ไม่ให้เป็นกองรบ
 คนทรบนนใช้ฮ่อชงอยู่ในค้ำสาขาลเป็นกองรบทุกครั้ง กะสุนปันน
 ลีโกใช้ฮ่อไปชุกแร่คชุก ทเมืองชอนชนกขเมืองหลวงพระบางมาถลุง
 ได้เนื้อคชุกแล้วขนเอามาหลอมเป็นกะสุนปันท่งเซียงคำ คินค้ำ
 ไม่มีก้าหาคินประสิ่วทแขวงเมืองพวนมาหุงค้ำเป็นคินค้ำข้าง ใช้คนไป
 เอาคินค้ำกะสุนปันมาจากเมืองฮ่อข้าง ข้าพเจ้ามาอยู่ที่ท่งเซียงคำ
 ได้ความว่า ลิวลีโก สัตโก ฟาลงโก คุมกองทัพยกลงมาทาง
 เมืองเวียงจันทเก่า มีคนประมาณ ๗๐๐ เศษ จะมามีเครื่องสาตราวุธมาก
 น้อยเท่าใด ฮ่อจะแบ่งกองทัพลงไปรบเมืองพวนมากน้อยเท่าใดข้าพเจ้า

หาทราบไม่ ลีโกพักที่พอยู่ททุ่งเชียงคำ ๓ เดือนเศษ ครั้นเดือน ๖
 ปีกุนสัปดาห์ ลีโกแบ่งกองทัพอยู่รักษาค่ายที่ทุ่งเชียงคำ ๕๐๐ คน
 แล้วลีโกบังคับให้พวกลาวพวนทำนาให้พวกชอกากับคูดแล ได้เข้ามา
 ให้ชนชั้นฉางรักษาไว้ ถ้าไพร่กองทัพอดอยากขัดสนจะให้คนมาหา
 เข้าไปจ่ายให้ไพร่ในกองทัพประทาน แล้วลีโกคุมกองทัพชื่อ ๕๐๐ คน
 มา ๕๐ มา เครื่องสำตราวุธกะสุนคนค่ายมาจากทุ่งเชียงคำ ให้ย้ายปรดิ
 ลาวพวนเป็นผู้นำทางลีโกแม่ทัพชื่อ ข้าพเจ้าเห็นลีโกชนม้ามชอกออปนถอ
 หอกถองยาวตามเป็นกระบวน ข้าพเจ้าคุมมาเค็รมาข้างหลัง เค็รมาจาก
 ทุ่งเชียงคำ ๒ วันถึงเมืองเชียงขวางเข้าพักอยู่ที่เรือนเจ้าเมืองเชียงขวาง
 ไม่มีผู้คน ทงเรือนและเข้าในยังไว้ ลีโกพักอยู่ ๓๐ วันแล้วยกมาจาก
 เมืองเชียงขวาง เค็รทาง ๓ วันถึงเมืองสุยกก็ไม่มีผู้คน ยกจากเมือง
 สุยกทองชนเขา ๓ เขา เค็รตงแต่เขาจนเตยงจงตกเชิงเขา แล้วเค็รตาม
 เขาเล็ก ๆ ออกหลายเขาข้ามห้วย ๓ ห้วยมา ๓ วันจึงถึงเมืองภูกแขวงเมือง
 หนองคายเป็นเมืองร้างไม่มีผู้คน ลีโกพักกองทัพอยู่ ๓ วันแล้วลีโกยก
 มาจากเมืองภูกมาบ้านโฉมคตองข้ามเขา ๕ เป็นเขาเล็กข้ามห้วย ๕ ห้วย
 ห้วยกว้าง ๓๐ ศอกข้าง ๓ วาข้าง แล้วก็เค็รในคอง ๓ วันถึงบ้านโฉมคตม
 เรือนลาวอยู่ เรียบรายไม่มีผู้คน ลีโกพักอยู่ที่บ้านโฉมคต ๓๐ วันราชวงศ์
 ราชบุตรเมืองหนองคายคุมไพร่ประมาณ ๕๐๐ คน ๕๐๐ คนยกมารบกับ
 ลีโกชื่อ ๒ วัน ราชวงศ์ราชบุตรสู้กองทัพชื่อไม่ได้แตกหนีไป แล้ว
 ลีโกคุมกองทัพยกมาจากบ้านโฉมคต ๓ วันถึงบ้านโพนทานาเลา แล้ว
 ตงค่ายที่บ้านโพนทานาเลา เลาค่ายชกด้วยไม้ไผ่สูง ๗ ศอกยาว ๒๐ วา

ถาวง ๒๐ ภา มีประตู ๔ ประตู ไม่ได้ขุดคูถมดินเชิงเทิน ลีโกปลุก
 เรือนในค่าย ๒ หลัง ลีโกให้คนไปขนเข้าเปลือกตามยั้งชาวบ้านมา
 เลียงไฟร่ไม่ได้คอกอยากขัดสน แล้วลีโกแบ่งคนรักษาค่ายบ้านโพนทา
 นาเลาอยู่ ๕๐ คน คนเหลืออยู่ ๗๖๐ คน ลีโกคุมคนยกมาจากบ้านโพน
 ทานาเลา ๒ วันถึงเมืองเวียงจันทเก่า เข้าไปบรรจบกับกองทัพลิวลีโก
 สัตตโก ฟาลงโกที่เมืองเวียงจันทเก่า ลีโกเอาตัวข้าพเจ้ามาด้วย
 รวมคนนายไฟร่ทั้ง ๔ ทฬี่เป็นคน ๑,๒๐๐ คน รวมทางตั้งแต่ทุ่งเชียงคำ
 เติรมา ๑๖ วันถึงเมืองเวียงจันทเก่า แล้วกองทัพช่อแยกกันไปทางเมือง
 หนองคายข้าง ทางเมืองปากเหืองข้าง เทียวเก็บเอาเงินทองสิ่งของ
 ราษฎรชาวบ้านมาไว้ ที่ราษฎรไม่มีเงินให้ฆ่าเสียก็มี ที่แตกหนีเข้า
 ป่าก็มากแต่ตัวข้าพเจ้าต้องไปเกี่ยวหญ้ามาไกลค่ายทางประมาณ ๓๐ เส้น
 ครนณเคอน ๑๑ แรม ๑๔ ค่ำ ปกุนสัตตคก ข้าพเจ้าไต่ย่นเสียงป็นที่ค่าย
 ข้าพเจ้าถามผู้มชอบอกว่า กองทัพพระยามหาอำมาตย์เจ้าเมืองกรมการ
 ลาวยกข้ามไประคมตักกองทัพลิวลีโก สัตตโก ฟาลงโก ลีโก ตั้งแต่
 เข้าจนค้ำ กองทัพลาวยิงถูกลิวลีโก สัตตโก ฟาลงโก ลีโก ตาย
 ในที่รบทั้ง ๔ คน ไฟร่ช่อตายเป็นอันมาก ข้าพเจ้าเกี่ยวหญ้าได้แล้วเคิร
 มาถึงกลางทางกองทัพไทยจับตัวข้าพเจ้ามาส่งพระยามหาอำมาตย์ฯ ส่ง
 ตัวข้าพเจ้าลงมาณกรุงเทพฯ และลิวลีโก สัตตโก ฟาลงโก ลีโก
 แม่ทัพช่อ ๔ คน มาแต่เมืองไหนเป็นบุตรหลานเชื้อสายเจ้านายเมืองไต
 ข้าพเจ้าไม่ทราบ ลิวลีโก สัตตโก ฟาลงโก ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นไม่
 รุจก แต่แม่ทัพช่อจะแบ่งทัพไปรบเมืองญวน เมืองหลวงพระบางจะ

๒ คนบางพึ่งไคศา ข้าพเจ้ากับท้าวพนชนไปถึงบ้านน่านอยแขวงเมืองสุย
 ทพระยาพิไชยฯ ตั้งค่ายอยู่ณวันเดือนอายุชน ๘ ค่ำ เวลาเที่ยง ข้าพเจ้า
 กับท้าวพนวางทองตราต่อพระยาพิไชยฯ พร้อมกัน ใจความในทองตรา
 ว่าพลฯหวเจ้าท่านทสุมุหนายก จะยกขนมมาคตราชการทางเมืองหลวง
 พระบาง ให้พระยาพิไชยฯ ตรักรองรักษาเขตต์แดนไว้ให้ดี ถ้าเห็นว่า
 กองทัพล้อมกำลังน้อยพอจะทำได้จึงทำ ถ้าเห็นจะทำไม่ได้ก็ให้งตรอ
 กองทัพใหญ่ แจ้งอยู่ในทองทรานนแล้ว แต่ค่ายที่พระยาพิไชยฯ
 ตั้งอยู่ไกลค่ายบ้านสุคทาง ๒ วัน มีค่าย ๒ ค่าย คนในค่ายพระยาพิไชยฯ
 ประมาณ ๘๐๐ คน ๘๐๐ คน ข้าพเจ้ากับท้าวพนพักอยู่ในค่ายพระยาพิไชยฯ
 ๔ วันหาเห็นสู้รบกับพวกฮ่อและพวกพวนมาหาพระยาพิไชยฯ ไม่ ครั้น
 ๕ วันเดือนเดือนอายุชน ๑๓ ค่ำปีกุนส์ปัตศก พระยาพิไชยฯ ให้ข้าพเจ้าถือ
 หนังสือบอกลงมาแจ้งขอราชการณเมืองพิไชย ข้าพเจ้ากับท้าวพนก็มาจาก
 พระยาพิไชยฯ พร้อมกัน มาถึงเมืองยณวันเดือนอายุชน ๑๓ ค่ำ พย
 กองทัพเจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบาง เจ้าสุริยเมื่อน่านพักอยู่ที่เมืองย
 มีคนประมาณ ๒,๐๐๐ เศษ ทาง ๓ คนจะถึงบ้านน่านอยทพระยาพิไชยฯ ตั้ง
 ค่ายอยู่ ข้าพเจ้ากับท้าวพนเข้าไปหาเจ้าอุปราช เจ้าอุปราชถามข้าพเจ้า
 ว่า พระยาพิไชยฯ ตั้งอยู่ที่ไหน ข้าพเจ้าบอกกว่าพระยาพิไชยฯ ตั้งอยู่ที่
 บ้านน่านอยแขวงเมืองสุย แล้วข้าพเจ้าถามเจ้าอุปราชว่า จะยกไปเมื่อใด
 เจ้าอุปราชว่าฟังดูก่อน ข้าพเจ้าพักอยู่ที่เมืองยคน ๓ รุ่งชนเดือนอายุชน ๑๒
 ๑๒ ค่ำเวลาเช้าข้าพเจ้าออกจากเมืองยมาถึงกลางป่าช้า ๔ โมง พยราช
 วงศ์เมืองนำปาทถอตราชนไปถึงพระยาพิไชยฯ ๓ ๓ จะเป็นขอราช

การสั่งโรข้าพเจ้าไม่ทราบ รุ่งชนฉนวนเดือนอายุแรม ๑๓ ค่ำ ข้าพเจ้ามา
ถึงภูยาบแขวงเมืองเวลายาเที่ยง พบกองทัพพระปลัดเมืองสวรรคโลกคน
ประมาณ ๕๐๐ คน พระปลัดถามข้าพเจ้าว่า พระยาพิไชยฯ ตั้งค่ายอยู่ที่
ไหน ข้าพเจ้าบอกว่าพระยาพิไชยฯ ตั้งค่ายอยู่ที่บ้านน่าน้อย พระปลัด
ว่าจะรีบยกขึ้นไปให้ถึงพระยาพิไชยฯ โดยเร็ว ระยะทางแต่ภูยาบไปถึง
บ้านน่าน้อย ๔ คน พระปลัดได้มีหนังสือให้ข้าพเจ้าถอยมาจนถึงหลวงคลัง
หลวงกลางเมืองสวรรคโลกให้คนที่ช่วยลาอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง และ
ตามระยะทางให้รีบขึ้นไปให้ทันพระปลัดโดยเร็ว ข้าพเจ้ารับหนังสือ
ที่พระปลัดแล้วมาจากภูยาบอนทาง ๒ คน ถึงบ้านเสียวแขวงเมือง
หลวงพระบาง แต่บ้านเสียวมาเมืองหลวงพระบางเตรงทาง ๒ คน ข้าพเจ้า
ลงเรือที่บ้านเสียวล่องน้ำของมาครังวนถึงเมืองหลวงพระบาง ๓ วัน
เดือนอายุแรม ๔ ค่ำ พบหลวงกลางที่เมืองหลวงข้าพเจ้าก็ส่งหนังสือ
พระปลัดให้หลวงกลางแล้ว ข้าพเจ้าก็เข้าไปหาพระสุริยภักดี แจ้ง
ความว่าพระยาพิไชยฯ ให้ข้าพเจ้าถอยออกมากราบเรียนพณฯ ท้าวเจ้า
ท่านทสมุหนายกแม่ทัพใหญ่ จะเป็นข้อราชการประการใดข้าพเจ้า
ไม่ทราบ พระสุริยภักดีถามข้าพเจ้าว่า พบหลวงปลัดเมืองสิ่งไหนหลวง
เมืองสวรรคโลกซึ่งให้ขึ้นไปสืบราชการหรือไม่ ข้าพเจ้าแจ้งว่าข้าพเจ้า
มาทางเรือหาพนักนั้นไม่ ข้าพเจ้าพักอยู่ที่เมืองหลวงพระบางรอคอยเรือ
อยู่ ๒ คน ครั้นฉนวนเดือนอายุแรม ๗ ค่ำถึงเรือลงมานอนตามระยะ
ทาง ๒ คนถึงบ้านปากลายฉนวนเสาร์เดือนอายุแรม ๑๓ ค่ำ ปักนุสัปัตคก
เป็นความสัตย์ความจริง สันค้ำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ฯ

แปลหนังสือย่อ ๒ ฉบับ

๑ วันเสาร์เดือนอ้ายแรม ๑๓ ค่ำปีกุนส์ปัตศก พระยาพิไชยฯ
 บอกล่่งต้นหนังสือนายทัพชื่อให้เพยพรหมสุภาเมืองน้ำปาดถอมมาถงค่าย
 บ้านปากลาย เป็นอักษรลาวฉบับ ๑ อักษรชื่อฉบับ ๑ รวม ๒ ฉบับให้
 หลวงเมืองซ้ายเมืองพิไชยแปลอักษรลาว จินนล จินหนูล่ามแปล
 อักษรชื่อเป็นคำไทย ความในอักษรลาวว่าวันองการเดือนอ้ายชน ๗ ค่ำ
 หนังสือกวานหลวงมาถงเจ้าแม่ทัพควย ๑๖ ฎไทยและเมืองหวพันทง ๖
 คอเมืองสขแอก เมืองเซียงค้อ เมืองพวนก้เข้าอยู่เป็นข้าวชื่อสนแล้ว
 เจ้าฟาองแต่่งให้มานั่งเมืองพวนคู้แลรักษาข้าวไพร่ในเมืองพวนแปลค
 เมืองหาไคยกกองทัพมารบเมืองหลวงพระบางไม่ เหตุไฉนไคยก
 กองทัพชนมารบ ถาคกนกให้ถอยกองทัพกลับไปเสีย ถ้าจะถอยก็ให้
 มีหนังสือมาหากวานหลวงในวันน มีใคกวานหลวงจะยกกองทัพไปรบ
 เมืองหลวงพระบาง เมืองหลวงพระบางก็ให้รักษาแต่เขตต์แดนเมือง
 หลวงพระบาง ชื่อหลวงก็จะรักษาแต่เขตต์แดนเมืองพวน ขอให้เป็นบ้านพ
 เมืองน้องไปมาค้าขาย อयरบพุงฆ่าพันกน ให้มีหนังสือมาถงชื่อหลวง
 ผู้ใหญ่ผู้น้อย ให้แต่่งคนใ้เข้ามาพุดจากันในค่ายในวันน อย่างลว
 เลยไม่ทำอันไคกับคนใ้คอก

ความในอักษรชื่อว่าหนังสือกองทัพยชื่อตงเจียให้รู้ ข้าพเจ้ากย
 เมืองหลวงก็เป็นไมครตอกนทง ๒ ฝ่าย ไม่ไครบพุงกน ให้ท่านหยุด
 พกกลับไปเมืองหลวง ข้าพเจ้าก็จะกลับไปค่ายใหญ่ ถารหนังสือ
 TUJC 28/09/2563

แล้วให้เร่งยกทัพกลับไปโดยเร็ว ถ้าท่านไม่ยกกลับไป ข้าพเจ้าก็จะสู้รบจนกายรวบ จะฆ่าฟันกันให้เลือดไหลเป็นลำน้ำไม่ยอมกันเป็นแน่ ถ้าไม่ขัดขวางจะยกทัพกลับไปแล้วให้มีหนังสือมาให้ข้าพเจ้าทราบ ปักนเคอนอายชน ๗ คำ ๖

คำให้การขุนสุภมาตรา

๑ ข้าพเจ้าขุนสุภมาตราเมืองตรอน ผู้ถือขอกพระยาพิไชย ๖ ให้การว่าข้าพเจ้าเป็นกรมการเมืองตรอนชนเมืองพิไชย เดิมณวันเดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำปักนสัปตศก พระยาพิไชย ๖ เกณฑ์ข้าพเจ้าเข้ากองทัพกับพระยาพิไชย ๖ ยกขึ้นไปถึงเมืองหลวงพระบางณเดือน ๘ ชนแรม ๖ ค่ำ จำได้ ปักนสัปตศกพระยาพิไชย ๖ ตั้งค่ายอยู่ที่บ้านพันหลวง หน้าเมืองหลวงพระบางราชธานี เจ้าเมืองหลวงพระบางเจ้านายบุตรหลานแสนท้าวพระยาลาวเมืองหลวงพระบาง มาปรึกษากับพระยาพิไชย ๖ แต่งให้กรมการท้าวขุนเมืองพิไชยเมืองหลวงพระบาง ขึ้นไปสืบข้อราชการทางเมืองหนองคายเมืองยู่ ไต่ข้อราชการข้างไม่ได้ข้าง ครั้นอยู่มาณเดือน ๑๐ ชนแรมปักนสัปตศก พระยาจัตตราเมืองสุย มีหนังสือมายังเมืองหลวงพระบางว่า ข้อตั้งค่ายอยู่ในลาดหวงทุ่งเซียงคำ มีข้อประมาณ ๕๐๐ คน ๖๐๐ คน ขอให้พระยาพิไชย ๖ ยกกองทัพออกไปรบกับข้อที่ลาดหวงทุ่งเซียงคำ ครั้นณเดือน ๑๑ แรม ๕ ค่ำปักนสัปตศก

พระยาพิไชยฯ ยกกองทัพออกจากเมืองหลวงพระบาง คนประมาณ
 ๑,๐๐๐ เศษไปเมืองสุย ไปถึงบ้านภูเมือตทางประมาณ ๒ โมง พักรอ
 กองทัพเมืองหลวงพระบางอยู่ ๓ คืนแล้วเจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบางใช้
 เสนาบดีคุมคนเมืองหลวงพระบาง ไปสั่งให้พระยาพิไชย ๓๐๐ คนยก
 จากบ้านภูเมือตไปถึงบ้านเสียวแขวงเมืองหลวงพระบางพักคนหนึ่งยก
 จากบ้านเสียวไปถึงบ้านท่าอ้อย พักคนหนึ่ง ยกจากบ้านท่าอ้อยไปถึง
 บ้านท่าโพ พัก ๒ คน ยกจากบ้านท่าโพ ไปถึงบ้านสพือ พักอก
 คน ๑ ยกจากบ้านสพือไปพักที่เชิงเขาคน ๑ ยกจากเชิงเขาตกไปพัก
 อยู่เมืองยุ ๓ คน ยกจากเมืองยุนอนตามทาง ๓ คน ถึงบ้านสอตแขวง
 เมืองสุย พระยาจัตตราชเมืองแพน เพี้ยพรหมโคตกั๊วไพร่ประมาณ
 ๒๐๐ คนเข้าหาพระยาพิไชยฯ สั่งให้ตามกองทัพไปกับพระยาพิไชยฯ
 ไต่พักอยู่ ๓ คืน ยกจากบ้านสอตไปพักอยู่บ้านเย็นคน ๑ ยกจากบ้าน
 เย็นถึงบ้านแวน เย็นค่ายเก่าของพวกเขา พระยาพิไชยฯ จึงให้ตั้งฉาง
 เข้ายู่ที่บ้านแวน เก็บรวบรวมเข้าในแขวงบ้านแวนไปชนไวทฉาง ๓
 เกวียน ให้พระยาจัตตราช พระยาเมืองแพนไพร่นาย ๒๐๐ คนอยู่รักษา
 ฉางเข้า พักอยู่ ๓ คืน ครั้นฉวันเดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำปีกุนส์ปัตศก
 พระยาพิไชยฯ ยกจากบ้านแวนไปถึงบ้านสุคแขวงเมืองกัต เวลาบ่ายโมง
 หนึ่ง พระยาพิไชยฯ สั่งให้นายทัพนายกองเมืองพิไชย เมืองน่านตั้งค่าย
 ไต่ ๕ ค่ายอยู่ฟากเขาเคิรทางตะวันตกห่างเขาประมาณ ๕ เส้น ๖ เส้นยัง
 หาต้นไม้ทำขอมไม้ ในเวลากลางคืนวันนั้นตกประมาณ ๒ ยามเศษ
 พวกช่อประมาณ ๓๐ คน ยกเข้ามาปล้นค่ายแล้วจุดประทัดไฟโยนเข้า

มาในค่ายถูกคนในกองทัพ ๒ คน แล้วเอาปืนยิงถูกไพร่ตายคน ๑
 บัวยคน ๑ แล้วพระยาพิไชยฯ เอาปืนยิงโต้ตอบพวกซ้อ ๆ ก็ล่าถอยไป
 ครนรุ่งขึ้นเดือนเดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ เวลาเช้าพวกพวนเข้ามาในค่าย แจ้ง
 ความว่าในเวลากลางคืนซ้อเข้าปล้นค่ายนั้น ซ้อตาย ๓ คน บัวย ๗ คน
 แต่พวกซ้อตั้งค่ายใหญ่อยู่กลางคอกเนินเขาตะวันออกห่างทุ่งเชียงคำ
 กบเมืองเชียงขวาง พวกซ้อทำค่ายด้วยไม้ไผ่ เอาศิลาถมเป็นเชิง
 เทินสูง ๓ คอก พวกซ้อมีอยู่ประมาณ ๗๐๐ คน ๘๐๐ คน แต่พวกที่เข้า
 อยู่กับซ้อมีมากประมาณหาได้ไม่ ค่ายซ้อกับค่ายพระยาพิไชยฯ ใกล้
 กันประมาณ ๒๐๐ เส้น ครนรุ่งขึ้นเดือนเดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ เวลาเช้าโมงเศษ
 พวกซ้อประมาณ ๒๐๐ คนยกมารบ ได้สู้รบกันตั้งแต่เวลาเช้าจนพลบ
 แล้วก็เลิกถอยไปด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ครนรุ่งขึ้นเดือนเดือน ๑๒ แรม ๖ ค่ำ
 เวลาเช้าพวกซ้อยกมาประมาณ ๓๐๐ เศษ ได้สู้รบกัน พวกซ้อตายคน ๑
 แต่กองทัพไทยไม่มีผู้ใดเป็นอันตรายทั้ง ๒ วัน ครนรุ่งขึ้นเดือนเดือน ๑๒
 แรม ๗ ค่ำ เวลาเช้า พวกซ้อยกมาประมาณ ๑๕๐ คนหาได้รบกันไม่
 แล้วซ้อก็กลับไป รุ่งขึ้นเดือนเดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ เวลาเช้าพวกซ้อยก
 มาประมาณ ๖๐๐ คน ๗๐๐ คน ยิงปืนระดมเข้ามาในค่าย ได้สู้รบกัน
 จนเวลา ๒ ยามเศษ เจ้าน้อยสุยนายทัพเมืองน่านถูกปืนซ้อที่หน้าปาก
 ค่าย ยิงรบกันอยู่ แล้วพระยาพิไชยฯ จึงให้ชาวพเจ้ากับนายนวมและ
 ข้าแจะ ๕ คนถือหนังสือบอกพระยาพิไชยฯ ออกมาจากค่ายมานอนบ้าน
 แวนกลางเข้ายังใต้ ยินเสียงปันอยู่ ครนรุ่งขึ้นเดือนเดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ
 ออกจากบ้านแวนมาได้ ๕ คับ พบกองทัพเจ้าอุปราชเจ้าราชบุตร พระยา

เมืองซ้าย พระยาเมืองขวา เมืองหลวงพระบาง เจ้าสุริยเมืองน่าน
 รวม ๒ เมืองมีคนประมาณ ๒,๐๐๐ เศษที่หว่างบ้านท่าโพทำอยู่แล้วข้าพเจ้า
 ก็เลยไปไต่คน ๑ ถึงเมืองหลวงพระบาง ข้าพเจ้าไต่เอาหนังสือออก
 พระยาพิไชยฯซึ่งมีมายงเจ้าเมืองหลวงพระบางให้จัดส่งของปันกะสุนดิน
 คำและเงิน ๒๐ ซึ่งส่งขึ้นไปให้พระยาพิไชยฯ เจ้าเมืองหลวงพระบางก็
 ไต่ส่งไปเสร็จแล้ว ครั้นเดือน ๑ ขน ๔ คำ เสนาบดีเมืองหลวง
 พระบางไต่จกคนส่งข้าพเจ้ามาตามระยะทางจนถึงบ้านปากลาย ข้าพเจ้า
 วยถอยออกพระยาพิไชยฯ ลงมาถึงเมืองน้ำปาดแต่ฉวันอาทิตย์
 เดือน ๑ ขน ๑๕ คำ เป็นความสัตย์จริง สิ้นคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น
 ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด.

คำให้การขุนสุภมาตราเมืองตรอนตรสัน หลวงวิชตภักดี
 กรมการเมืองพิไชยถอยมาถึงกรุงเทพ ฯ ฉวันพฤหัสบดีเดือน ๒ ขน ๔ คำ
 ปักนลปตศก ฯ

คำให้การอำมมิ่งคัง ถามที่จวนสมเด็จพระเจ้าพระยา ฯ

๑ ข้าพเจ้าอำมมิ่งคังแซล ให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นทหารอายุ
 ข้าพเจ้าไต่ ๕๐ ปี ข้าพเจ้าสู้ฝืนศึก บิดาข้าพเจ้าเป็นจีนชกเกียน
 มารดาข้าพเจ้าเป็นบุตรจีน ข้าพเจ้าเกิดที่เมืองชกเกียน เมื่ออายุข้าพเจ้า
 ไต่ ๘ ปี บิดามารดาข้าพเจ้าพาข้าพเจ้าไปทำมาหากินอยู่ที่เมืองกวางตุ้ง

จนอายุข้าพเจ้าได้ ๑๒ ปี บิดาข้าพเจ้าตาย ครั้นอายุข้าพเจ้าได้ ๑๓ ปี มารดา
 ข้าพเจ้าตาย อายุข้าพเจ้าได้ ๑๕ ปี ข้าพเจ้ามีภรรยาชื่อพา มีบุตรชาย
 คน ๓ ชื่ออายุทุกคนอายุข้าพเจ้าได้ ๒๒ ปี ข้าพเจ้าให้บุตรภรรยาข้าพเจ้า
 อยู่ที่เมืองกวางตุง แต่ตัวข้าพเจ้าไปจากเมืองกวางตุง ไปทำมาหากินอยู่
 ที่เมืองกวางไสได้ประมาณ ๗ ปี แล้วข้าพเจ้ากับพวกเพื่อน ๑๐ คนออกจาก
 เมืองกวางไสไประยะทางเดือน ๑ ถึงเมืองชวชวาย เจ้าเมืองชวชวายพยุไทย
 เป็นเงินแคะมีทหารประมาณ ๒๐๐ คนเศษ คนในเมืองประมาณ ๒,๐๐๐ เศษ
 แต่เมืองชวชวายชนกษเมืองกวางไส ข้าพเจ้ากับพวกเพื่อน ๑๐ คน
 จึงหาขสิ่งของไประยะทางเดือน ๑ ถึงเมืองขกสัด เจ้าเมืองขกสัดชื่อ
 ไร่ข้าพเจ้าไม่ทราบเป็นเงินเมืองกวางไส เมืองขกสัดชนกษเมืองหุนน้ำ
 ไทยเรียกว่าหนองแสด เมืองกวางไสชนกษเมืองหุนน้ำ ข้าพเจ้าอยู่ที่
 เมืองขกสัดได้ ๑๘ วัน แล้วข้าพเจ้ากับพวกเพื่อน ๑๐ คนมาระยะทาง
 ๑๐ วันถึงเมืองกุยซุนจิวเจ้าเมืองกุยซุนจิวชื่อไร่ข้าพเจ้าไม่ทราบ เป็นเมือง
 ชนกษเมืองขกกง แล้วข้าพเจ้าทราบว่าปวงนนชชอตัวตองสารแซออง
 บิดาปวงนนชชอแปดขานแซออง เป็นคนเมืองกวางไสมีพรรคพวกประ
 มาณ ๓,๐๐๐ เศษ เมื่อแปดขานบิดาปวงนนชชอตายอายุปวงนนชชอได้ ๓๐ ปีเศษ
 พรรคพวกของบิดาปวงนนชชอจึงพร้อมกันยกปวงนนชชอขึ้นเป็นนายใหญ่
 ให้ว่ากล่าวผู้คนต่อไป แล้วปวงนนชชอคุมไพร่พล ๓,๐๐๐ คนเศษยกมาตี
 เมืองกุยซุนจิวพวกเมืองกุยซุนจิวไม่สู้รบ อพยพพาครอบครัวหนีออกจาก
 เมืองไป ปวงนนชชออยู่ในเมืองกุยซุนจิวเก็บเอาทรัพย์สินสิ่งของในเมือง
 กุยซุนจิวได้แล้วกับเอาตัวข้าพเจ้ากับพวกเพื่อน ๑๐ คนมา แล้วปวงนน

๕๕ ให้ข้าพเจ้าเป็นนายทหารคุมคน ๒๐ คน ปวงนนชกยชกกองโกซังเป็นพ
 นื่องข้างมารดาปวงนนช และลิวลิกอ ชชกอ ฟาลองกอ ชนชอเหยีย
 เป็นเงินแสทปรักษา ยกไพร่พล ๓,๐๐๐ คนเคียวทาง ๓ เดือนถึงเมืองอุหน้า
 เจ้าเมืองอุหน้าชอจันออง ไม่อาจสู้รบยอมเข้ากับปวงนนชเป็นคน
 ๑,๐๐๐ เศษ ปวงนนชคุมไพร่พลออกจากเมืองอุหน้าระยะทางเดือน ๑ ถึง
 เมืองตงเกยจะตเมืองตงเกย เจ้าเมืองตงเกยไม่อาจสู้รบ ยอมเสียเงิน
 ให้กับปวงนนชเป็นเงิน ๓,๐๐๐ แน่น ปวงนนชจึงหาได้ยกไพร่พลเข้ารบ
 เมืองตงเกยไม่ แล้วปวงนนชก็ยกไพร่พล ๓,๐๐๐ เศษ ไประยะทาง
 เดือน ๑ ถึงเมืองหอเยียงจิวณปีเถาะนพศก เจ้าเมืองหอเยียงจิวเป็นญวน
 ชอไรข้าพเจ้าไม่ทราบ ในเมืองหอเยียงจิวมีเรือนขุนนางราษฎรประมาณ
 ๕๐ หลังเรือนมีไพร่พลประมาณ ๒๐๐ คนเศษ เจ้าเมืองหอเยียงจิวไม่ต่อ
 สู้ปวงนนชหนีออกจากเมืองไป ปวงนนชพาไพร่พลเข้าอยู่ในเมือง
 หอเยียงจิว ปวงนนชกยลิวลิกอ ชชกอ ฟาลองกอ ชนชอเหยียท
 ปรักษาทังค้ายทำเป็นเชิงเทินกว้างยาวประมาณ ๓ เส้นกลม อยู่ข้างเขา
 ใหญ่เมืองหอเยียงจิว แต่ในคายนันทาทปวงนนชอยู่ในกลาง ลิวลิกอ
 ชชกอชนชอเหยียตังค้ายอยู่ ๓ มุม ค่ายปวงนนชห่างกันประมาณ ๗๐ เส้น
 ปวงนนชตังค้ายอยู่ที่เมืองหอเยียงจิวรวบรวมผู้คนได้ ไพร่พลเข้าด้วยอีก
 ๒,๐๐๐ คนเศษ รวมกับคนเดิม ๓,๐๐๐ เศษเป็นคน ๕,๐๐๐ คนเศษ แล้วปวง
 นนชจึงตังให้ ชนชอเหยียเป็นเงินแสทปรักษา ลิวลิกอเป็นนายทัพ ๑
 ชชกอเป็นนายทัพ ๒ ฟาลองกอเป็นนายทัพ ๓ อยู่ที่เมืองหอเยียงจิว
 จนถึงณปีมะโรงสัมฤทธิศก ปวงนนชให้ ลิวลิกอคุมพล ๑,๕๐๐ ไปตีเมือง

มอกหมาเลี้ยงชงชนกขเมืองฉนวนตงเกย ข้าพเจ้าก็ไปด้วยเห็นเจ้าเมือง
 มอกหมาเลี้ยงคุมไพร่พลยกมาประมาณ ๑,๐๐๐ เศษสู้รบกับลิขโกรบกัน
 เดือน ๑ เจ้าเมืองมอกหมาเลี้ยงเห็นว่าลิขโกไม่ไหว จึงยอมเสียเงินให้
 ลิขโกเป็นเงินพันแน่น ลิขโกก็คุมไพร่พลกลับไปเมืองหอเยียงจิว
 ครั้นเมื่อประแสงเอกศกปวงนั้นไซ้คนไปว่ากับเจ้าเมืองไทยยินเลี้ยง เมือง
 ยุกยินเลี้ยงว่าจะแต่งคนยกไปรบเมืองไทยยินเลี้ยง เมืองยุกยินเลี้ยง เจ้า
 เมืองไทยยินเลี้ยง เจ้าเมืองยุกยินเลี้ยง กลวสู้ไม่ไหวก็ยอมเสียเงิน
 ให้ปวงนั้นไซ้เมืองละร้อยแน่น ปวงนั้นไซ้เห็นว่าจะมาพุดจากนั้นโดยฉันท
 ไม่ตรองเงินน้อยก็ตอกรบเอา ทางแต่นั้นมาเมืองฉนวนที่อยู่ใกล้เคียงปวง
 นั้นไซ้ ๆ ก็ไม่ยกไพร่พลไปรบพุ่งต่อไป ผู้คนของปวงนั้นไซ้และพวกฉนวนก็ไป
 มาหากันโดยปกติ และเมืองหอเยียงจิวนั้นมีเขาใหญ่ เกิดข่อกินประสิ่ว
 กำมะถัน ทางเคิรแต่เมืองหอเยียงจิวไปหาเขาใหญ่นั้น ๓ วัน เขาใหญ่
 เขา ๑ นั้นเกิดข่อแร่ทองคำ แร่เงิน แร่เหล็ก ใกล้เมืองหอเยียงจิวไปทาง
 วัน ๑ ข้าพเจ้าเห็นปวงนั้นไซ้ไซ้ ผู้คนไปเอาแร่เหล็กมาทำปืนคาบชุก
 สำหรับใช้สอย ก็ไปเอาดินประสิ่วมาหุง กำมะถันมาประสมทำเป็นดิน
 คำชนใช้อยู่ ผู้คนของปวงนั้นไซ้ก็ตั้งอยู่ที่เมืองหอเยียงจิวห่างกับเมือง
 หอเยียงจิวทาง ๕ วันมีบ้านหลักชุนแห่งหนึ่งใหญ่มีตลาดราษฎรตั้งบ้าน
 เรือนอยู่ประมาณ ๔๐๐ หลังเรือนเคษ ปวงนั้นไซ้กับไพร่พลต้องการสิ่งใด
 ก็ไปชอที่ตลาดบ้านหลักชุนนั้น ถ้าต้องการชอเข้าเป็นสะเกียง ราษฎรใน
 แขวงเมืองหอเยียงจิวเอามาขายให้กับพวกปวงนั้นไซ้ เขาหนัก ๒๓ ชงเงิน
 เป็นถงหนึ่งของไทยเป็นราคาเงินสี่ถงหนึ่ง เมืองหอเยียงจิวไปถึงเมือง

ใจยวทาง ๑๘ วัน ข้าพเจ้าเห็นปวงนินชตของการสังขของผคนกะสุนคืนคำ
 ที่จะไซ้ ปวงนินชมีหนังสือคนไปหาเจ้าเมืองเงยว ๆ ก็สั่งมาให้
 ปวงนินชทุกสิ่ง ครั้นณปีออกจัตวาศกข้าพเจ้าทราขว่าฝรั่งเศสเมือง
 ไช้่งอนยกทัพมาตเมืองญวนตงเกย ปวงนินชให้ลวสิกอ ชัยกอ คุม
 คน ๑,๕๐๐ ไปช่วยเจ้าเมืองญวนตงเกยรบกับฝรั่งเศส ๆ สู้ญวนเมือง
 ตงเกยกกับลวสิกอ ชัยกอไม่ได้ ฝรั่งเศสยกทัพกลับไปเมืองไช้่งอน
 แต่ข้าพเจ้าหาได้ไปรบด้วยไม่ ครั้นประกาเบ้ญจศก ปวงนินช
 ปรึกษากันนายทัพนายกองและที่ปรึกษาว่า เมืองพวนเมืองลาวไม่มี
 กำแพง แล้วผคนก็ไมชำนาญการสงคราม ถ้าเราจะยกไปรบเห็นจะ
 ไม่มีผู้ใดต่อสู้ ครั้นณวณเดือน ๓ ประกาเบ้ญจศก ปวงนินชให้ยกองโก
 เป็นนายทัพคุมคน ๕๐๐ คน พันลงโก ฟาลองกอ ชินชอเหยยคุม
 คน ๒๐๐ คน องโคยญวนทเข้าอยู่กบปวงนินชคุมคน ๑๕๐ คนรวมเป็น
 คน ๘๕๐ คน ยกลงมาตเมืองลาวทางเมืองหลวงพระบางกอง ๑ ครั้น
 ณเดือน ๓ ปีจอจศก ปวงนินชแต่งให้ลวสิกอคุมคน ๓๐๐ คน ชัยกอคุม
 คน ๓๐๐ คน รวม ๖๐๐ คนยกออกจากเมืองหอเยยงจิว ให้ลงมาต
 เมืองลาวทางเมืองเวียงจันท ทวข้าพเจ้าก็มาด้วย ลวสิกอ ชัยกอ
 คุมคน ๖๐๐ คนเทรทางมา ๒ เดือนถถึงเมืองลาใหญ่ ลวสิกอ ชัยกอคุม
 ไฟรพลเข้ารบเมืองลาใหญ่ไ้รบกัน ๒ เดือน เจ้าเมืองลาใหญ่สู้ไม่ได้
 พาครอบครัวไฟรพลเมืองแตกหนีออกจากเมือง ลวสิกอ ชัยกอ จับไฟร
 เมืองลาใหญ่ไ้ ๑๐ คน กบเก็บไตทรพยสังขของไฟรพลอันอยมาแบ่ง
 ยันกัน แล้วก็พาไฟรพลเข้าอาศัยอยู่ในเมืองลาใหญ่ประมาณเดือนเศษ

แล้วลิวลิกอ ชัยกอ แต่งให้โมกมันชุกทหารคุมไพร่ ๒๐๐ คน อยู่
 รักษาเมืองลาใหญ่ ลิวลิกอ ชัยกอคุมไพร่พลทหาร ๔๐๐ คน ยกออก
 จากเมืองลาใหญ่ไต่ทางเขื่อน ๑ ถึงเมืองลาน้อย ข้าพเจ้าทราบว่า
 ยิบไตโกคุมไพร่ยกเข้าตีเมืองลาน้อยแตก แต่กองทัพพวกข้าพเจ้า
 ยกเลยมาจากเมืองลาน้อย ไต่ทางเขื่อน ๑ ถึงเมืองพวน ข้าพเจ้า
 เห็นค่ายขี้ก่องโก พันลงโก ฟาดองกอ ชนช้อเหยย ตั้งอยู่ที่ทุ่งเซียงคำ
 ค่าย ๑ ข้าพเจ้าเห็นเอาไม้ไผ่ทำค่ายสูงประมาณ ๑๐ ศอก กว้างยาว
 ๒ เส้นเศษ มีหอคอย ๔ มุมค่าย ประตู ๔ ประตู ชุดครอบค่ายถมดิน
 เป็นเชิงเทินสูง ๓ ศอก ลิวลิกอ ชัยกอกก็เข้าพักอยู่ในค่ายขี้ก่องโก ข้าพเจ้า
 เห็นมีธงเข้า ๒ หลังกว้าง ๓ วายาว ๔ วาเท่ากันทั้ง ๒ หลัง เห็นราษฎร
 เมืองพวนขนเอาเข้ามาส่งขึ้นใส่ไว้เต็มทั้งสองฝั่ง ครั้นถึงเดือน ๗ ปีกุน
 สัปตศก ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาดองกอ ชนช้อเหยยคุมไพร่พล ๗๐๐
 คน ให้ชนช้อเหยยคุมคน ๓๐๐ คนลงมาก่อน แล้วลิวลิกอ ชัยกอ
 ฟาดองกอ ยกตามลงมา ไต่ทางเขื่อน ๑ ถึงเมืองเวียงจันทน์ เอาไม้
 หมากรุกเป็นค่ายสูงประมาณ ๘ ศอก กว้างยาวประมาณเส้นเศษ ๔ เหลี่ยม
 มีประตูค่าย ๔ ประตู มีหอคอย ๔ มุมค่าย ในค่ายถมดินเป็นเชิงเทิน ชุด
 รอบค่าย ลิวลิกอตั้งค่ายอยู่นอกเมืองเวียงจันทน์ริมแม่น้ำค่าย ๑ เท่ากับ
 ค่ายในเมืองเวียงจันทน์ แต่ในค่ายชัยกอ ฟาดองกอ มีปืนคาบชุก
 ๒๐๐ บอกป็นหามแล่น ๕ บอก กระสุนนวกัง มีเหล็กแหลมยาวคืบเศษใส่
 ค้ำไม้ไผ่ยาวประมาณ ๘ ศอก ๔๐๐ เล่ม คาพินยาวศอกคืบมีฝักมีสาย
 ตะพายประมาณ ๓๐๐ เล่ม แต่กระสุนดินค้ำ ยิบไตโกให้คนคุมลงมาส่ง

แต่เมืองขกเชกน่านง ๆ ชนกขเมืองกวางไล้ ทางเครเคอน ๑ ถึงเมืองเวียง
 จันท มาสั่งให้ลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอกทค้ายเมืองเวียงจันทเนอง ๆ
 แต่สะเบียงอาหารนั้น พวกรค้ายบ้านโพนทานาเลาชนมาสั่งให้แจกจ่ายกัน
 พอรรยพระราชทาน ครนฉวนเคอน ๑๑ ชนค้ำ ๑ ปักนสปีตศก เวลาโมง
 เช้ากองทัพไทยยกเขารยลิวลิกอ ชัยกอ ฟาลองกอกทค้ายเมืองเวียงจันท
 กองทัพไทยเอาปืนยิงถูกพวกไพร่ช้อตาย ๓ คน ตัวข้าพเจ้าอยู่ ค้าย
 หน้ากองทัพไทยแหกค้ายนอกเมืองเวียงจันทท ข้าพเจ้าอยู่ นั้นเข้าไปได้
 ข้าพเจ้าหนีไปไม่ทันกองทัพไทยจับเอาตัวข้าพเจ้าได้ แล้วกองทัพไทย
 ล้อมค้ายช้อเข้าไว้ในเวลากลางคิน กองทัพไทยเอาตัวข้าพเจ้ามาสั่งให้
 คนคุมไว้ทกกองทัพไทยแต่ที่บ้านปากทางบ้านโพนทานาเลานั้น ข้าพเจ้า
 ทราวยว่าชนช้อเหยยตงค้ายอยู่ทนนค้าย ๑ แต่จะไ้รบกับใครข้าพเจ้าหา
 ทราวยไม่ ทเมืองปากเหองนนข้าพเจ้าทราวยว่าฟาลองกอกคุมคนประมาณ
 ๒๐๐ คนยกไปตีเมืองปากเหองแตก จับเอาผู้คนชายหญิงมาได้ประมาณ
 ๕๐ คน แต่ตัวข้าพเจ้าหาได้ไปด้วยไม่ แต่ที่ค้ายท่งเซียงค้ำนั้น ชักองโก
 พันลึงโก องโตยฉวน คุมไพร่พลรักษาค้ายอยู่ แล้วจะยกไปทางใด
 นั้นข้าพเจ้าหาทราวยไม่ แต่ลิวลิกอนายทพท ๑ ประมาณอายุ ๓๕ ปี ชัย
 กอนายทพท ๒ นนประมาณอายุ ๒๕ ปี ฟาลองกอนายทพท ๓ นนอายุประ
 มาณ ๓๕ ปี ข้าพเจ้าเห็นลิวลิกอแต่งตัวนุ่งกางเกงแพรค้ายาวเพียงชา
 สวมเสื้อแพรค้ายาวปกเข้า โปกศัรษะแพรค้ำ แพรเขยวคาคเวยตะพาย
 คัพจัน แต่ฟาลองกอนุ่งกางเกงแพรเขยวยาวเพียงชาสวมเสื้อแพรเขยว
 ยาวปกเข้า โปกศัรษะแพรเขยว แพรขาวคาคเวย มือถือปืนสั้น ๒ ขอก

เป็นวันเดือนปีใดจำไม่ได้ พวกข้อประมาณ ๓๐๐ เศษ ยกกองทัพมาตี
 เมืองแควแตก ฆ่าเจ้าเมืองแควกับราษฎรและบิดาข้าพเจ้าตาย ข้อจับ
 เอาตัวข้าพเจ้ากับคนในเมืองแควได้ประมาณ ๕๐ คน ป็นคายนีลาชอกค
 กยสังของสะเบียงอาหารบ้าง แต่ภรรยาข้าพเจ้าและพี่ชายน้องชาย
 ข้าพเจ้าจะหนีไปทางไหนข้าพเจ้าไม่ทราบ แล้วข้อเอาเชือกผูกคอข้าพเจ้า
 ให้หายน้ำหายเข้าตามพวกข้อไป เกรทาง ๒ คนถึงเมืองตอก แล้ว
 พวกข้อเอาไม่ทำราวเอาเชือกผูกคอข้าพเจ้ากับพวกเมืองแควหลายคนให้
 ให้ทำเข้า แล้วข้อพาข้าพเจ้ามาอยู่เมืองขานอก ๓ คน ข้อตเมืองขานแตก
 ฆ่าเจ้าเมืองและราษฎรตาย เก็บได้สะเบียงอาหารมาแจกจ่ายกัน แล้ว
 ข้อยกกองทัพออกจากเมืองขานไปถึงเมืองลาทางคน ๑ พวกข้อเข้าตี
 เมืองลาแตก ฆ่าเจ้าเมืองลาและราษฎรตายเป็นอันมาก ข้อเก็บเอาทรัพย์สิน
 สังของสะเบียงอาหาร แล้วพวกข้อพาข้าพเจ้าออกจากเมืองลาเดินพัก
 ตามระยะทาง ๔๐ คนถึงเมืองเวียงจันทน์ แม่ทัพข้อชื่อลวซกอก ๑ แม่ทัพ
 รองชื่อชากอก ๑ กองทัพข้อมีคนประมาณ ๓๐๐ คน ๔๐๐ คน แม่ทัพข้อแต่ง
 ตัวไล่เล็ดท่าทางเก่งดำคาคพุงผ้าดำ โปกศีรษะผ้าลาย แม่ทัพข้อปลุก
 เรืออยู่ที่ในเมืองเวียงจันทน์ ๓ หลัง พวกข้อปลุกเรือล้อมรอบชนนอก
 หลายสิบหลัง พวกข้อถือปืนคายนีลาข้างถอพราข้าง พวกข้อใช้ให้
 ข้าพเจ้าตกนาค้ำเข้าและอาชนามาเกยพญ่าให้มากินเส่มอทุกวัน และ
 กองทัพข้อซึ่งจะยกไปตีบ้านโตเมืองโตข้างนอกจากนั้นไปข้าพเจ้าหาทราบไม่
 ครนอยู่มาที่เมืองเวียงจันทน์ชดสนด้วยสะเบียงอาหารไม่มีจรรยประทาน
 ข้าพเจ้าจึงหนีพวกข้อไปแต่ผู้เดียว เทยวหาสะเบียงอาหารรับประทาน

ตามราษฎรชาวบ้าน ทางไกลเมืองเวียงจันทน์ ๕ คน ครั้นข้าพเจ้าเห็น
 กองทัพกรุงเทพฯ ๑ ยกขึ้นไปข้าพเจ้าจึงออกมาหากองทัพ จะขอเสบียง
 อาหารรับประทาน พวกกองทัพจับเอาตัวข้าพเจ้าจำใส่ตะโหงกคอใส่ขื่อ
 มือข้าพเจ้าส่งลงมาณกรุงเทพฯ ๑ เป็นความสัตย์จริง สิ้นคำให้การแต่
 เท่านั้น ๑

คำให้การอัยบาอัย

พระยาราชวานานุกูล เป็นผู้บังคับกรม

๐ ข้าพเจ้าอัยบาอัยให้การว่า อายุข้าพเจ้าได้ ๒๐ ปี ข้าพเจ้า
 เป็นลาวทรงดำ ข้าพเจ้ายังไม่มีภรรยา ข้าพเจ้าเป็นบุตรอัยลองเลย
 อจุง ข้าพเจ้ากินอยู่หลับนอนอยู่กับบิดามารดาข้าพเจ้าที่ในเมืองลาทู่ ๑
 ขนบกยเมืองแกว เมืองลาทู่มีเรือนอยู่ประมาณ ๕๐ หลังเศษ มีคน
 ชายหญิงประมาณ ๑๐๐ คนเศษ และเจ้าเมืองลาทู่จะซื้อไรข้าพเจ้าหา
 ทรายไม้ ครั้นเดือน ๘ ปีจอฉศก เวลากลางวันประมาณ ๒ ยามเศษ
 พวกฮ่อยกกองทัพคนประมาณ ๒,๐๐๐ คน ไปตีเมืองลาทู่แล้วเอาไฟเผา
 เมืองลาทู่ จับเจ้าเมืองลาทู่ได้ พวกฮ่อฆ่าเจ้าเมืองลาทู่ตาย พวกฮ่อ
 จับเอาตัวข้าพเจ้ากับมารดาข้าพเจ้ากับคนมช่อในเมืองลาทู่ ประมาณ
 ๓๐ คนได้ พวกฮ่อฆ่ามารดาข้าพเจ้าตาย พวกฮ่อเอาตัวข้าพเจ้ากับพวก
 เมืองลาทู่ ๓๐ คนไปไว้ในกองทัพฮ่อ ๑ พักอยู่ที่เมืองลาทู่ได้ประมาณ

๕ เดือน ๖ เดือน ทิวชื่อนายทัพใหญ่ชื่อลวสีกอ อายุประมาณ ๔๐ ปีเศษ
 นายทัพรองชื่อแย อายุประมาณ ๕๐ ปีเศษ นายทัพเล็กชื่อฟาลงกอ
 อายุประมาณ ๓๐ ปีเศษ ทิวนายทัพทั้ง ๓ คนนั่งกางเกงแพรดำสวมเสื้อ
 แพรดำไว้ผมเปีย ขี่ม้าถือปืนคาบศิลาคนละขอก ถือดาบคนละเล่ม
 ทั้ง ๓ คน ทิวไพร่ถือปืนข้างถือดาบข้าง ถือหอกข้างถือมคข่างแล้วพวกชื่อ
 เอาเชือกผูกคอข้าพเจ้าให้ข้าพเจ้าหาบใส่เบียงอาหารตามพวกกองล่าเลย
 พวกกองทัพชื่อแย่งคนไว้ ทเมืองลาทูปประมาณ ๑,๐๐๐ คนแล้วพวกชื่อประ
 มาณอก ๑,๐๐๐ คน ยกกองทัพไปจากเมืองลาทูปข้าพเจ้ากับพวกชื่อกองล่า
 เลียงประมาณ ๓๐๐ คน ยกตามไปข้างหลังได้ ๘ คนถึงเมืองเซียงหม้อ
 เป็นเมืองลาวชนเมืองหลวงพระบางพวกกองทัพชื่อตเมืองเซียงหม้ออยู่ ๗
 วันเมืองเซียงหม้อแตก แต่พวกกองทัพชื่อจะจับคนในเมืองเซียงหม้อได้
 มากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ แล้วพวกกองทัพชื่อยกทัพไปจาก
 เมืองเซียงหม้อ ๓ วันถึงเมืองจำไต ๗ ชนกับเมืองหลวงพระบาง แล้วกองทัพ
 ชื่อยกทัพเขาคเมืองจำไตวันหนึ่ง เมืองจำไตแตก พวกกองทัพชื่อจะ
 จับคนในเมืองจำไตได้มากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ พวกชื่อพัก
 กองทัพอยู่ที่เมืองจำไต ๒ วัน แล้วยกไป ๔ วันถึงเมืองจำเหนือ พวก
 กองทัพชื่อยกทัพเขาคเมืองจำเหนือวันหนึ่ง เมืองจำเหนือแตก เมืองจำ
 เหนือชนกับเมืองหลวงพระบาง กองทัพชื่อจะจับคนทเมืองจำเหนือได้มาก
 น้อยเท่าใดข้าพเจ้าไม่ทราบ พวกกองทัพชื่อพักอยู่ที่เมืองจำเหนือ ๒ คน
 แล้วยกกองทัพไป ๔ คนถึงเมืองเซียงคาคเมืองเซียงคาคแตกพวกชื่อจับคน ๓
 กองทัพชื่อแย่งคนไว้ ทเมืองเซียงคาค ๒๐๐ คน แล้วยกทัพไป ๓ คนถึง

เมืองพวน พวกช้อยกทัพเข้าตีเมืองพวนวันหนึ่งเมืองพวนแตก พวกกองทัพช้อยจะจับคนตีเมืองพวนได้มากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าไม่ทราบ พวกกองทัพช้อยพักอยู่ที่เมืองพวนได้ ๒ เดือนแล้วแบ่งกองทัพไว้ที่เมืองพวนประมาณ ๕๐๐ คน พวกกองทัพช้อยประมาณ ๓๐๐ คนยกไปจากเมืองพวนได้ ๑๖ วันถึงเมืองเวียงจันทน์ พวกกองทัพช้อยเอาตัวข้าพเจ้ากับพวกครอบครัวที่ตามไปได้ไปพักไว้ที่บานมลทานาเลาเมืองเวียงจันทน์ พวกกองทัพช้อยพักอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ได้ ๒ เดือนเศษ ครั้นเดือนเดือน ๘ ปีกุนส์ปัตศก พวกกองทัพไทยยกกองทัพไปตีพวกกองทัพช้อยที่เมืองเวียงจันทน์ วันหนึ่งพวกช้อยให้ข้าพเจ้าไปเกี่ยวหญ้าที่ทุ่งนา กองทัพช้อยแตก พวกกองทัพไทยไล่จับเอาตัวข้าพเจ้ามาใส่ตระกรงไว้ที่เมืองหนองคายได้เดือนเศษ แล้วก็ส่งตัวข้าพเจ้าลงมาณกรุงเทพ ฯ เป็นความสัตย์จริงของข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ๑๖

คำให้การอัยบานงกุญจวนแก้ว
พระยาราชวานานุกูล เป็นผู้บังคับถาม

๐ ข้าพเจ้าอัยบานงกุญจวนแก้ว ให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นญวนแก้ว อายุข้าพเจ้าได้ ๑๔ ปี ข้าพเจ้ายังไม่มีภรรยา ข้าพเจ้าเป็นบุตรชายอาไปอียาลาว บิดามารดาข้าพเจ้าเป็นญวนแก้ว ข้าพเจ้าอยู่กับหลานนอนอยู่บ้านเรือนบิดามารดาข้าพเจ้าณเมืองแก้ว เจ้าเมืองแก้วชอติโตชนเมืองกลอยู่มาจะเป็นปีใดข้าพเจ้าไม่ทันได้เวลากลางวันพวกช้อยประมาณ ๖๐ คนเศษถือปืนคาบศิลาข้างถือดาพข้างพากันมาตีเมืองแก้ว เจ้าเมืองแก้วก็ได้อภัย

พวกช่อไต้ประมาณ ๔ วัน ในเวลากลางคนเมืองแถวแตกก็พวกช่อ
 ข้าพเจ้ากับข้าวยอไปอียาลาวบิคารมาดา ข้าพเจ้าหนีพวกช่อเข้าไปอยู่
 ในบ้านแขวงเมืองกลี บ้านกบเมืองแถวห่างกันทางประมาณ ๒ วัน ๒ คน
 อยู่ไต้ประมาณ ๔ วัน ๔ คน พวกช่อจับข้าพเจ้ากับบิคารมาดาข้าพเจ้าไต้
 แต่ตัวเจ้าเมืองแถวนั้นจะหนีไต้หรือไม่ไต้ข้าพเจ้าหาทราบไม่ แต่นายช่อ
 ใหญ่ นช่อลิวซีโก รูปพรรณขาว นุ่งกางเกงแพรดำใส่เสื้อแพรดำ
 ศรัษะโพกผ้าแดง คาคพุงผ้าแดง มือถ้อมคยาวไว้ผมเปีย ชีมน้ำ อายุ
 ประมาณ ๓๐ เศษ นายรองช่ออีกคน ๑ ชื่อ โฮกักรูปพรรณขาว นุ่งกางเกง
 แพรดำใส่เสื้อแพรดำ คาคพุงผ้าแดง มือถ้อมคายนาคยาคีลา ตัวโฮกักร
 นายรองนนชลา ช่อทจขข้าพเจ้ากับบิคารมาดาข้าพเจ้านั้นจะอยู่บ้านเมือง
 ไต้ข้าพเจ้าหาทราบไม่ ลิวซีโกนายช่อเอาต่างประมาณ ๓ ต่าง ๔ ต่าง
 บรรทุกเข้าสารจะไปเมืองกลี ช่อเอาเชือกผูกคอบิคารมาดาข้าพเจ้าติด
 กันไว้ทั้งสองคนพอเคียวไต้ แต่ตัวข้าพเจ้านั้นช่อใส่ตะโห้งกคกไว้ อยู่ไต้
 ๕ วัน ลิวซีโกกับพวกช่อจะยกไปเมืองกลี ช่อให้ข้าพเจ้ากับบิคารมาดา
 ข้าพเจ้าหายกะบุงเข้าสารตามต่างพวกช่อไปณเมืองกลี พอมาถึงเมืองกลี
 ไต้ ๒ วัน ช่อเอาไม้พันคอบิคารมาดาข้าพเจ้าตายเสียทั้ง ๒ คน แต่หนทาง
 เมืองแถวมาเมืองกลีนั้นหนทาง ๔ วัน ๔ คน ช่อก็ถอดตะโห้งกคก
 ข้าพเจ้าออก ข้าพเจ้าไต้เห็นพวกช่อปลุกโรงสามห้องเสาไม้จริงประมาณ
 ๒ หลัง โรงพวกช่อประมาณ ๗ หลัง อยู่ล้อมโรง ๒ หลัง เสาเสาไม้จริงปัก
 เป็นรวตคกกันอยู่ล้อมรอบโรง มีประตูเข้าออก ๒ แห่ง ข้าพเจ้าไต้เห็น
 ปนคายคีลาประมาณ ๓๐ เศษ ไม้เหล็กมีคมประมาณ ๑๐ เล่ม ไม้พลอง

มีเหล็กสามง่ามประมาณ ๓ อันอยู่ในโรงพวกช่อ ช่อไซ้ให้ข้าพเจ้ากับ
 พวกช่อ ๓ คนเลี้ยงม้าและเกี้ยวหมาให้มากิน อยู่ที่โรงพวกช่อณเมืองกล
 ไต้ประมาณ ๓ เดือนเศษ ลิวซีโกจะยกมาณเมืองเซียงค้ำ ตัวลิวซีโก
 นายใหญ่ถือมีดเหล็กยาวขมา โสกังนายรองถือปืนขลา พวกช่อ
 ประมาณ ๓๐๐ เศษถือปืนข้างถือมีดเหล็กยาวข้าง ถือเหล็กสามง่ามด้าน
 ไม่จริงข้างครบมือกัน แต่ตัวข้าพเจ้ากับพวกช่อ ๓ คนนั้นเลี้ยงม้า ๓ ม้า
 และเกี้ยวหมาให้มากิน ยกตามลิวซีโกโสกังมาจากเมืองกล มาถึง
 เมืองเซียงค้ำทาง ๕ วัน ๕ คน เมืองเซียงค้ำนั้นชนแก่เมืองพวน อยู่ไต้
 ประมาณ ๑๐ วัน ลิวซีโกโสกังกับพวกช่อรบเมืองเซียงค้ำไต้ประมาณ ๕ วัน
 เวลากลางวันเมืองเซียงค้ำแตกกับช่อ ๆ ตายในทรบหลายคน แต่
 ข้าพเจ้าหาไต้ไปรบด้วยไม่ ข้าพเจ้าเลี้ยงม้าอยู่ในค่ายลิวซีโก ช่อจับ
 พวกเมืองเซียงค้ำมาไต้หลายคน แต่จะเป็นสักกคนนั้นข้าพเจ้าจำไม่ได้
 ลิวซีโก โสกังกับข้าพเจ้าพักอยู่ที่เมืองเซียงค้ำประมาณ ๕ วัน ลิวซีโก
 โสกังกับพวกช่อก็พาข้าพเจ้ายกมาจากเมืองเซียงค้ำ มาถึงเมืองตอก
 ทางประมาณ ๑๐ วัน ลิวซีโก โสกังพักอยู่ที่ไต้ ๕ วัน ลิวซีโก โสกัง
 รบกับเมืองตอกไต้ ๕ วัน เวลากลางวันเมืองตอกแตกกับช่อ ๆ จะไต้คน
 และสิ่งของมากน้อยเท่าไต้ข้าพเจ้าหาทราบไม่ ลิวซีโก โสกังพักอยู่เมือง
 ตอก ๒ วัน ลิวซีโก โสกังกับพวกช่อก็พาข้าพเจ้ามาจากเมืองตอก มา
 ถึงเมืองพวนทางประมาณ ๑๐ วัน อยู่ไต้ประมาณวัน ๑ ลิวซีโก โสกัง
 รบกับพวกพวนในวันเดียวนั้นพวนแตกกับพวกช่อ ข้าพเจ้าหาไต้ไปรบ
 ด้วยไม่ ข้าพเจ้าเลี้ยงม้าอยู่ในค่ายลิวซีโก ๆ พักอยู่ที่เมืองพวน

ประมาณ ๑๐ วัน ลิวซีโกจับพวกพวนได้เป็นอันมาก แต่จะเป็นสักกักคน
 นั้นข้าพเจ้าจำไม่ได้ ลิวซีโก โสกันก็พาข้าพเจ้ากับพวกช่อลาวพวนยก
 มาจากเมืองพวน มาถึงบ้านนาเลาแขวงเมืองเวียงจันทน์ทางประมาณ ๑๖ วัน
 ลิวซีโก โสกันกับข้าพเจ้าและพวกช่อลาวพวนพักอยู่ที่บ้านนาเลาได้ ๓ วัน
 หาใครรับกับพวกนาเลาไม่ ข้าพเจ้าห้ามเขาที่จะกินไม่ ข้าพเจ้าเคยยก
 หนูลิวซีโกมาจากบ้านนาเลา มาพักอยู่ในป่าแขวงเมืองเวียงจันทน์ได้
 ประมาณ ๑๐ วัน ข้าพเจ้าเค็รอยู่ในป่าแขวงเมืองเวียงจันทน์ มีลาว ๒ คน
 เค็รไปพบข้าพเจ้าที่ในป่า ลาว ๒ คนก็จับเอาตัวข้าพเจ้ามาส่งไว้ที่เมือง
 หนองคาย หนทางแต่ที่จับข้าพเจ้าไปจนถึงหนทางกับเมืองหนองคายทาง
 ประมาณ ๓ วัน พวกเมืองหนองคายก็เอาตะโพงกลใส่คอขอมมือใส่มือ
 ข้าพเจ้าขงไว้แล้วก็ส่งข้าพเจ้าต่อๆ มาจนถึงกรุงเทพฯ เป็นความสัตย์จริง
 สันคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ๑

คำให้การอัยบาเลมอย

พระยาราชวรานุกูล เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอัยบาเลมอยให้การว่า อายุข้าพเจ้าได้ ๑๕ ปี บิดา
 ข้าพเจ้าช่อออม มารดาช่ออุม บิดามารดาข้าพเจ้าเป็นลาวแก้ว บิดา
 มารดาข้าพเจ้าตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านมอยแขวงเมืองกุกท พชายข้าพเจ้า
 มีอยู่ ๒ คน ช่อออกคน ๑ มากคน ๑ ในตำบลบ้านมอยนนนมเรือน

ราษฎรอยู่ประมาณ ๓๐ หลังเคษ บิคามารดาข้าพเจ้ากับข้าพเจ้าพี่ชาย
 ข้าพเจ้า พากันทำไร่นากินแต่พอเลี้ยงชีวิต ครั้นอยู่มาจะเป็นปีใด
 ข้าพเจ้าจำไม่ได้ ๗ ประมาณ ๒ ปีมาแล้ว มีพวกฮ่อประมาณ ๓,๐๐๐ เคษ
 ถอนปืนคายศิลาข้าง ถอนหอกข้าง ถอนดาพข้าง พากันยกทัพมาที่บ้าน
 มอญ พวกฮ่อจับเอาตัวบิคามารดาข้าพเจ้ากับข้าพเจ้าพี่ชายข้าพเจ้า
 และราษฎรในบ้านมอญไปรบกับเมืองแก้ว ได้ประมาณ ๒ วันเมืองแก้ว
 แตก แล้วพวกฮ่อฆ่าบิคามารดาและพี่ชายข้าพเจ้าตายหมด แต่ตัว
 ข้าพเจ้าฮ่อฮ่อฮ่ากอไซให้ข้าพเจ้าเป็นคนเกยวหนาเลี้ยงมา ๗ ซากอมอยู่
 ๓ มา กองทัพฮ่อพักอยู่ที่เมืองแก้วได้ประมาณ ๓ เดือน พวกฮ่อรบ
 เมืองแก้วแตกแล้วพวกฮ่อกรวบรวมคนในเมืองแก้วยกทัพไปเมือง เต็ก
 แต่เมืองแก้วถึงเมืองเต็กทาง ๓ คน ซากอไซให้ข้าพเจ้าเป็นคนสำหรับ
 เกยวหนามาและตาเขาคกนาเลี้ยงพวกฮ่อ แต่ฮ่อแม่ทัพใหญ่ฮ่อลว
 ซีกอ ฮ่อนายรอนนนฮ่อฮ่ากอ ลิวซีกอ ซากอแต่งตัวใส่เสื้อกางเกงดำ
 ใส่หมวกผ้าลาย กองทัพฮ่อรบเมืองเต็กอยู่ได้ประมาณ ๒ เดือน ๓ เดือน
 เมืองเต็กแตก แล้วลิวซีกอ ซากอก็ยกทัพพวกฮ่อกับพวกลาวเมือง
 เต็กประมาณ ๔,๐๐๐ เคษ ถอนปืนคายศิลาข้าง ถอนหอกข้างถอนดาพข้าง
 ไปรบเมืองจุม แต่เมืองเต็กถึงเมืองจุมทาง ๒ วัน แต่ตัวข้าพเจ้าฮ่ากอ
 นายรอนไซให้ข้าพเจ้าเกยวหนาเลี้ยงมา หาฟัน ตาเข่า ตกนา ตม่นา
 ให้ฮ่ากออาบ กองทัพฮ่อตั้งรบเมืองจุมอยู่ได้ประมาณ ๒ วันเมืองจุมแตก
 แต่คนในเมืองจุมนนเป็นผู้ชายผู้หญิงทแก่ชราเด็กเล็ก แล้วพวกกอง
 ทัพฮ่อจับมาเลี้ยง คนผู้ชายที่หนุ่มฉกรรจ์ นายทัพฮ่อจับเอาไปเป็น

พวกกองทัพ จะเป็นคนมากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าไม่ทราบ แล้วแม่ทัพช้อ
 ก็ยกไปรบเมืองพวน แต่เมืองจุมถงเมืองพวนทาง ๑๕ วัน กองทัพช้อ
 รบเมืองพวนวัน ๑ เมืองพวนแตก คนในเมืองพวนนั้นจะมีมากน้อยเท่าใด
 ข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่นายช้อตั้งค่ายพักกองทัพอยู่ในเมืองพวนได้ประ
 มาณ ๑๐ วันแล้วกองทัพช้อยกไปเมืองเวียงจันทน์ ช้ากอใ้ให้ข้าพเจ้า
 หายเข้าสระเบียงไป ทางแต่เมืองพวนจะไปถึงเมืองเวียงจันทน์นั้น ข้าพเจ้า
 ไม่ทราบว่ากวนกคน แม่ทัพช้อตั้งค่ายพักกองทัพอยู่ริมแม่น้ำของ ห่าง
 กำแพงเมืองเวียงจันทน์ทางประมาณวัน ๑ แล้วแม่ทัพช้อยกกองทัพไปรบ
 เมืองเวียงจันทน์อยู่วัน ๑ เมืองเวียงจันทน์แตก อยู่ได้ประมาณเดือน ๑
 ช้ากอใ้ให้ข้าพเจ้าไปเกยวหาญาเลียงมา ข้าพเจ้าเห็นกองทัพกรุงเทพฯ
 ยกมา ข้าพเจ้าเห็นกองทัพไปซ่อนอยู่ที่ขั้วริมทุ่งนา ข้าพเจ้านอนแอบ
 กองทัพไทยอยู่ในโรงนา อดอาหารอยู่ได้ประมาณ ๒ วัน ๓ วันแล้ว
 ข้าพเจ้าไปเที่ยวขออาหารตามชาวบ้านรอบประทาน จะเป็นชื่อบ้านอินใด
 ข้าพเจ้าไม่ทราบ ราษฎรชาวบ้านให้ทานเข้าน้ำข้าพเจ้ารับประทานแล้ว
 ราษฎรชาวบ้านก็จับตัวข้าพเจ้าส่งให้แก่นายกองทัพไทยๆ เอาตัวข้าพเจ้า
 ไปจำไว้ที่เมืองหนองคายได้ประมาณเดือนเศษ แล้วก็ส่งตัวข้าพเจ้าลงมา
 ณกรุงเทพฯ เป็นความสัตย์ความจริง สิ้นคำใ้ให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ๗

คำให้การอายุพญวนแก้ว

พระยากระสาปนกิจโกศล เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอายุพญวนแก้วพูดลาวได้ ให้การว่า อายุข้าพเจ้าได้ ๒๑ ปี
 ข้าพเจ้าตั้งบ้านเรือนท่ามาหากินอยู่บ้านแก้วแขวงเมืองน่าน ยี่ดามารดา
 ข้าพเจ้าตายไม่รู้จักชื่อ ข้าพเจ้าหามบุตรภรรยาไม่ ผนึกเดือน ๙ ปีจอฉศก
 กองทัพช้อยยกมาประมาณ ๕๐๐ คน ๖๐๐ คนตั้งบ้านแก้วแตก นายช้อยจับเอา
 ข้าพเจ้าพวกข้าพเจ้าไปได้ ๕ คน พวกช้อยฆ่าตายเสียข้าง แล้วพวกช้อย
 ไซ้ให้ข้าพเจ้าหายสะเบียงไปส่งพวกช้อยยกไปตีเมืองตัก ประมาณ
 เดือน ๑ เมืองตักแตก แล้วพวกช้อยยกไปตีเมืองลา เมืองข่า เมืองพวน
 เมืองไชยแตก แต่จะได้คนมากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าไม่รู้ แล้วลิวซีโก
 แม่ทัพไว้มเปี้ย กอเป่านายกองไว้มเปี้ย แต่งตัวเป็นจีนคุมพวกช้อย
 ๔ กองประมาณคน ๑,๖๐๐ คนยกไปตีเมืองเวียงจันทน์ ๑ เมืองเวียงจันทน์
 แตกพวกช้อยอยู่ในเมืองเวียงจันทน์ประมาณ ๒ เดือน ครั้นถึงเดือน ๙
 พวกกองทัพไทยยกไปตีพวกช้อย ๒ วัน เวลากลางวัน พวกช้อยแตก
 ลิวซีโก แม่ทัพถูกปืนตกฆ่าตาย แล้วพวกลาวฆ่าพวกช้อยตายหมด
 พวกลาวจับพวกช้อยได้มากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าไม่รู้ พวกลาวจับข้าพเจ้า
 ส่งลงมาณกรุงเทพ ฯ เป็นความสัตย์ความจริง สิ้นคำให้การของ
 ข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ฯ

คำให้การอภัยบาบิงญวนแกว

พระยากระสาปนกิจโกศล เป็นผู้บังคับทาม

๑ ข้าพเจ้าอภัยบาบิงญวนแกวให้การว่า อายุ ๒๖ ปี เดิมตั้งบ้าน
 เรือนอยู่บ้านแกวแขวงเมืองน่าน ๆ จะชนกขเมืองไหนข้าพเจ้าไม่รู้ บิดา
 ชื่อ ตาทัก มารดาชื่อ แห้ว เป็นลาว มีบุตรคือข้าพเจ้ากับพวก
 ๓ คน ข้าพเจ้ากับบิดามารดาและพี่ข้าพเจ้าทำนาทำไร่อยู่ในบ้านแกว
 เลียงschwตมา จะเป็นเดือนใดข้าพเจ้าจำไม่ได้ ปกุนสปีตคก พวกข้อ
 ประมาณ ๘๐๐ คนมาที่บ้านแกวแตก พวกข้อจับเอาบิดามารดาข้าพเจ้า
 กับพี่ข้าพเจ้าไปฆ่าตาย แล้วพวกข้อเก็บเอาทรัพย์สินของทองเงิน
 ของข้าพเจ้ากับตัวข้าพเจ้าไป แต่ข้าพเจ้าพวกข้อให้ข้าพเจ้าเลี้ยงมาตักน้ำ
 ต้ำเข้า ไช้จูงมาตามหลังให้กขนายข้อ ๆ ข้อเซียงซาง ๆ ไว้มเมีย
 แซ่อะไรข้าพเจ้าไม่รู้ นายข้อพาพวกทตจับไปเอาเป็นพวกไปตเมืองตก
 เมืองโหมย เมืองลาว เมืองพวน เมืองไชยต่อไป แต่พวกทนายข้อจับไป
 เป็นพวกไปต ๕ เมืองนี้ จะเป็นคนมากน้อยเท่าไรข้าพเจ้าไม่รู้ แล้วพวก
 ข้อพากันเข้ามาตเมืองเวียงจันทน์ ๆ แตก พวกข้ออาศัยอยู่ในเมือง
 เวียงจันทน์ได้ ๒ เดือน พวกลาวเมืองนครราชสีมายกขนไปตพวกข้อ
 ในเมืองเวียงจันทน์แตก พวกข้อกขข้าพเจ้าหนลาวเข้าป่าจ้างตาง พวกลาว
 จึงตามไปจับข้าพเจ้ากับนายข้อชอมังคัง นายข้อตันซ่าง นายข้ออะลิ
 นายข้อชอเจงหมานโก ข้อฟาลงโก ข้อซันชอเยกนยาตาย ๒ คน
 นายข้อตักน้าตาย ๕ คนนี้เป็นนายรองลิวชีโก ๆ เป็นแม่ทัพใหญ่ แล้ว

TUDC 28/09/2563

พวกลาวจับส่งข้าพเจ้ากับนายช่อพวกที่เอามาณกรุงเทพมหานคร ฯ ลีวชิโก
แม่ทัพนุ่งกางเกงใส่เสื้อ ไร่ผมเปีย สันคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น . ๖

คำให้การอ้ายบาทหลุย
พระยากระสาปนกิจโกศล เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอ้ายบาทหลุยเป็นลาวทรงคำให้การว่า อายุ ๑๘ ปี ตั้งบ้าน
เรือนอยู่แขวงเมืองจุม ฯ อยู่นอกเมืองแก้ว บิดาชอขงมารดาชอใหม่
มีบุตร ๓ คนชอบาทหลุย ๑, ไพ ๑, ผู้หญิงชอใจ ๑, ทำนากินอยู่ในเมือง
จุม พวกชอแยกมาตเมืองจุมประมาณ ๓๐๐ เศษ เข้าตในเพลากลางคืน
ประมาณสามยามเศษ ครนเมืองจุมแตกแล้วพวกชอกก็จับเอาบิดามารดา
กับน้อง ๒ คนข้าพเจ้าได้แล้วจะเอาเงิน ครนไม่มีเงินจึงฆ่าบิดามารดา
น้องข้าพเจ้าเสีย แล้วจับเอาตัวข้าพเจ้ามาจำใส่โซ่ไว้ ๒ เดือนแล้วถอด
ออกใส่ให้ตกหน้าตาเข้า เกยวหญ้ามา แล้วตั้งอยู่ในเมืองจุมปี ๓
แล้วยกมาตเมืองพวนประมาณคน ๒๐๐-๓๐๐ เศษ เข้าตในเพลากลางเมือง
พวนนนแตก พวกชอกก็เข้าตั้งอยู่ในเมืองพวน ๒ เดือนแล้วยกไปต
บ้านกุนทานาเลาแขวงเมืองหนองคายพวกในบ้านกุนทานาเลากก็แตกหนี
เข้าป่าไป แล้วพวกชอกก็ตั้งค่ายอยู่ในบ้านกุนทานาเลาเดือน ๑ แล้วพวก
ชอกก็เข้าตั้งค่ายอยู่ในเมืองเวียงจันท ไท ๒ เดือนเศษ แม่ทัพชอชอลวช
กอมคนประมาณ ๘๐๐ เศษ แล้วกองทัพเมืองนครราชสีมา ก็ยกไปตพวก

ช่อๆก็สู้อยู่ไต่วัน ๓ ช่อก็แตกหนีไป แต่ตัวข้าพเจ้านั้นเขาใช้ให้ไปเกี่ยว
 หญาไม้อยู่ในตามชายนา ครั้นข้าพเจ้าไต่ ยืนเลี้ยงป็นกัหนีเข้าป่าไป
 ๓ วัน ครั้นข้าพเจ้าออกเขาก็กกลยเข้ามาหาเข้ากินในบ้านสะกานาโพ ห่าง
 เมืองเวียงจันทไปหนทาง ๒ วัน ครั้นข้าพเจ้ารู้ว่าพวกทัพอยู่ในบ้าน
 สะกานาโพ ข้าพเจ้าก็เข้าไปหาพวกกองทัพ ๆ ก็จับเอาตัวข้าพเจ้าไป
 ไว้ในตารางเมืองหนองคายไต่ ๓๓ วัน แล้วก็เอาตัวข้าพเจ้าส่งมายัง
 กรุงเทพฯ ๗ สิ้นคำให้การแต่เท่านั้น. ๗

คำให้การอ้ายอะยอไพรญวนแก้ว
 พระยากระสาปนกิจโกศล เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอ้ายอะยอไพรญวนแก้วให้การว่า อายุไต่ ๒๗ ปี เดิม
 ตั้งบ้านเรือนอยู่ในป่าแขวงเมืองแก้ว ๆ ขนกับเมืองไหนข้าพเจ้าไม่รู้
 บิดาชอชื่อว่า มารดาชอเอง พหญาชอมีชอ ข้าพเจ้ากับบิดามารดา
 ข้าพเจ้าตั้งทำนาทำไร่เลี้ยงกันมา ครั้นเดือน ๑๒ ปีจอฉศก พวกช่อ
 ยกไปตีเมืองแก้ว ๆ แตกแล้วพวกช่อยกเข้าป่าตบ้านเรือนเล็กน้อยในป่า
 แก้วแตก จับมารดาพข้าพเจ้ากับตัวข้าพเจ้าไต่ แต่บิดาข้าพเจ้า
 พวกช่อจับหาไต่ไม่ พวกช่อฆ่ามารดาฆ่าพข้าพเจ้าตาย พวกช่อใช้
 ให้ข้าพเจ้าตกน้ำเข้าต้มแกงให้พวกช่อกิน แต่นายช่อชอลิวชิโก
 เป็นแม่ทัพใหญ่ TUDC คุมพวกช่อไปตีเมืองพวน เมืองพาน เมืองลงบนคำ เมือง

หนองคาย & เมืองแตกแล้ว ข้าพเจ้าหลบหนพวกซ้อเข้าป่าเมืองเวียงจันทน์
ไป ๗ วัน ๗ คืน ข้าพเจ้าอดเข้าไม่มีอะไรกิน ข้าพเจ้าออกจากป่าเมือง
เวียงจันทน์มา พวกลาวจับข้าพเจ้าได้ส่งข้าพเจ้ามาณกรุงเทพฯ สิ้นคำ
ให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ๑

คำให้การอายับันนางมวยฮ่อ

พระยาธรรมจรรย์ยานุกูล เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอายับันนางมวยให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นญวนแถวอายุ
ข้าพเจ้าได้ ๓๘ ปี ข้าพเจ้าเป็นบุตรชายวางอหา ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองกุกท
ชอนอยู่กบเมืองแถว เมื่อเดือน ๑๑ ปีจอฉศก ชุ่ยเย องฮัน องไหม นาย
ทัพภัยพวกไพร่ประมาณ ๓๕๐ คน ชุ่ยเย องฮัน องไหมนายทัพ ๓ คนขี่มา
ไพร่ ๓๕๐ คน นนถอปันคายคีลา ถองาวถอตาพียงกบ ย่นห้ามแล่น ๒ ขอก
นายทัพฮ่อกบไพร่ ๓๕๐ คนเข้ารบเมืองกุกท ๗ แดก ฆ่านายไพร่กบยดา
มารดาข้าพเจ้าตายประมาณ ๓๐-๔๐ คน กองทัพฮ่อจับเอาตัวข้าพเจ้ากบ
พวกข้าพเจ้า ๒ คน แต่ข้าพเจ้าหารจิกซ้อไม่ แล้วกองทัพฮ่อยกมาตั้ง
อยู่ที่เมืองตัก ครนณเดือน ๓ ปีจอฉศก กองทัพฮ่อยกมาเป็นกระบวน
ทัพ ๒ กอง ข้าพเจ้ามาในกองทัพชุ่ยเยมีไพร่ประมาณ ๑๕๐ คน กองทัพ
องฮัน องไหมยกมากอง ๑ มีไพร่ประมาณ ๒๐๐ คนเศษ แต่ตัวข้าพเจ้า
ชุ่ยเยให้ข้าพเจ้าเป็นคนเกยวหนาเลยงมา หาได้ออกรบไม่ กองทัพ

ชุ่ยเยยกมาตงอยู่ทเมืองพวน แต่กกองทัพองขึ้น องใหม่จะยกไปตงอยู่ท
 ไหนนนข้าพเจ้าหาทราบไม่ แต่เมืองพวนนนกองทัพช้อตแตกแล้วก่อน
 กองทัพชุ่ยเยมา แต่ทัพช้ออกองไหนจะตีแตกข้าพเจ้าหาทราบไม่ กองทัพ
 ชุ่ยเยยกขัตวไพร่มาตงอยู่ทเมืองพวนได้ประมาณ๒เดือนเศษ ก็หาได้ออก
 รบกับผู้ใดไม่ เมื่อณเดือน๒ปีกุนส์ปัตคก กองทัพชุ่ยเยยกไปตงอยู่ท
 เมืองเวียงจันทน์ ครั้นณเดือน๕ ปีกุนส์ปัตคกกองทัพไทยยกไปตีเมือง
 เวียงจันทน์ ชุ่ยเยยกขิปไพร่พากันหนีกองทัพไปจากเมืองเวียงจันทน์ ข้าพเจ้า
 ก็หนีออกจากเมืองเวียงจันทน์ไปได้วัน๑ กองทัพไทยตามจับตัวข้าพเจ้า
 กับพวกข้าพเจ้าได้มา เป็นความสัตย์ความจริงสันคำให้การข้าพเจ้าแต่
 เท่านั้น. อาการอายขันนางมวยข้วยมาก เป็นไข้ให้ขวมมอขวมเท่ามาก ฯ

คำให้การอำยบามิตลาว

พระยาเจริญราชไมตรี เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอำยบามิตลาวให้การว่า อายุข้าพเจ้าได้ ๓๐ ปี ข้าพเจ้า
 อยู่เมืองลาท บิดาข้าพเจ้าช้อหวัง มารดาช้อตาทวน เมืองลาทชนกขเมือง
 แกว เดือนเดือน ๕ ปีจอฉคก พวกช้อ ๕๐๐ มาตเมืองลาททข้าพเจ้าอยู่
 แตกหนีไปข้างตายข้าง และพวกช้อจับเอาข้าพเจ้ากับพวกข้าพเจ้ามากข
 พวกช้อถึงแดนเมืองเวียงจันทน์ เวลากลางคนพวกช้อเอาปืนคาบศิลายิง
 เข้าไปในเมืองเวียงจันทน์ พวกเมืองเวียงจันทน์แตกหนีข้างตายข้างเหลือ

คนอยู่ในเมืองเวียงจันทน์ ๒๐๐ คน แล้วพวกข้อพักอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์
ได้ ๕ เดือน ครั้นถึงปีกุนส์ปัตศก กองทัพไทยยกไปถึงเมืองเวียงจันทน์
เวลากลางคืน กองทัพไทยยกเข้าตีพวกข้อพวกข้อหนีไปข้างตายข้าง
จับได้ ข้าพเจ้ากับพวกข้อส่งเข้ามาณกรุงเทพฯ เป็นความสัตย์จริงข้าพเจ้า
สนคำให้การแต่เท่านั้น. ๖

คำให้การอ้ายอย่าลาว

พระยาเจริญราชไมตรี เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอ้ายอย่าไว้มยาวไม่มีเปียให้การว่า อายุได้ ๓๘ ปี
ข้าพเจ้าเป็นบุตรนายแสนขุนลาว อำแดงขุนลาว อยู่เมืองเซียงม้อ มี
เรือนประมาณ ๓๐ เรือน มีคนประมาณ ๓๐๐ คน ชนกับเมืองหลวงพระบาง
เมืองเซียงม้อห่างกับเมืองหลวงพระบางทาง ๑๖ วัน ข้าพเจ้ายังห้ามภรรยา
ไม่ หนวนเดือน ๖ ชน ๓๐ คำปีกุนส์ปัตศกเวลากลางคืน ข้าพเจ้ากับบิดา
มารดาข้าพเจ้าอยู่ที่เรือนข้าพเจ้า พวกข้อประมาณ ๓,๐๐๐ คนเศษมี
ปืนคาบศิลากับอาวุธต่างคนเข้ามาตีเมืองเซียงม้อแตก พวกข้อฆ่าบิดา
มารดาข้าพเจ้าตายเสียที่เรือนข้าพเจ้า แล้วพวกข้อจับเอาตัวข้าพเจ้า
ไปอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ พวกข้อที่พูดลาวได้บอกข้าพเจ้าว่า นายกองข้อ
ที่คุมพวกข้อมาตีเมืองเซียงม้อนั้น ชื่อลิวลือกอเป็นนายใหญ่ สังกอ
ชีแยเป็นนายรอง upc ข้าพเจ้าเห็นพวกข้อมีปืนคาบศิลาประมาณ ๓๐ บอก

แต่ปืนห้ามเล่นและปืนใหญ่ห้ามไม่ พวกช่อเอาตัวข้าพเจ้าไปไว้ที่
เมืองเวียงจันทน์ ข้าพเจ้าถามพวกช่อว่าที่เป็นนายกองทัพใหญ่นั้นอยู่
เมืองช่อเมืองใดและจะมียกเพิ่มเติมมาอีกหรือไม่ พวกช่อหาบอก
ข้าพเจ้าไม่ พวกช่อใช้ข้าพเจ้าตกนาคาเข้าอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ แต่นาย
กองทัพปลุกเรื่อนอยู่ ๓ หลัง พวกช่อเก็บเอาเขาที่ขานลาวเมืองเซียง
หม้อมาไว้กิน ช่อตั้งอยู่ในเมืองเวียงจันทน์ได้ ๓ เดือนเศษ ครั้นเดือน ๗
ข้างขึ้น ๆ ก็กำจ้ำไม่ได้ ปกุนส์ปัดศึก พวกเมืองหนองคายคุมคน
๘๐๐ คนมาตีช่อที่ปากทางเมืองเวียงจันทน์ พวกช่อออกรบกองทัพเมืองหนอง
คายแตก มีไตกลบลงมาเมืองหนองคาย ครั้นเดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ
ปกุนส์ปัดศึกเวลากลางวัน ข้าพเจ้าไปเกี่ยวหญ้ามาอยู่ที่บึง ห่างช่อที่
ตั้งอยู่ในเมืองเวียงจันทน์ประมาณ ๔ เส้นเศษ ข้าพเจ้าเห็นทัพไทยประ
มาณ ๔,๐๐๐ เศษ ไปตีช่อที่เมืองเวียงจันทน์ ช่อต่อสู้พวกช่อตายประมาณ
๔๐๐ เศษ พวกช่อแตกหนีไปข้างไหนข้าพเจ้าหาไม่รู้ ข้าพเจ้าก็หนี
จะมาเมืองหนองคาย ถึงกลางทางพบชายจีนแกวบ้านอยู่เมืองเซียงหม้อ
ชายพรมบ้านอยู่เมืองเซียงขวาง ชายออย่าบ้านอยู่บ้านสี่คชนกขเมือง
หลวงพระบาง พวกลาวเมืองร้อยเอ็จจับเอาตัวข้าพเจ้า ชายจีนแกว
ชายพรม อ้ายออย่า มาสั่งให้เจ้าราชวงศ์เมืองหนองคายถามข้าพเจ้า ๆ
ก็ให้การตั้งข้าพเจ้าให้การไว้น เจ้าราชวงศ์ก็สั่งให้ข้าหลวงคุมลงมา
กรุงเทพฯ แต่ชายจีนแกวอยู่กับพระยามหาอำมาตย์ อ้ายพรมอยู่กับ
พระนรา ๆ กรมการเมืองนครราชสีมา อ้ายออย่าอยู่กับหลวงสี่ศักดิ์ กรม
การเมืองนครราชสีมา เป็นความสัตย์จริงแต่เท่านั้น ๆ

คำให้การอ้ายบาลินลาว

พระยาเจริญราชไมตรี เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอ้ายบาลินลาวมีผมเปียให้การว่า อายุข้าพเจ้า
 ได้ ๓๓ ปี ข้าพเจ้าเป็นบุตรชายไลบิคา อิงมารดาเป็นลาว ข้าพเจ้าเกิดอยู่
 เมืองสัท ๆ ขนบกขเมืองแกว ๆ ห่างกันกขเมืองหลวงพระบางประมาณ ๒
 เดือน เดิมจะเป็นเดือนโตข้าพเจ้าจำไม่ได้ ประมาณ ๒ ปีมาแล้ว ข้าพเจ้า
 อยู่บ้านเรือนชาวพม่า เวลากลางคืนตกประมาณ ๒ ยามเศษ พวกช่อ
 ประมาณ ๕๐๐ เศษ ถอปนคายนศึลาข้าง ถอหอกข้าง ถอดาพข้าง
 ครบมือกัน พวกนั้นเข้ามาจับเอาข้าพเจ้าจากขบตามารดาข้าพเจ้าได้ แต่
 บิดามารดาข้าพเจ้านั้นพวกช่อฆ่าตายเสียทั้งในเมืองสัท แต่พวกช่อจับ
 เอาข้าพเจ้ากับพวกที่อยู่ ในเมืองสัทนั้นไปได้ประมาณ ๕๐ คนพาเอาไปไว้
 ในกองทัพช่งตั้งอยู่ในเมืองเวียงจันท แล้วพวกช่อชวนผมเปียพวก
 ข้าพเจ้าทุกคน นายทัพช่งตั้งอยู่ในเมืองเวียงจันทนั้น ช่อลิวชก
 มีคนประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ เป็นลาวบ้าง ไว้ผมเปียบ้าง แต่เมือง
 เวียงจันทกับเมืองสัทไกลกันวันกขคน ๓ แล้วพวกช่อใช้ให้ข้าพเจ้าเป็น
 คนตักน้ำตาเขาให้พวกช่อกินอยู่ได้ประมาณ ๓ เดือน ครั้นฉวนเดือน
 ๑๐ ปกุนสัทศก มกชี่เป็นนายกองคุมพวกช่อประมาณ ๑๐๐ คนกับ
 ข้าพเจ้าคน ๑ มีเครื่องศาสตราอาวุธครบมือกันยกไปตบ้านดงคนทา จับ
 คนตบ้านดงคนทามาได้ลาว ๓๕ คนมาไว้ที่ค่ายบ้านดงคนทา แล้วข้าพเจ้า
 รู้ อยู่ ว่าบิดามารดาคน ๓๕ คนเอาเงินมาถวายคน ๓๕ คนแก่มกชี่นายกอง

ไปแต่จะเอาเงินถ่ายคนละเท่าไรนั้นข้าพเจ้าหาเห็นไม่ แต่บ้านตงคนทา
 โกลกนกขเมืองเวียงจันททาง ๒ คน ครั้นอยู่มาจะเป็นเดือนใดข้าพเจ้า
 จำไม่ได้ ปีกุนสปีตศก เมืองนครราชสีมาคุมกองทัพมารบมกชชงตง
 อยู่ที่บ้านตงคนทา ทพเมืองนครราชสีมาเอาปืนคาบศิลายิงถูกมกชชก
 นายกองตาย พวกชอกปากันแตกหนีไปทางเมืองโพนียง ทพเมืองนคร
 ราชสีมาจับเอาตัวข้าพเจ้ามาไว้ณเมืองหนองคาย ได้ประมาณเดือนเศษ
 แล้วส่งข้าพเจ้าเข้ามาณกรุงเทพฯ แต่มกชชชนายทพนั้นไว้ผมเปียอย่างจีน
 ใส่เสื้อกางเกงดำ ตะพายดาพล่ม ๑ ปืนคาบศิลาขอก ๑ แต่ตัวลิวชก
 นายทพอีกคน ๑ นั้นข้าพเจ้าหาเห็นไม่ เป็นความสത്യความจริง สันคำ
 ให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ะ

คำให้การอัยปิงลาว

พระยาเจริญราชไมตรี เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอัยปิงลาวมีผมเปียให้การว่า อายุได้ ๑๒ ปี ข้าพเจ้า
 เกิดอยู่ในเมืองเซียงเการะบิศาชอทหอม ตงขานเรอนอยู่ในเมืองเซียง
 เกาะ แต่มารดาข้าพเจ้าตายเสียแล้วแต่ข้าพเจ้ายังจำความไม่ได้ เมือง
 เซียงเการะนนขนอยู่กบเมืองหลวงพระบาง มีคนประมาณ ๒,๐๐๐ เศษ
 ครั้นอยู่มาณปีออกจัตวาศกเงินช้อยกกองทัพคนประมาณ ๓,๐๐๐ เศษมีปืน
 คาบชุกประมาณ ๓๐๐ เศษ มีอาวุธต่างกนมาตเมืองเซียงเกาะ ๓ แตก
 พวกกองทัพเมือง งิงจิงจับเอาตัวข้าพเจ้า พวกในหมู่บ้านข้าพเจ้าไปได้

๘ คน พวกข้อฆ่าพวกข้าพเจ้าเสีย ๓ คน หนีไปได้ ๒ คน เอาแต่ข้าพเจ้ากับ
 อ้ายโดยพวกข้าพเจ้าคน ๑ เข้าไว้ในกองทัพพวกข้อขวั้นผมเปียข้าพเจ้า
 พวกข้อตั้งค่ายอยู่ในเมืองเซียงเกาะได้ ๒ ปีเศษ พวกข้อจึงใช้ข้าพเจ้า
 พวกข้าพเจ้าเลี้ยงม้าข้าง ค่ำเช้าให้ข้อกินข้างอยู่ในเมืองเซียงเกาะ ครั้น
 หนีจ้อจก เจ้าเมืองโงกยข้อ ๓,๐๐๐ คน ยกทัพมาจากเมืองเซียงเกาะ
 มาตเมืองซ่า ข้าพเจ้ากับอ้ายโดยเป็นคนหายสะเบียงมาในกองทัพ ครั้น
 มาถึงเมืองซ่าเจ้าเมืองโงกยไพร ๓,๐๐๐ คน ต่เมืองซ่าซึ่งชนอยู่กบเมือง
 หลวงพระบางแตก คนจะตายและจะหนีไปสักเท่าไรข้าพเจ้าหาไม่รู้ แต่
 พวกข้อจับคนเมืองซ่าได้ ๘ คน จะเป็นเคื่อนโคจำมิได้ ปีจ้อจก แล้ว
 เจ้าเมือง โงกยกองทัพกบข้าพเจ้าไปทาง ๑๕ วันถึงเมืองพวน ข้าพเจ้าหา
 เห็นมีคนทเมืองพวนไม่ เห็นแต่พวกข้ออยู่ที่เมืองพวนประมาณ ๓๐๐ คน
 ข้าพเจ้าได้ ยินพวกข้อพูดกันว่าพวกข้อ ๓๐๐ คนตเมืองพวนแตก ลาวใน
 เมืองพวนหนีไป ข้อนายกองทัพตเมืองพวนแตกข้อใดและจะจับลาวเมือง
 พวนได้สักเท่าใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ เจ้าเมือง โงกยอยู่ที่เมืองพวน ๒ วัน
 ก็คุมทัพมาพักอยู่ริมแม่น้ำหงิม ห่างเมืองหนองคายทางวัน ๑ ครั้นณ
 เดือน ๗ ปีกุนสยตศกเวลาค่ำข้าพเจ้าผู้เดียวหนีข้อเคื่อนมาถึงบ้านเทอนงาม
 แขวงเมืองหนองคาย ลาวบ้านเทอนงามจับตัวข้าพเจ้ามาส่งให้เจ้าเมืองหนอง
 คาย ๆ ถ้ามข้าพเจ้าให้การไว้ดังกล่าวมานี้ แล้วเจ้าเมืองหนองคายก็ส่ง
 ข้าพเจ้าให้ข้าหลวงคุมลงมาณกรุงเทพ ฯ สิ้นคำแต่เท่านั้น. ๖

คำให้การอำเภอบ้านโหะ

พระยาอภัยรณฤทธิ เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอำเภอบ้านโหะให้การว่า อายุข้าพเจ้า ๒๓ ปี บิดาชื่อนายลุ่ม
 มารดาชื่อนอน มีน้องหญิง ๒ คน เป็นลาวทรงคำอยู่เมืองชุง เจ้าเมืองชุง
 ชื่อนายเจียงกระชนกขเมืองแก้ว ในเมืองชุงมีชายฉกรรจ์ประมาณ ๓๐๐ เศษ
 ทางเมืองชุงจะไปเมืองเซียงขวางไกลกัน ๑๐ คน เมืองฉนวนเดือน ๑๑
 ปีจอฉกรรจ์ พวกช้อยยกมาประมาณ ๓,๐๐๐ เศษเข้าตีเมืองชุงแตก จอเจียงกระ
 เจ้าเมืองหาทันเกณฑ์คนออกรบไม่ พวกอำเภอล้อมจับเจ้าเมืองโตฆ่าเสีย
 แต่พวกชาวเมืองชายหญิงพวกอำเภอล้อมฆ่าเสียก็มากหนีไปไต่ขาง ทช้อยจับ
 ไว้ข้าพเจ้าโตพบกข ชายล็กอ อำเภอยกอ กขหญิงอีก ๘ คน อำเภอล้อมเอาผู้
 หญิงไปใส่ผู้ชายให้เลี้ยงมา อำเภอล้อมพักอยู่ที่เมืองชุง ๒ คน เทยว
 เกยเอาสระเบียงอาหารตามชาวบ้านที่แตกหนีไป พวกอำเภอล้อมก็ยกจากเมือง
 ชุงไปตีเมืองชบชาน เมืองชุงกับเมืองชบชานทางคน ๑ อำเภอล้อมกวาดเอา
 ข้าพเจ้าพวกชะเลยไปด้วย ถึงเมืองชบชานพวกช้อยยกเข้าตีแตก จับเพย
 บุนเจ้าเมืองชบชานกับไพร่โต ๑๐ คน อำเภอล้อมฆ่าเสียหมด พวกชายหญิง
 ชาวเมืองหนีไปไต่ขาง พวกช้อยฆ่าเสียในทรวบก็มาก อำเภอล้อมตงค้ายพัก
 อยู่ที่เมืองชบชานยาว ๑๕ เส้นกว้าง ๕ เส้น รอบเมืองชบชานมีหอรบ
 พวกช้อยเทยวเกยเอาสระเบียงอาหารที่เมืองชบชานในแขวงเมืองชบชานเข้า
 ไว้ ในค้ายโต เป็นอันมาก อำเภอล้อมพักอยู่ที่ค้ายเมืองชบชานปี ๑ ช้อย
 ทิคุมพวกข้าพเจ้าชะเลยบอกว่า อำเภอล้อมแม่ทัพพนนช้อยมโตโต อายุ
 ประมาณ ๕๐ ปีเศษ อำเภอล้อมเล็กออายุประมาณ ๓๐ อำเภอล้อมทองกอ

อายุประมาณ ๔๐ ปี เป็นแม่ทัพรอง โลค อายุ ๓๐ ปี โลไต อายุ ๔๐ ปี
 มั่นสุก อายุ ๕๐ ปี เป็นทหาร ซอจันทรัง เป็นนายบัญชี กัษพวกชื่อไพร่
 ประมาณ ๓,๐๐๐ คน แต่จะมีสาตราอาวุธปืนหอกดาพกระสุนดินดำมากน้อย
 เท่าใดนั้นข้าพเจ้าหาได้เห็นไม่ มาทอายุชื่อให้พวกข้าพเจ้าเลี้ยงมออยู่
 ๓๐ มาโคทเมืองชบชานประมาณ ๒๐ มา เป็น ๕๐ มา ครนวนเดือน ๕ ข้าง
 ลาว ปกุนสัปกค พวกชื่อพูดกันว่า อ้ายยิบไตโกแม่ทัพเกณฑ์พวกชื่อ
 ประมาณ ๒,๐๐๐ เศษว่าจะกลับไปเมืองลา วันยิบไตโกกับชื่อ ๒,๐๐๐ ยก
 ไปนั้นข้าพเจ้าไปเลี้ยงมาหาอยู่ไม่ ครนข้าพเจ้ากลับมาชื่อพูดว่ายิบไตโก
 ยกไปเมืองลาแล้วคนจึงน้อยไป แล้วพวกชื่อพูดว่าอีก ๓ วัน เลี้ยวลิกอ
 พาลองกข โลค โลไต มั่นสุกทหาร กัษชื่อ ๕๐๐ คนเศษจะยกไปตี
 เมืองเซียงขวาง พวกข้าพเจ้าชะเลยทงชายหญิง ๑๑ คนนั้น อ้ายชื่อ
 ให้หาบสะเบียงข้าง คุ่มนำมาข้าง ยกออกจากเมืองชบชาน ข้าพเจ้า
 เห็นมีปืนใหญ่กระสุน ๒ นิ้ว ๒ บอก ปืนเลาประมาณ ๓๐๐ บอก ดาพประมาณ
 ๓๐๐ เล่ม หอกประมาณ ๕๐ เล่ม ๒๐ เล่ม แต่กระสุนดินดำจะมีมากน้อย
 เท่าใดนั้นข้าพเจ้าหาทราบไม่ ออกจากเมืองชบชานเคียวทางมาเดือน ๓
 ถึงบ้านตามระยะทางชาวบ้านหนีไปหมด อ้ายชื่อเข้าเก็บเอาสะเบียงอาหาร
 กินเป็นกำลังมาจนถึงแดนเมืองเซียงขวาง ตั้งค่ายอยู่ที่ทุ่งเซียงคำได้
 ๓ วัน พวกแถวยกมาประมาณ ๓๐๐ เศษ มาตั้งค่ายห่างกับค่ายชื่อ
 ประมาณ ๑๕ เส้น พวกแถวกับชื่อรบกันอยู่ที่ทุ่งเซียงคำ ๓ วัน พวก
 ชื่อก็ตายบ้าง พวกแถวก็ตายบ้าง พวกแถวล่าหนีไป ชื่อพักอยู่ที่ค่ายทุ่ง
 เซียงคำออก ๔ วันพวกชื่อก็ยกจากทุ่งเซียงคำเคียวทางวัน ๓ ถึงเมืองเซียง

ขวาง พอเวลาบ่ายในวันเดียวกันพวกอำเภอสอยกเข้าตเมืองเซียงขวาง พวก
 เมืองเซียงขวางได้ครอบงำกันอยู่จนเวลาพลบค่ำ พวกเมืองเซียงขวางแตก
 เจ้าเมืองเซียงขวางถูกปืนตายในทรบ พวกซอฆ่าชาวเมืองเซียงขวาง
 เสียก็มาก พวกซอจับชาวเมืองเซียงขวางได้เอาไว้ทั้งชายหญิงประมาณ
 ๕๐ คนเศษ ทهنไปไต่ก็มาก พวกซอก็กยกเข้าอยู่ในเมืองเซียงขวาง
 เลี้ยวลิกอपालองกอกแม่ทัพขนอยู่บนเรือนเจ้าเมืองเซียงขวาง พวกอำเภอสอ
 เทยวเก็บเอาเสบียงอาหารในเมืองนอกเมืองเซียงขวาง มารวมไว้กินเป็น
 กำลังแล้วพวกซอตั้งค่ายในเมืองเซียงขวาง พักอยู่ในเมืองเซียงขวาง ๓
 เดือนเศษ จะเป็นวันเดือนใดข้าพเจ้าจำไม่ได้ ข้าพเจ้าเห็นพวกซอยกมาไม่
 เข้าในเมืองเซียงขวาง คนประมาณ ๒๐๐ เศษ มีปืน มีดาพ มีหอกครบ
 มือกัน แต่ตัวนายซอนนชมา ไล่เสือ ไล่หมวก ตะพายปืนถ่อหอก
 ข้าพเจ้าถามซอ ทศุมข้าพเจ้านบอกว่าซอ อำเภอสอซอ เป็นแม่ทัพคุมซอ
 ๒๐๐ คนมาแต่เมืองลามาสมทบกบเลี้ยวลิกอपालองกอก แต่จะมีกระสุนดินดำ
 มาสักเท่าไรนั้นซอหาได้บอกข้าพเจ้าไม่ รวมกันทั้งซอเก่าซอใหม่ เป็นซอ
 ๖๐๐ คน ๗๐๐ คนเศษ เข้าอยู่ในเมืองเซียงขวาง อยู่มาพวกซอพูดกันว่า
 ซอซอ เลี้ยวลิกอ พาลองกอก กบพวกซอจะพากันไปตีเมืองหนองคาย
 ครนณวันเดือน ๕ ข้างลาว ปีกุนส์ปตศก อำเภอสอ อำเภอลี้ยวลิกอ
 อำเภ�파ลองกอก ให้อำเภอสอซอซอกบพวกซอประมาณ ๓๐๐ เศษ กบอาวุธ
 ปืนหอกดาพลักเท่าใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ ให้อยู่รักษาค่ายที่เมืองเซียง
 ขวาง แต่อำเภอสอซอ อำเภอลี้ยวลิกอ อำเภ�파ลองกอก กบพวกซอประมาณ
 ๖๐๐ คนเศษ กบพวกข้าพเจ้าจะเลยทั้งชายหญิงประมาณ ๖๐ คน ยกจาก

เมืองเซียงขวางจะไปตีเมืองหนองคาย เติรทางมา ๕ คนถึงเมืองตึก ๆ
 ขนบกหนองคาย คนชาวเมืองตึกหนีไปหมด พวกอ้ายฮ้อเข้าเก็บเอาของ
 สะเบียงอาหารไต้เป็นกำลึง เติรทางมาอีก ๕ คนถึงบ้านซอน ชาว
 บ้านซอนหนีหมด พวกฮ้อเก็บเอาสะเบียงอาหารไต้เป็นกำลึงต่อมา
 ออกจากบ้านซอนคน ๑ ถึงบ้านคนทา ชาวบ้านคนทาหนีหมดห้ามคนไม่
 อ้ายชบกอ อ้ายเลี้ยวลิกอ อ้ายपालองกอ ให้ตั้งค่ายที่บ้านคนทาพัก
 อยู่ ๓๐ คน พวกฮ้อพูดกันว่าจะยกไปตีเมืองเวียงจันท อ้ายชบกอ
 อ้ายเลี้ยวลิกอแม่ทัพจึงแบ่งพวกลาวชะเลยชายข้างหญิงข้างประมาณ
 ๓๐ คน ให้ฮ้อ ๑๗ คนคุมอยู่ที่ค่ายบ้านคนทา อ้ายชบกอ อ้ายเลี้ยวลิกอ
 อ้ายपालองกอ แม่ทัพ โลติ โลไต มั่นสุกทหาร กับพวกฮ้อประมาณ
 ๕๐๐ คนเศษ มีปืนใหญ่กระสุน ๒ นิ้ว ๓ นิ้ว ๒ บอก มีปืนเล็กประมาณ
 ๓๐๐ บอก หอกประมาณ ๓๐๐ เล่ม ดาบประมาณ ๕๐ เล่ม ๒๐ เล่ม
 แต่ลูกกระสุนปืนดำจะมีมากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ เมื่อวันฮ้อฮ้อ
 ยกจากค่ายบ้านคนทาจะไปตีเมืองเวียงจันท อ้ายชบกอแม่ทัพจะมา
 ไล่กางเกง สวมเสื้อแพรไล่หมวกใหญ่ มือถือปืนสั้นบอก ๑ ถือหอก
 เล่ม ๑ อ้ายเลี้ยวลิกอขึ้นมาไล่กางเกง สวมเสื้อไล่หมวกใหญ่ ปืน
 ยาวตะพายข้างหลัง ถือปืนสั้นบอก ๑ อ้ายपालองกอไล่กางเกง สวมเสื้อ
 ไล่หมวกใหญ่ ถือปืนยาวบอก ๑ ออกเติรหน้าทัพ อ้ายโลติ โลไต
 มั่นสุกทหาร ขึ้นมาไล่กางเกงสวมเสื้อไล่หมวกฮ้อ ปืนยาวตะพายคน
 ละบอกมือถือหอกทั้ง ๓ คนเติรหลัง พวกฮ้อประมาณ ๕๐๐ คนเศษนนถือ
 ปืนข้าง ถือดาบข้าง ถือหอกข้างเติรตามหลังมา แต่พวกข้าพเจ้าชะเลย

ประมาณ ๔๐ คนนั้น อ้ายช่อให้หาขี้สะเบียงตามหลัง เกรทางมากิน ๑ ถึง
บ้านนาปู ชาวบ้านหน้หมคอ้ายช่อเข้าเก็บเอาสะเบียงอาหาร ฆ่าวัวฆ่า
ควายกินเป็นกำลังทัพ พกนอนบ้านนาปูคน ๑ รุ่งขึ้นเกรทางมาวัน ๑ ถึง
บ้านโพนสูงชาวบ้านพากันหน้หมค อ้ายช่อเข้าเก็บเอาสะเบียงอาหารได้
บ้าง พกนอนอยู่บ้านโพนสูงคน ๑ ครนรุ่งขึ้นยกจากบ้านโพนสูงเกรทาง
วัน ๑ ถึงบ้านนาเกลยงชาวบ้านหน้ไปหมค อ้ายชชัยกอ อ้ายเลียวล็กอให้
พวกช่อตั้งค่ายกว้างประมาณ ๑๐ วา ยาวประมาณเส้น ๑ แล้วให้พวกช่อ
เทยวเก็บสะเบียงอาหารเข้าไว้ในค่ายพักอยู่ที่บ้านนาเกลยง ๕ คน อ้าย
ชชัยกอ อ้ายเลียวล็กอให้อ้ายคชชัยชอกบพวกช่อออก ๑๐ คุ่มพวกข้าพเจ้า
ลาวชะเลยประมาณ ๓๐ คนอยู่รักษาค่ายที่บ้านนาเกลยง แต่อ้ายคชชัย
อ้ายเลียวล็กอ อ้ายพาลองกอ กบโลด โลไต มั่นสุก กบพวกช่อประ
มาณ ๔๐๐ คนเศษ มีปืน มีหอก มีดาพ กระสุนดินดำพร้อม แต่จะมีมาก
น้อยเท่าใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ ยกจากค่ายบ้านนาเกลยงเข้าไปตเมือง
เวียงจันทพวกอ้ายช่อยกมาได้ ๒ วันจะไ้รบพุ่งสักนอย่างไรนั้นข้าพเจ้า
ไม่ทราบด้วยข้าพเจ้านั้นช่อให้คุมไว้ที่ค่ายบ้านนาเกลยง ครนรุ่งขึ้นช่อ
ขมากลยไป ๓ ม้าบอกอ้ายคชชัยกบช่อทคุมข้าพเจ้าอยู่ ว่าตเมืองเวียง
จันทแตกแล้ว ให้อ้ายคชชัยกบพวกช่อคุมพวกข้าพเจ้าไปเมืองเวียงจันท
เกิดครนรุ่งขึ้นอ้ายคชชัยกบพวกช่อก็คุมพวกข้าพเจ้าชะเลย ๓๐ คนเศษ
ออกจากค่ายบ้านนาเกลยงเกรทางวัน ๑ ถึงเมืองเวียงจันท พวกช่อตั้ง
ค่ายในเมืองเวียงจันท ๒ ค่าย ห่างกันประมาณ ๑๐๐ วา ค่ายยาวประมาณ
๒๐ วากว้างประมาณ ๒๐ วาเท่ากันทั้ง ๒ ค่าย อ้ายชชัยกอ อ้ายเลียวล็กอ

กบช้อ ๕๐ คนอยู่ในค่ายบ้านเหนือ อ้ายपालองกอ โลกิ โลไต มั่นสุก
 กบช้อ ๕๐ คนเข้าอยู่ในค่ายบ้านใต้ แต่ช้อนอกจากนั้นกบช้อพวกข้าพเจ้า
 ชะเลยตงทพตบช้ออยู่นอกค่าย พกช้ออยู่ทเมืองเวียงจันทได้ประมาณ ๑๐ วัน
 อ้ายโควางช้อเป็นทหารคุมช้อไพร่ลงเรือลำละ ๑๐ คน ๘ ลำ เป็นช้อ ๘๐ คน
 ชนไปตามลำแม่น้ำโขง พวกข้าพเจ้าชะเลยนั้นพวกอ้ายช้อหาเอาไปไม่
 พวกช้อพูดกันว่าอ้ายโควางจะไปตีเมืองเซียงฆาน ไปได้ ๘ วัน ๑๐ วัน
 อ้ายโควางกลับมา ข้าพเจ้าเห็นได้ลาวมาทางผู้ชายผู้หญิงประมาณ
 ๓๐ คน ได้เสบียงอาหารบรรทุกเรือมาเต็มทาง ๘ ลำ พวกอ้ายช้อเที่ยว
 กวาดเอาเสบียงอาหารในเมืองเวียงจันทแขวงเมืองเวียงจันทมาไว้ในค่าย
 พอเป็นกำลังทัพ พกช้ออยู่ทเมืองเวียงจันท ๓ เดือน เมื่ออ้ายช้อจับข้าพเจ้า
 ได้ อ้ายช้อให้ข้าพเจ้าเลี้ยงม้า ๗ ม้าอยู่ประมาณ ๓๐ ม้าเศษ ต่เมืองชบชาน
 ได้ม้าประมาณ ๘ ม้า แล้วตีเมืองเซียงขวางแตกได้ม้าประมาณ ๕๐ ม้า
 ๖๐ ม้า แล้วมาตีเมืองเวียงจันทแตก ได้มารวมประมาณ ๑๕๐ ม้าเศษ
 เลียงอยู่ทเมืองเวียงจันท ครนฉนวนเดือน ๑๑ ข้างไทย ปีกุนสัปดาห์
 กองทัพไทยยกเข้าตีอ้ายพวกช้อทเมืองเวียงจันท รบสู้กันอยู่วัน ๑ พวก
 อ้ายช้อทนกำลังปืนไม่ได้ พวกอ้ายช้อตายในทรบก็มาก พวกอ้ายช้อ
 แตก พวกข้าพเจ้าลาวชะเลยกบช้อพวกอ้ายช้อแตกออกจากเมืองเวียงจันท
 ข้าพเจ้ากบช้ออ้ายเปาะเอียน อ้ายขามิน อ้ายขามิต อ้ายขาลี กบช้อ
 ช้ออีกหลายคนพากันหนีกลับไปถ้งบ้านนาปู กองทัพไทยสะกดคยงถูก
 อ้ายเปาะเอียน อ้ายขามิน อ้ายขามิต อ้ายขาลี ตาย แต่ข้าพเจ้าคน ๑
 ลาวเมืองลา ๓ คน ลาวเมืองม้วยคน ๑ ลาวเมืองพวนคน ๑ รวม ๖ คน

กับช่อ ๑๘ คนกองทัพไทยจับได้ ส่งมาเมืองหนองคายเดือน ๑ แล้วก็ตั้ง
 ตัวข้าพเจ้าพวกลาว ๕ คน กับพวกช่อ ๑๘ คน เจริญทางมาตายเสียกลาง
 ทาง พวกชายช่อ ๓ คน พวกลาวเมืองพวนชะเลข ๑ รวม ๔ คน เป็น
 ความสัจจริงข้าพเจ้าแต่ท่าน ๖

คำให้การอายน้อยพรหม

พระยาอภัยรัตนฤทธิ เป็นผู้บังคับกรม

๑ ข้าพเจ้าอายน้อยพรหมให้การว่า อายุได้ ๒๖ ปี บิดาอายน้อย
 พรหมชื่อนายพรหม มารดาชื่อนางแดงมา ตั้งบ้านเรือนอยู่ณบ้านแซวแขวง
 เมืองเซียงขวาง แต่บิดามารดาอายน้อยพรหมตายแต่อายุอายน้อยพรหม
 ได้ ๘ ปี อายน้อยพรหมอยู่กบข่อหมาพหึงอายน้อยพรหม เติมณเดือน ๘
 ปีจอฉศก อายน้อยพรหมอยู่บ้านอายน้อยพรหม ๗ ทราบความว่า อาย
 ลิวซีกอแม่ทัพกับพวกช่อประมาณ ๗๐๐ เศษ ยกมาตั้งค่ายอยู่ที่ทุ่งเซียงคำ
 ริมบ้านคอนแขวงเมืองเซียงขวาง ห่างกับบ้านแซวทาง ๒ คน เจ้าชายตยะ
 เจ้าเมืองเซียงคำกับพวกลาวชาวบ้าน พาคนเอาเงินเรือนละ ๗ ตำลึงก
 เอาไปเสียให้กับอายพวกช่อ ๗ ก็รับเอาเงินไว้ แล้วทำหนังสือสำหรับ
 ทวให้ไว้ว่าให้เสียเงินให้แล้ว เรือนไหนไม่มีเงินจะให้อายพวกช่อ ๗
 ก็จับมาเสีย แล้วเจ้าเมืองเซียงขวางทราบความว่าเจ้าเมืองเซียงคำเข้ากับ
 อายพวกช่อ เจ้าเมืองเซียงขวางจึงเกณฑ์คนบ้านแซวกับคนเมืองเซียง

ขวาง ๑,๕๐๐ คน ให้เจ้าช่วงหอหน้าเป็นแม่ทัพยกไปรบกับอายพวกฮ่อที่
 ท่งเซียงคำ อายพวกฮ่อฆ่าเจ้าช่วงหอหน้าตายกลางทัพ พวกไพร่แตก
 หนีกลับเข้ามาเมืองเซียงขวาง เจ้าเมืองเซียงขวางจึงเกณฑ์คนในเมือง
 เซียงขวางกับคนบ้านแซวไปกับเจ้าเมืองเซียงขวางรบกับอายพวกฮ่อ เจ้า
 เมืองเซียงขวางฆ่าไพร่อายพวกฮ่อตายบ้างประมาณหลายร้อยคน อาย
 พวกฮ่อฆ่าเจ้าเมืองเซียงขวางตายในกลางทัพ แล้วฆ่าพวกไพร่ตายบ้าง
 หนีไปบ้าง แล้วอายพวกฮ่อก็ยกทัพกลับจากท่งเซียงคำเข้าไปตั้งอยู่ใน
 เมืองเซียงขวาง จับพวกไพร่ได้แล้วเผาเงินของเขาเงิน ถ้าไม่มีเงินให้
 แล้วอายพวกฮ่อฆ่าเสีย แต่อายน้อยพรหมกับพวกอายน้อยพรหมหนี
 ไปอยู่ที่บ้านตุ่หางกับเมืองเซียงขวางทางวัน ๑ อายพวกฮ่อตามทันอาย
 น้อยพรหม จับอายน้อยพรหมกับอายชนพเขยอหมาพหญิงอายน้อยพรหม
 กับอายเซียงชน อายพลา ชาวบ้านทหนีไปอยู่กับอายน้อยพรหม อาย
 พวกฮ่อจับเอามาไว้ในเมืองเซียงขวาง ตัวอายน้อยพรหมใช้ให้เลี้ยง
 มา ๖๐ มา กับเกยวหญิงให้มากิน แต่อายชนพเขยอหมาพหญิงอายน้อย
 พรหมกับอายเซียงชนอายพลา อายพวกฮ่อฆ่าเสียที่เมืองเซียงขวาง เหลือ
 คนทั้งชายหญิงสัก ๕๐ คนเศษ อายพวกฮ่อหาได้ฆ่าไม่ แต่ทมิเงินถ่าย
 อายพวกฮ่อปล่อยไปนั้นจะมากน้อยเท่าใดอายน้อยพรหมไม่ทราบ ครั้น
 ๖ เดือนก่อน ๖ ปีกุนลัปตศก อายลิวซิกอแม่ทัพขึ้นมาเตรินำหน้า อายซัยกอ
 ขลาเป็นทัพ ๒ กับอายพวกฮ่อไพร่ประมาณ ๓๐๐ คนเศษ ถอนปืนคาบศิลา
 ครอบมอกัน ชมาขางไม้เคซมาขางประมาณ ๒๐๐ มาตามหลังอายลิวซิกอ
 ไป แต่พวกลาวทรงคาลาวแกวลาวเซียงขวางประมาณ ๔๐๐ คนกับอาย

น้อยพรม อ้ายลิวซิกอให้หยาบสะเบียงอาหารตามสั่งข้าง เลียงมา
 ข้าง รวมคน ๗๐๐ คนยกออกจากเมืองเซียงขวางทาง ๑๐ วันถึงบ้านซอ
 แขวงเมืองหนองคาย อ้ายพวกซอตัดพวกบ้านซอแตก จับได้อ้ายหอม
 กษายมมชชหลายคน แล้วเก็บสะเบียงอาหารให้พวกลาวทรงคำ ลาว
 แกว ลาวเซียงขวางหาตามมา แล้วอ้ายพวกซอแยกจากบ้านซอมาทาง
 ๕ วัน ถึงบ้านโพนทาแขวงเมืองหนองคาย ห่างกษเมืองหนองคายทาง
 ๕ วัน อ้ายพวกซอตัดพวกบ้านโพนทาแตกเก็บสะเบียงอาหารได้แล้ว
 อ้ายลิวซิกอแม่ทัพให้อ้ายพวกซอตัดไม้เส้าโต ๒ กำทำเส้าค้ำอ้อมบ้าน
 โพนทาไว้กว้าง ๒ เส้นเศษ ยาว ๒ เส้นเศษ เป็น ๔ เหลี่ยมสูง ๗ ศอก
 ๘ ศอก ตั้งอยู่ที่บ้านโพนทา ๑๐ วัน อ้ายน้อยพรมมาทราบความว่า
 เจาราชบุตรเมืองหนองคายกับไพร่เมืองหนองคายจะมากน้อยเท่าได้อ้าย
 น้อยพรมหาทราบไม่ ยกไปตั้งค่ายอยู่บ้านปากทางเหนือเมืองเวียงจันท
 ห่างบ้านโพนทาทาง ๒ วัน ครั้นเดือน ๘ ขน ๕ ค่ำปีกุนสปีตศก อ้าย
 ลิวซิกอแม่ทัพกับอ้ายพวกซอแยกไปรบกับเจาราชบุตรเมืองหนองคายที่ค่าย
 ปากทาง รบกันอยู่ครึ่งวันเจาราชบุตรแตกถอยไปตั้งค่ายอยู่เมืองหนอง
 คาย พวกลาวเมืองเวียงจันทพากันเอาเงินมาเสียให้กษอ้ายลิวซิกอถ่าย
 โทษตัว อ้ายลิวซิกอแม่ทัพให้พวกลาวเวียงจันท ลาวเซียงขวาง ลาว
 ทรงคำ ลาวแกว ตัดถนนมากทำเส้าค้ำอยู่ทั่วจันในเมืองเวียงจันท
 ยาวเส้น ๓ กว้างเส้น ๓ เป็น ๔ เหลี่ยมสูง ๕ ศอก อ้ายลิวซิกอแม่ทัพ
 ให้อ้ายพวกซออาศัยอยู่ตามกฎพระสั่งฆ่าบางตามบ้านร้างบาง อ้ายลิวซิกอ
 แม่ทัพให้อ้ายพวกซอเก็บเอาพระเงิน พระทอง พระนาถตามวัดมาลอก

เอาเงินเอาทองเอานาถหลอมขาย เอาเงินชื้อยาฝิ่นข้างชื้อสุราย่างสู้กัน
 ถิ่นตามอายพวกชื้อ ครันณเดือน ๕ ข้างแรม ๗ ก็คำจำไม่ได้ ปีกุนส์ปตศก
 ล้ายลิวชีกอแม่ทัพกับอายพวกชื้อไพร่ประมาณ ๔๐ คนเศษ ยกไปที่เมือง
 คานแขวงเมืองหลวงพระบาง ทางลี้กกวอนอายนอยพรหมไม่ทราบ อาย
 นอยพรหมอยู่รักษาค่ายหาได้ไปด้วยไม่ ได้ประมาณ ๑๕ วันอายลิวชีกอ
 แม่ทัพกับอายพวกชื้อไพร่กลับมากายเวียงจันท อายนอยพรหมเห็น
 จับได้ชายหญิงพวกเมืองคานมาประมาณ ๕๐ คน อายลิวชีกอแม่ทัพ
 ไซให้อายนอยพรหมเกยวหญ้าเลี้ยงมาอยู่ที่ค่าย ในเมืองเวียงจันท
 อายนอยพรหมหาได้ ไปอยู่ที่ค่ายโพนทาไม้ ครันณเดือน ๑๑ ขึ้นค่ำ ๑
 ปีกุนส์ปตศก อายนอยพรหมเห็นกองทัพไทยยกขึ้นไปต้อายพวกชื้อ
 ทตงกายอยู่ในเมืองเวียงจันท กองทัพไทยกับอายพวกชื้อกำลังรวมกันอยู่
 อายนอยพรหมก็หนีอายพวกชื้อออกจากค่ายเที่ยวไปอาศัยอยู่บ้านไซก
 ห้างกับเมืองเวียงจันททางตรงวัน ครันณเดือน ๑๑ ขึ้น ๒ ค่ำปีกุนส์ปตศก
 เวลาเช้า อายนอยพรหมทราบว่าอายพวกชื้อแตกหนีไป กองทัพไทย
 ตามไปจับอายนอยพรหมได้ที่บ้านไซก เอาอายนอยพรหมใส่ตะโหงก
 ไปไว้ในเมืองเวียงจันทไควน ๑ ครันณเดือน ๑๑ ขึ้น ๓ ค่ำปีกุนส์ปตศก พวก
 ลาวเมืองเขมราฐ เอาอายนอยพรหมกับอายจินแก้ว อายยา ลงมาส่ง
 กับพระยามหาอำมาตย์ที่เมืองหนองคาย พระยามหาอำมาตย์เอาอายนอย
 พรหมจำตะโหงกไว้ ที่เมืองหนองคายไควน ๑ ก็เอาตัวอายนอยพรหมส่ง
 มาณกรุงเทพฯ เป็นความสัตย์จริงสนคำให้การอายนอยพรหมแต่ท่าน ฯ

คำให้การ อ้ายอาหลี่

พระยาอภัยรณฤทธิ์ เป็นผู้บังคับตาม

๐ ข้าพเจ้าอ้ายอาหลี่ให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นลาวทรงคำอายุได้ ๒๖ ปี
 บิดาชอบาลต มารดาชอฮยง ตายได้ ๓ ปีแล้ว ข้าพเจ้าตั้งบ้านเรือนอยู่
 บ้านไฮแขวงเมืองลาใหญ่ ๆ อยู่นอกกำแพงเมืองแก้ว เดิมเดือน ๘ ปีจอฉก
 ชอชอลาวชท ๑ ลชชบ ๒ เจงมานท ๓ เป็นแม่ทัพคุมพวกชอประมาณ ๓๐๐
 คนถอยป็นหอกคาพ้าง ครอบมอกัน มาทางเมืองฮคของข้ามแม่น้ำ แต่
 มาถึงเมืองลาใหญ่เวลาค่ำประมาณ ๒ ยามเศษ ลวช ลชชบ เจงมาน
 คุมพวกชอประมาณ ๓๐๐ คนเศษเข้าตีเมืองลาใหญ่ จนถึงเวลาใกล้รุ่ง
 พวกเมืองลาแตก ข้าพเจ้ากับชาวเมืองลา ๕ คนพากันหนีไปซ่อนอยู่ที่
 ซอกเขาผาห่างเมืองลาใหญ่ครึ่งวัน อยู่ได้ ๑๐ วันพวกชอไปจับข้าพเจ้า
 ได้มาแต่ผู้เดียว ใส่ตะโหงกผูกมือคุมไว้ที่ขานตง ๆ นนมเรือน ๑๐ หลัง
 ห่างเมืองลาทางครึ่งวัน พวกชอ ๓๐๐ คนเข้าพักอยู่ที่ขานเรือนขานตง
 เจ้าของเรือนหนีไปหมด ข้าพเจ้าอยู่ที่ขานตงได้ ๕ วัน พวกชอตัดผม
 ข้าพเจ้าให้เป็นผมชอแล้วส่งเข้ามาในเมืองลาใหญ่ ข้าพเจ้าเห็นพวกชอ
 จับลาวเมืองลาใหญ่ไว้ได้ ๔๐ คน ๕๐ คน แต่สาตราวุธปืนลูกกระสุนดินดำ
 ในเมืองลาใหญ่นั้น พวกชอจะเก็บเอาไว้ได้มากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าไม่
 ทราบ ข้าพเจ้าอยู่ในเมืองลาใหญ่ได้ ๕ วัน ยิบไต ชินไตเป็นแม่ทัพ
 ใหญ่คุมพวกชอไพร่ ๓,๐๐๐ คน ยกมาทางเมืองฮคของข้ามแม่น้ำแต่มา
 เมืองลาใหญ่ สมทบกับลวช ลชชบ เจงมาน เข้าอยู่ในเมืองลาใหญ่
 แล้วยิบไต ชินไตเรียกเอาเงินกับพวกลาวทเมืองลาที่จับไว้ได้ ๔๐ คน

๕๐ คนนอนเรือนละ ๓ เหยียด ๗๗ ละ ๓๐ สลึง เป็นเรือน ๔๐ หลัง แล้วพวกช่อ
 มอขมา ๕ มากับคนชาวเมืองลาใหญ่ ๕ คนไว้สำหรับให้ข้าพเจ้าใช้ ให้
 เกยวหาญ่าให้มากินข้าง ใช้ ให้ตักน้ำตาเข้าหุงเข้าให้พวกช่อ ๒ คนที่
 จับข้าพเจ้ามาโดนกินข้าง แล้วยิบไต ชนไตเกณฑ์พวกช่อและพวก
 ชาวเมืองลาใหญ่ตัดไม้แก่นข้าง ไม้ไผ่ข้างขั้กล่อมเรือน ๓๐ เรือน ๓ ชนทำ
 เป็นค้ำยกกว้าง ๔๐ วา ยาว ๔๐ วา สูง ๔ วา แล้วซุกเป็นสนามเพลาะรอบค้ำยก
 เป็นคูลึก ๒ ศอกเศษ ชนในถมคืนเป็นเชิงเทิน ๓ เดือนจึงทำค้ำยกแล้ว
 แต่สระเบียงอาหารนั้นพวกช่อได้เอาของชาวบ้านในเมืองลาใหญ่เป็นสระเบียง
 กินมา ตั้งแต่เดือน ๔ ปีจอจศก จนถึงเดือน ๓ ได้ ๗ เดือนยิบไต ชนไต
 ใช้ให้ ลิวชี่ ลิวชี่ ๒ คน เป็นแม่ทัพคุมพวกช่อไพร่ ๕๐๐ คน ยกไปตี
 เมืองเวียงจันทน์ ลิวชี่ไล่ทางเกงส่นาเงินส่วมเสื่อตำหมวกล้านใหญ่ ถอนปืน
 แขนเสื่อแฝด ขี่มาเคียวหน้าทัพ มีทหาร ๑๐ คนไม่รู้จักชอกกับพวกไพร่ ๒๐
 คน ไล่เสื่อทางเกงส่นาต่าง ๆ ตะพายปืนคาบซุกซัดดาพขี่มาตามหลังลิวชี่
 พวกช่อไพร่อีก ๔๓๐ คน ซัดดาพถอนครมมอกันตามหลังมา แต่ลิวชี่
 กับเจงมานไล่เสื่อเขยวทางเกงค้ำ ไล่หมวกล้านใหญ่ ถอนปืนแฝด
 แขนเสื่อ ขี่ลาตามหลังทัพ แต่ข้าพเจ้ากับพวกลาวชาวเมืองลาประมาณ ๒๐
 คนนอน พวกช่อจิกเอาสระเบียงในเมืองลาให้พวกข้าพเจ้า ๒๐ คน หาย
 สระเบียง แล้วให้ข้าพเจ้าหายสระเบียงตามหลังพวกข้าพเจ้า ๒๐ คน ช่อช่อ
 อาชดคุมข้าพเจ้าพวกข้าพเจ้าไปข้างหลังอีกคน ๑ เคียวทางไปพบบ้านใดพวก
 ชาวบ้านออกกรับหยอหาสระเบียงให้ทุกระยะบ้านไป ๆ ๒๐ วัน ถึงเมือง
 เชียงขวาง กองทัพพักอยู่ ๕ วัน กองทัพยกจากเมืองเชียงขวางเก็บ

สะเบียงอาหารชาวบ้านตามระยะทางไปได้ ๑๕ วันถึงบ้านนาเลาประมาณ ๒๐
 หลงเรือน แต่เจ้าของเรือนนั้นหนีไป พวกกองทัพก็อาศัยอยู่ในบ้าน
 เรือนเหล่านั้น เก็บสะเบียงอาหารชาวบ้านนาเลาเป็นสะเบียงพวกกองทัพ
 แต่สาตราวุธและทรัพย์สินของทองเงินนั้นห้ามไม่ กองทัพพักอยู่ที่บ้าน
 นาเลาได้ ๒ คืนแล้วยกไปอยู่บ้านพวนตาชาวบ้านที่หนีไป ลิวซ์ ลิชบให้
 พวกกองทัพตกไม้ ไม้ขี้กล่อมเรือน ๓ หลังเข้าไว้เป็นค่ายอยู่ได้ ๑๕ วัน
 ลิวซ์ ลิชบ ก็ยกพวกฮ่อ ๔๖๐ คนถือปืนคาบศิลา ๕๕ ขอก ก็ยกปืนห้าม
 แล่น ๒ ขอกหอกดาพข้าง ยกจากค่ายบ้านพวนตาไปเมืองเวียงจันทน์
 แต่ข้าพเจ้ากับพวกข้าพเจ้า ๕ คนและพวกฮ่อ ๒ คน แกว ๑๘ คนกับเครื่อง
 สาตราวุธปืนห้ามแล่นขอก ๑ ปืนคาบศิลา ๕ ขอกหอกดาพข้างครบมือกัน
 อยู่รักษาค่ายที่บ้านพวนตาได้ ๔ เดือน กองทัพพวกไทยยกไปที่ค่ายบ้าน
 พวนตาที่ข้าพเจ้ารักษาอยู่นั้นแตก กองทัพพวกไทยจึงจับข้าพเจ้ามา
 เป็นความสัตย์จริง สิ้นคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น. ๖

คำให้การอายอิน

พระยาอภัยรณฤทธิ เป็นผู้บังคับถาม

๐ ข้าพเจ้าอายอินให้การว่า อายุ ๒๕ ปี ข้าพเจ้าเป็นลาวพวน
 เมืองขวาง บิดามารดาข้าพเจ้าตายแต่อายุได้ ๒๓ ปี ข้าพเจ้ามีพี่ชาย
 ๒ คน น้องสาวคน ๑ อายฮ่อฆ่าตายเสียแล้ว ครั้นเดือน ๘ ปีจอฉศก
 อายเลียวจิกอท ๑ อายุ ๓๐ ปีเศษ อายสับกอท ๒ อายุ ๕๐ ปีเศษ

ชายโงงกอท ๓ อายุ ๕๐ ปีเศษ เป็นนายคุมพวกซื้อประมาณ ๒,๕๐๐ คน
 ถอปนคาศีลาประมาณ ๓,๐๐๐ บอก กับหอกดาพประมาณ ๑,๕๐๐ เล่ม
 กับมา ๒๐๐ มาเศษ กับลาตัวหนึ่งมาตั้งค่ายอยู่ณทุ่งเชียงคำได้ประมาณ
 เดือนเศษ ครั้นเดือน ๑๒ ปีจอฉคก เจ้าหัวหน้าเกณฑ์ลาวพวนได้
 ๑,๕๐๐ คนออกรบกับชายชอททุ่งเชียงคำ ชายเลี้ยวจิกอสมหมวก
 ญุ่นคำ เสือแพรคำ กางเกงคำ ถอหอกเล่ม ๑ ตะพายปิ่นแฝด
 เห็นขมค ๒ เล่มขมา ชายลับกอสวมหมวกญุ่นคำ เสือแพรคำ
 กางเกงคำ ถอหอกเล่ม ๑ ตะพายปิ่นแฝด เห็นขมค ๒ เล่มขลา
 ชายโงงกอสวมหมวกญุ่นคำ สวมเสือแพรคำกางเกงคำ ถอหอก
 ตะพายปิ่นแฝดเห็นขมค ๒ เล่มขมา มีทหารขมานาหน้า ถอหอกตะพาย
 ปนคาศีลาเห็นขมค ๕๐ มา ออกรบเจ้าหอหน้า แต่พวกชายชอหนูน
 ยกตามไปประมาณ ๓,๐๐๐ เศษ รบกันอยู่เวลาหนึ่ง เจ้าหอหน้าตาย
 ในทรบ พวกพวนแตกกลับเข้ามาในเมืองเชียงขวาง แล้วเจ้าหลวง
 เมืองเชียงขวางให้ท้าวเพี้ยไปขอคนเมืองแกวให้มาช่วย เจ้าเมืองแกว
 แต่งให้กวางหลวงขางให้กวางคิลก ให้กวางเทิงวาเป็นนายคุมพวก
 แกว ๑,๕๐๐ มาตั้งค่ายอยู่ที่ทุ่งขุบาลห่างกับค่ายชายชอ ๕๐ เส้นเศษ เจ้า
 หลวงยกลาวพวน ๑,๕๐๐ ไปบรรจบพวกแกว รวมคน ๓,๐๐๐ เศษ พักตั้ง
 มั่นอยู่กับพวกแกวได้ ๒ เวลา เจ้าหลวงกับกวางหลวงขาง กวางคิลก
 กวางเทิงวา จึงยกออกตีชายชอที่ค่ายทุ่งเชียงคำได้ ๒ เวลาเจ้าหลวง
 ถูกปิ่นตายในทรบ ไพร่พวนไพร่แกวตายในทรบ ๒๐ เศษ แล้ว
 กวางหลวงขาง กวางคิลก กวางเทิงวาก็พากันกลับไปเมืองแกว

แต่พวกลาวพวนทยอยไปกบเจ้าหลวงเหลืออยู่ ๑,๔๘๐ เศษพากันหนีแยก
 ทางไปทางเมืองหลวงพระบางบ้าง เมืองแก้วบ้าง อ้ายฮ่อก็เข้าอยู่ในเมือง
 เชียงขวางเก็บส่วยเบี่ยงอาหารจับไตซาพเจ้ากบชายหญิงในเมืองเชียงขวาง
 ได้ประมาณ ๓๐๐ เศษ อ้ายฮ่อแบ่งไว้ที่ทุ่งเชียงคำ ๓๐ คน อ้ายฮ่อคุมครัว
 พวนกับซาพเจ้าอยู่ในเมืองเชียงขวางได้เดือนเศษ อ้ายฮ่อรื้อทะเลาพระ
 เจดีย์ตามวัดไตชนดึกใส่พระพุทธรูปเงินดึกเป็นอันมาก แล้วอ้ายฮ่อ
 เอาดึกหลอมใส่ปล้องไม้ตักเป็นกะสุนปืน แล้วอ้ายฮ่อจับเอาตัวกวาน
 ฆางวางผู้รักษาคินค้ำเมืองเชียงขวาง กวานฆางวางก็เอาคินค้ำให้อ้ายฮ่อ
 แต่จะเป็นคินค้ำมากน้อยเท่าไรซาพเจ้าไม่ทราบ ครั้นเดือนยี่จอฉศก
 อ้ายเลียวจิกอ อ้ายสับกอ อ้ายโฆงกอ ทวนายขมาชลาคุมอ้ายฮ่อกับคน
 เมืองเชียงฮุงเมืองเชียงขวางที่อ้ายฮ่อตีได้รวมกันประมาณ ๘๐๐ คน แต่
 พวกอ้ายฮ่อเข้าอยู่ในเมืองเชียงขวางประมาณ ๑๕๐ เศษ อ้ายฮ่อให้ซาพเจ้า
 หายส่วยเบี่ยงตามไปถึงเมืองเชียงแสน อ้ายฮ่อยกจะเข้าตีเมืองเชียงแสนฯ
 หาสู้รบไม่ แต่งให้ท้าวเพยเอาเงินแน่น ๓๐๐ - แน่นออกไปให้อ้ายฮ่อฯ
 รบเอาเงินไว้แล้ว ๆ พักตั้งอยู่ลาดห้วง รวมส่วยเบี่ยงอาหารอยู่ได้เดือนเศษ
 แล้วอ้ายฮ่อยกไปตีเมืองซ่วย ๆ พาครัวอพยพไป อ้ายฮ่อเข้าเก็บส่วยเบี่ยง
 อาหารจับไตชายหญิง ๓๐ คน อ้ายฮ่อพักอยู่ในเมืองซ่วยได้เดือนเศษ แล้ว
 ยกเดินทาง ๓๐ วันถึงบ้านซ่อนจับไตชาย ๕ คน กับส่วยเบี่ยงอาหาร พัก
 อยู่ ๓๐ วันแล้วยกเดินทาง ๕ วันถึงบ้านโพนทาพักคนรวมส่วยเบี่ยง
 อาหารอยู่ ๓๐ วันแล้วยกจากบ้านโพนทาเดินทาง ๒ วันถึงน้ำเกลี้ยงพักตั้ง
 ค่ายอยู่บ้านน้ำเกลี้ยง แล้วอ้ายฮ่อให้อ้ายคทรพเป็นนายฮ่อรักษาค่ายคุม

ครัวอยู่ แต่อายเลยวจกอ แต่อายสขกอ แต่อายโฆงกอ ขี่มาขลาคุมทหาร
 ๔๐ เศษยกไปที่เจ้าราชบุตรเมืองหนองคายซึ่งตั้งอยู่ปากทาง วกกันไค้
 เวลาหนึ่งเจ้าราชบุตรแตกทงค้ายหนีไปตั้งค้ายอยู่หนองคาย แล้วอายเลยว
 จกอไซ้ ให้อายแกวทจขไค้ขี่ม้า ๓ ม้ากลับไปตั้งค้ายบ้านน้ำเกลี้ยง ขอก
 อายคทรพให้กวาดครัวเก็บสละเบียงอาหารในค้ายยกตามไปเมืองเวียงจันท
 ทรนยกไปพร้อมกนทเมืองเวียงจันทแล้ว แล้วอายช้อเกณทชาพเจ้ากข
 พวททตไค้คนตคไค้หมากตั้งค้ายพักอยู่ไค้ ๕ วันแล้วอายเลยวจกอแตง
 ให้ไค้วางเป็นนายคุมพวกช้อประมาณ ๘๐ คน ม้าช้อประมาณ ๓๐ ม้าเศษ
 ยกไปทาง ๗ วันถึงเมืองเซียงค่าน พวกเมืองเซียงค่านพาครัวอพยพไป
 พวกอายช้อเก็บครัวกับสละเบียงอาหารไค้แล้ว ๆ กลับมาเมืองเวียงจันท
 พักคนพักม้าพักลา รวมสละเบียงอาหารไค้ ๓ เดือนเศษ อ้ายช้อไซ้ชาพเจ้า
 กขพวกชาพเจ้าเลยงม้า ๖๐ เศษในค้าย ครนณเดือน ๑๓ ขน ๒ ค้า
 ปักนลปตคก กองทพหลวงยกขนไปตค้ายช้อทเวียงจันทในเวลา
 เข้า ๓ โมงเศษไปจนเวลาที่มเศษ อ้ายช้อแตกกระจิกกระจายตายในท
 วยเป็นอันมาก กองทพหลวงจขไค้พวกช้อ ๑๘ คน กขชาพเจ้ากข
 ครัวแกวครัวพวน ไทยทรงค้ำทรงชาวเซียงม้อรวม ๔๓ คน ส่งลงมาณ
 กรุงเทพ ๆ เป็นความสตัยจริงแต่เท่านั้น. ๆะ

คำให้การอายอุ่น

พระยาพิพิธโกไคย เป็นผู้บังคับถาม

๑ อายอุ่นให้การว่า อายุได้ ๑๘ ปี บิดาชื่อนายอุค มารดาชื่อนางแดง
 ปาด บิดามารดาอายอุ่นเป็นลาว ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองลาน้อย ครั้น
 ปรากฏเป็นญาคอก บิดามารดาอายอุ่นพากันยกมาอยู่เมืองม่วย เมืองชน
 เมืองแก้ว ๘ เดือน ๘ ปี จอดศึกเวลาค่าประมาณยามเศษ พวกข้อประ
 มาณ ๑,๕๐๐ คน ยกมาตีเมืองม่วยแตก แล้วพวกกองทัพข้อจับเอา
 ตัวอายอุ่นส่งมาเมืองลา เมื่อทัพข้อมาตั้งอยู่เมืองเวียงจันทแล้วกองทัพ
 ไทยยกไปรบนั้นอายอุ่นหาได้ทราบไม่ พวกข้อที่อยู่รักษาเมืองลาคุม
 อายอุ่นให้ไปเกี่ยวหญ้ามาทำในป่าแขวงเมืองลาทุกวัน พอพวกกองทัพ
 ไทยพบอายอุ่นก็จับตัวอายอุ่นกับพวกข้อคน ๑ ที่คุมอายอุ่นมาเกี่ยว
 หญ้าจับหาได้ไม่ หนีไปได้ จับได้แต่อายอุ่นมาส่งให้แก่กองทัพไทย
 ในเมืองเวียงจันทเก่า แต่พวกกองทัพข้อที่แตกกองทัพไทยไปจะไปตั้ง
 อยู่ที่โตอายอุ่นไม่ได้ทราบ. ๖

คำให้การอายเบา

พระยาพิพิธโกไคย เป็นผู้บังคับถาม

๑ อายเบาให้การว่า อายุได้ ๒๐ ปี บิดาชื่อนางจามมารดาชื่อนางแดง
 ยกบิดาอายเบาเป็นจีนแซ่จิง มารดาอายเบาเป็นลาว ตั้งบ้านเรือนอยู่เมือง
 น่าน เดิมเดือน ๘ ปี กุนส์ปีตศุกอายเบาเอาบิดาแดงบรรทุกต่างจาก

เมืองน่านจะมาจำหน่ายทเมืองพวนหนทาง ๘ เดือน อ้ายจินเบาหารว่า
 พวกช้อยกกองทัพเขาคัดเมืองพวนแตกไม่ อ้ายจินเบาขับโคต่างถึงเมือง
 พวนพวกช้อยรักษาเมืองพวนประมาณ ๒๐ คน ก็เข้าจับเอาตัวอ้ายจิน
 เบาแล้วรีบเอาโคต่างกับยาแดงของอ้ายจินเบาไป คิดเป็นเงินราคายาแดง
 เป็นเงินซ่ง ๑ อ้ายจินเบาจึงได้รู้ว่าพวกช้อยพากันยกมาตีเมืองพวนแตก
 แล้ว ขนเอาผู้คนสะเบียงอาหารได้แล้วพากันยกไปตั้งอยู่เมืองเวียงจันทน์
 แต่แม่ทัพนายกองพวกช้อยนั้นอ้ายจินเบาหารู้จักไม่ อ้ายจินเบาอยู่ที่เมือง
 พวนได้ ๒ วันพวกช้อยจึงเอาตัวอ้ายจินเบาส่งมาเมืองโพนทานาเลาเป็นเมือง
 ขนหนองคาย พวกช้อยรักษาเมืองโพนทานาเลา ๕๐ เศษ ก็ใช้ให้อ้าย
 จินเบาเกยวัญญาเลี้ยงม้าอยู่ที่ท่งบ้านโพนทานาเลา กองทัพไทยพากัน
 จับเอาอ้ายจินเบาฆ่าส่งยังกองทัพในเมืองเวียงจันทน์ แต่พวกกองทัพช้อยนั้น
 จะยกไปตั้งพักอยู่เมืองไหน อ้ายจินเบาหารายไม่ อ้ายจินเบาเป็นคนเกยว
 ัญญามาหาได้เขารบไม่. ๖

คำให้การอ้ายยด

พะยาพิชธิโกโคย เป็นผู้บังคับกรม

๑ อ้ายยดให้การว่า อายุได้เท่าใดจำไม่ได้ประมาณ ๒๓ ปี บิดา
 ชื่อนายทิน มารดาช้อยแดงคน อ้ายยดตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองมวญเป็น
 เมืองชนเมืองแก้ว อ้ายยดเป็นพวกพุไทยเดิม ปีระกาเบญจศก ลิวชีกอ

เป็นแม่ทัพ พากันยกมาประมาณคน ๒,๐๐๐ เกษ ๓,๐๐๐ เกษ มีปืนบัง
 มคาพบาง มาตั้งล้อมเมืองมวญไว ไค ถึง ๗ เดือน เจ้ายาตเจ้าเมือง
 มวญไครบสู้กันหลายครั้ง แต่คนในเมืองมวญทั้งชายหญิงประมาณ ๑,๐๐๐
 เกษเจ้ายาตก็ทนมิไคแตกหล่าหนีเข้าป่าไป แต่บิดามารดาอายยค ลวชกอ
 จีบมาเสียบ อายยคหนีเข้าป่าไป พวกช่อตามจับตัวอายยคกับอายม
 ช่ออกหลายคน แล้วกองทัพช่อชนเอาสระเบียงอาหารฝึคนครชบครวใน
 เมืองมวญไคแล้วก พากันยกมาเมืองเวียงจันท แล้ว พวกช่อท เหลอ อยู่ใน
 เมืองมวญจึงให อายยคกับอายมช่ออกหลายคนหาบสระเบียงมาส่งกองทัพช่อ
 ทเมืองเวียงจันท ณเดือน ๘ ปีกุนลปีตคก พวกช่อใให้อายยคลงมา
 ตกนาคแม่เนาเมืองเวียงจันท กองทัพไทยประมาณ ๓๐ คนพากันล้อม
 จีบเอาเอาตัวอายยคมาส่งกับกองทัพไทยทเมืองเวียงจันท แต่เมอลวชกอ
 ยกมาตเมืองหนองคายแต่เมอโรนนั้น อายยคหารู้ไม อายยคเป็นแต่พวก
 ช่อใให้หาบสระเบียงส่งหาไคเกอชท์เข้าไปในกองรบไม บคนลวชกอจะ
 ยกหนีไปพักอยู่ทเมืองไค อายยคไมไคทราบ. ะ

คำให้การอ้ายบาอว

พระยาพิธิโพไคย เป็นผู้บังคับถาม

๑ อ้ายบาอวให้การว่า อายุไค ๓๐ ปี บิดาช่อคำ มารดาช่อเตก
 บิดามารดาอ้ายบาอวเป็นลาว ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองแอกเป็นเมืองชนกข
 เมืองพวน เมอณเดือน ๖ ปีกอจคก อ้ายบาอวกับบิดา น้องชายอ้าย

ขาอาว ๒ คนพากันไปเฝ้าเข้าที่ไว้ พวกช่อประมาณ ๓๐ คนพบจับตัว
 อ้ายขาอาวกับขีบิดา แต่น้องชายอ้ายขาอาว ๒ คนพวกช่อฆ่าเสีย จับ
 ตัวอ้ายขาอาวส่งมาเมืองตลก ๆ เป็นเมืองชนเมืองแถว แต่ขีบิดาอ้ายขาอาว
 พวกช่อจะส่งไปข้างไหนอ้ายขาอาวหาไม่รู้ พวกช่อคุมอ้ายขาอาวให้มา
 ตักน้ำในหนองเนื่อง ๆ มิได้ขาด กองทัพไทยประมาณ ๓๐ คนพบอ้าย
 ขาอาวไล่จับตัวอ้ายขาอาวกับช่อที่คุมมา ๒ คน จับช่อหาได้ ไม่วิ่งหนีไปได้
 จับได้แต่อ้ายขาอาวมาส่งให้กองทัพไทยที่อยู่รักษาเมืองเวียงจันทน์ และ
 ทัพไทยกับพวกช่อจะรบกันแต่เมื่อไรนั้นอ้ายขาอาวหาได้ไม่รู้ อ้ายขา
 อาวเป็นคนสำหรับใช้ของพวกช่อ ๆ หาได้เกณฑ์อ้ายขาอาวเข้ากองรบไม่
 อ้ายขาอาวจึงมิได้ รุจกนายทัพนายกองพวกช่อ แล้วหาได้รู้ว่าทัพพวก
 ช่อแตกทัพไทยหนีไป จะไปอยู่เมืองใดอ้ายขาอาวไม่ทราบ. ๖

คำให้การอ้ายเหียนลาว

พระยากลาโหมราชเสนา เป็นผู้บังคับถาม

๑ อ้ายเหียนลาวให้การว่า อายุได้ ๓๐ ปี ขีบิดาชื่อเตาแง มารดา
 ชื่อแมงซัง ภรรยาชื่อแมหัด บุตรอ้ายเหียนชายคน ๑ อายุได้ ๑๓ ปี
 ชื่อบาทต อ้ายเหียนลาวตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านม่วงแงแขวงเมืองพงตึกชน
 เมืองแถว ขีบิดามารดาภรรยาบุตรอ้ายเหียน ตัวอ้ายเหียนเป็นลาวไว้ผม
 ยาว เดิมเมื่ออายุอ้ายเหียนได้ ๓๐ ปี ลิวชกอ หลีสขบชอนนายทัพ ชน

ซอเยซอเส่มยันทพิ รวมนายไพร่ ๑,๐๐๐ มป็นหลัก ป็นคาศศิลา หอก
 คาพาอาวุธครบมอกัน เมื่อนวนเคอน & ประกาเข็ญจคก พวกช้อยก
 กงทัพมา จากปากองเมืองแขวงเมืองแกว มาตั้งค้ำยอยู่บ้านจ้อแขวง
 เมืองตก ครนเวลาประมาณยามเศษ พวกชื่อนายไพร่ยกกองทัพ
 เข้าลอมตป็นราษฎรชาวบ้านในแขวงเมืองตก เจ้าเมืองกรมการเกณท์
 นายไพร่ออกสู้รบกับช้อยตั้งแต่เวลาเช้าจนถึงเวลาค่ำ วัน ๑ เจ้าเมืองกรม
 การนายไพร่เมืองตกทนกำลังไม่ได้ เจ้าเมืองกรมการทงเมืองตกเสย
 เจ้าเมืองกรมการพาครอบครัวราษฎรชาวบ้านล่าหนีช้อยไปอยู่เมืองแกว แต่
 บรรการราษฎรชาวบ้านที่หลบหนีไปไม่ทัน พวกช้อยก็ฟันฆ่าตายเสยข้าง
 ้วยเอาหญิงชายชาวบ้านไปได้ประมาณ ๒๐ คนเศษ แต่ขี้คามาการค้าขาย
 เหยนพวกช้อยมาเสย แล้วชนช้อยเยเส่มยันทพิจับเอาตัวอายุเหยนกับ
 ภรรยาบุตรอายุเหยนมา แต่บรรการราษฎรชาวบ้านที่พวกช้อยจับเอาไปได้
 นั้น คนผู้หญิงลวชกอนายทัพส่งไปไว้เมืองลาชนเมืองแกว แต่เครื่อง
 สัตราอาวุธปืนคาพหอกและเสบียงอาหารทรัพย์สินของทเมืองตก พวก
 ช้อยเก็บเอาไปเป็นกำลัง พวกช้อยตั้งค้ำยอยู่บ้านจ้อ ตั้งแต่นวนเคอน &
 ประกาเข็ญจคก มาจนถึงนวนเคอน ๑๐ ปีจอจคก พวกช้อยยังตั้งค้ำยพัก
 กองทัพอยู่บ้านจ้อแขวงเมืองตก ครนนวนเคอน ๑๑ ปีจอจคก เหยย
 ตายชื่อนายทัพกับไพร่ช้อยประมาณ ๓๐๐ เศษ ชงตป็นโตเมืองเซียงคง
 เมืองอาต แล้วเหยยตายมหนังสือให้คนใช้มานคให้ลวชกออกกองทัพ
 ไปบรรจบกับกองทัพเหยยตายทเมืองเซียงคงชนเมืองอาตลวชกอรหนังสือ
 เหยยตายนคแล้วลวชกอกกับพวกชื่อนายไพร่จะยกกองทัพไปเมืองเซียงคง

ลวซกอนายทพพวกช่อไซ้ให้อายเหยนกขลาวชาวบ้านเมืองตกทพวกช่อ
 ตจขไคนน รวมกันชาย ๘ คน พวกช่อไซ้ให้หาสะเบียงอาหารไปเป็น
 กำลังกองทัพ พวกช่อยกกองทัพไปจากบ้านจ้อแขวงเมืองตก นอนทาง
 พกเอาสะเบียงอาหารกับชายหญิงราษฎรชาวบ้านแขวงเมืองตก ๔ คนถึง
 เมืองเซียงคิง ลวซกอกขเหียบตายนายทพจะพูดจากันประการใด อ้าย
 เหียบหารไม่ ครนนวนเดือน ๑๒ ปีจอฉคก ลวซกอกจะไปตีเมืองพวน
 จึงจกให้ไพร่ชอกขนายร้อยรวมกันนายไพร่ ๑๗๐ คนยกไปจากเมืองเซียง
 คิงเป็นกองหน้าลวงไปไควันกขคน ๑ ครนรุ่งขึ้นเวลาเช้าลวซกอกข
 เสี่ยมนทพและนายไพร่จึงยกกองทัพไปจากเมืองเซียงคิง แต่เหียบตาย
 นายไพร่ยังพักอยู่เมืองเซียงคิง อ้ายเหยนกขชายลาว ๘ คนก็หา
 สะเบียงอาหารไปเป็นกำลังกองทัพ ถึงบ้านสฬสารคนหนึ่ง ถึงบ้านสฬ
 แอคนหนึ่ง ถึงกลางป่า ๒ คน ถึงบ้านไทยคนหนึ่ง ถึงกลางป่า ๕ คน
 แขวงเมืองแควนอนทาง ๑๐ คน ข้ามลำน้ำขึ้นไปฝั่งตะวันตกนอกกลางป่า
 ๓ คน ไปถึงปากน้ำสฬชนนอกกลางคิง ๒ คน มาถึงบ้านไร่นอนทาง ๒
 คน ครนรุ่งขึ้นถึงเมืองเซียงค้ำ ลวซกอกพบของขคช่อซงมาตีไคเมือง
 เซียงค้ำ องขคกขลวซกอกเป็นพวกเดียวกัน ลวซกอกพักอยู่เมืองเซียง
 ค้ำไค ๓ คน ลวซกอกให้นายร้อยกับไพร่ ๑๗๐ คนลวงหน้าไปทางเมืองพวน
 ครนรุ่งขึ้นลวซกอกของขคและไพร่ช่อประมาณ ๓๐ คน พวกองขคกพากัน
 ยกกองทัพไปจากเมืองเซียงค้ำ นอนทาง ๓ คนถึงเมืองเซียงขวาง ลว
 ซกอกยกกองทัพเขาลอมเมืองเซียงขวางในเวลากลางวัน แต่เจ้าเมือง
 เซียงขวางจะทงเมืองไปเสียมมือไคอายเหยนหาทราบไม่ แต่ราษฎรชาว

ยานในเมืองปากนหนกกองทัพออกไปอยู่บ้าน ลิวซิกอจึงให้คนใส่ถ่อหนังสือ
 ไปเที่ยวประกาศชาวบ้านให้หาสระเบียงอาหารมาส่งกองทัพลิวซิกอ ราษฎร
 ชาวบ้านปากนหนกกลบมาอยู่บ้านเรือนตามเดิมจึงสระเบียงอาหารส่งลิวซิกอ
 กองทัพลิวซิกอพักกองทัพอยู่ที่เมืองเซียงขวางได้ประมาณ ๑๕ วัน ลิว
 ซิกอจะตีเมืองคนทานาเลา แต่องขัตกขไพร์พวกองขัตหาไปด้วยลิวซิกอ
 ไม่ องขัตพักอยู่ที่เมืองเซียงขวาง ลิวซิกอได้สระเบียงอาหารที่เมืองเซียง
 ขวางแล้วลิวซิกอจับเอาลาวชายประมาณ ๑๔ คน ๑๕ คน หาสระเบียงอาหาร
 ไปเป็นกำลังกองทัพกับลิวซิกอ ๆ ไปจากเมืองเซียงขวางนอนทางพักข้าง
 นอนกลางข้างข้าง ครั้นณวันเดือน ๘ ปีกุนส์ปัตศก ลิวซิกอยกกองทัพไป
 ถึงบ้านเมืองคนทานาเลา ลิวซิกอตั้งค่ายพักกองทัพอยู่กลางบ้านเมือง
 คนทานาเลา ชาวบ้านเห็นกองทัพยกมาตั้งพักอยู่ ชาวบ้านก็พากันหลบ
 หนีไปซ่อนซ่อนอยู่ทีในป่า ลิวซิกอจึงให้คนถ่อหนังสือไปข่าวร้องให้
 ราษฎรชาวบ้านกลบเข้ามาอยู่บ้านเรือนตามเดิม ลิวซิกอตั้งค่ายพักกอง
 ทัพพักอยู่บ้านคนทานาเลาได้ประมาณเดือน ๑ ลิวซิกอจะไปตีเมืองเวียงจันท
 ์ จึงจับเอาลาวชายประมาณ ๑๔ คน ๑๕ คน หาสระเบียงอาหาร ครั้นณวัน
 เดือน ๘ ปีกุนส์ปัตศก ลิวซิกอก็ยกไปถึงเมืองเวียงจันท ลิวซิกอตั้งค่าย
 พักกองทัพอยู่กลางทุ่งนา ครั้นเวลาบ่ายได้สู้รบกันกับกองทัพลาวเมือง
 เวียงจันท ๆ แตกลิวซิกอได้เมืองเวียงจันทอยู่เมืองเวียงจันท ได้ประมาณ
 ๒ เดือน ครั้นณวันเดือน ๑๑ ปีกุนส์ปัตศก ลิวซิกอก็ยกทัพไทยได้สู้รบกัน
 ๓ วัน ลิวซิกอแแตกทัพหนีมาบ้านคนทานาเลา กองทัพไทยตามทัน กอง
 ทัพไทยเอาปืนยิงลิวซิกอตาย แล้วพวกกองทัพไทยจับเอาตัวอายุเหียน

กับพวกขอสั่งมาเมืองหนองคาย แล้วกองทัพไทยส่งตัวอายเหียนลงมา
กรุงเทพฯ เป็นความสัตย์จริงของอายเหียนแต่เท่านั้น . ๖

คำให้การอายอะยิ

พระยาภลาโหมราชเสนา เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอายอะยิให้การว่า อายุได้ ๕๐ ปี บิดาอายอะยิ
เป็นจีนชื่ออายจินโต มารดาเป็นลาวชื่อโตเหมื่อนกัน ตั้งบ้านเรือนอยู่
เมืองเตก ๆ ขนบกขเมืองลาใหญ่ แต่บิดามารดาอายอะยิตายแต่อาย
อายยิได้ ๒๐ ปี อายอะยิมีนองชายคน ๑ ชื่ออายสาม อายอะยิกับ
นองชายทำมาหากินอยู่ที่ยานเรือน ครั้นฉนวนเดือน ๖ ปีจอฉศก อายอะยิ
อายสาม ไปเก็บฝืนอยู่ชายป่าหลังเมืองเตก พวกขอส ๕ คน ๑๐ คน
ไปพบเขาจับเอาตัวอายอะยิอายสามได้ ๖ เดือน ๖ เดือน
ลิวลีโกชื่อแม่ทัพ ๑ ลิวลิกอแม่ทัพ ๒ คุมไพร่พวกขอส ๒,๐๐๐ เศษ มีปืน
ใหญ่ปืนเล็กประมาณ ๒๐๐ บอกเศษ มีดาพ ๒๐๐ เล่ม ๓๐๐ เล่ม มีหอกใหญ่
เล็กประมาณ ๒๐๐ เล่ม มีงาวบ้างทวนบ้าง ลิวลีโก ลิวลิกอกับพวกขอส
๒,๐๐๐ เศษยกไปเมืองพวน พวกขอสเอาตัวอายอะยิ อายสามไปเมืองพวน
ด้วย ทางแต่เมืองลาใหญ่ไปเมืองพวนทาง ๒๐ วัน แล้วลิวลีโก ลิวลิกอ
แม่ทัพกับพวกขอสตงค้ายลงที่เมืองพวนลูก ๑ แล้วลิวลีโก ลิวลิกอแม่ทัพ
กับพวกขอสพากันถือเครื่องอาวุธต่างๆครบมอกันเขากเมืองพวนมาเจ้าเมือง
พวนตาย แล้วลิวลีโก ลิวลิกอแม่ทัพให้พวกขอสอยู่รักษาค่ายอยู่ที่ยาน

พวนประมาณ ๓๐๐ คนเศษ ได้ ๒ วัน ๓ วัน ลิวลีโก ลิวลิกอแม่ทัพกับ
 พวกช่อประมาณ ๑,๗๐๐ เศษยกไปเมืองเวียงจันทน์ ลิวลีโก ลิวลิกอพา
 เอาท้าวอายุอะยไปด้วย แต่อายุสามน้องอายุอะยพวกช่อให้เฝ้าค้ายอยู่ที่
 เมืองพวน ทางเมืองพวนมาเมืองเวียงจันทน์ทาง ๑๒ คืน แล้วลิวลีโก
 ลิวลิกอแม่ทัพกับพวกช่อตั้งค้ายลงในเมืองเวียงจันทน์ถูก ๑ ริมวัดจีนได้
 ๒ เดือน ๓ เดือน ทพไทยเข้าตีพวกช่อในค้าย แต่อายุอะยพวกช่อใช้
 ให้เฝ้าเสบียงอาหารอยู่นอกค้าย หาได้เข้ารบทพไทยกับพวกช่อไม่
 ลิวลีโก ลิวลิกอแม่ทัพกับพวกช่อถอบันบ้างถอกาพบางถองาวและหอก
 บ้างเข้ารบกับทพไทย อายุอะยเห็นพวกทพไทยต่างคนต่างยิงปืนกันอยู่
 ตั้งแต่เพลเช้าจนเพลค่ำ พวกช่อถูกปืนตายหลายสิบคน พวกลิว
 ลีโก พวกลิวลิกอแม่ทัพกับพวกช่อแตกพากันทั้งค้ายวิ่งหนีไป อายุอะย
 เห็นพวกช่อวิ่งหนีทพไทยไปอายุอะยก็วิ่งหนีไปด้วย กองทพไทยจับตัว
 อายุอะยได้จาตะโห่งกคอกขอมืออายุอะยไว้ แต่ลิวลีโก ลิวลิกอแม่ทัพ
 กับพวกช่อ ๑,๒๐๐ เศษนั้น จะหลบหนีไปแห่งใดอายุอะยไม่รู้ แต่อายุสาม
 น้องอายุอะยที่เฝ้าค้ายอยู่ที่เมืองพวนนั้น พวกช่อจะเอาตัวไปข้างไหน
 หรือจะหนีจะตายประการใดอายุอะยหารู้ไม่ แล้วพวกไทยนายทัพสั่งตัว
 อายุอะยมาให้แม่ทัพไทยที่เมืองหนองคายได้ ๑๑ วัน ๑๒ วัน แม่ทัพ
 ไทยจึงส่งตัวอายุอะยลงมาณกรุงเทพฯ เป็นความสัตย์จริง สิ้นคำให้การ
 อายุอะยแต่เท่านั้น. ๖

คำให้การอ้ายโหลยลาว

พระยาภลาโหมราชเสนา เป็นผู้บังคับตาม

๑ ข้าพเจ้าอ้ายโหลยลาวให้การว่า อ้ายอ้ายโหลยลาวได้ ๒๕ ปี
 บิดาชออ้ายเหน มารดาชออือเหตเป็นลาวพงขาว ตั้งบ้านเรือนอยู่เมือง
 ชุบเอคชนอยู่กบเมืองหลวงพระบาง เคมีณปีกุนส์ปัตคกจะเป็นวันเดือนใด
 จำไม่ได้ เวลากลางคืนประมาณ ๒ ยามเศษ พวกชอตัวนายชอลวส์กือ
 ชุบกือเป็นนายทัพคุมไพร่ชอประมาณ ๒๐๐ คน ๓๐๐ คน มีปืนคาบศิลา ๕๐
 ขอก ปืนหลังมา ๖๐ ขอก รวม ๑๐๐ ขอก มีอาวุธดาพข้าง ง้าวข้าง หอกข้าง
 ครบมอกกันเขาคเมืองชุบเอค เจ้าชอชอเจ้าเมืองชุบเอคหาสู้พวกชอไม่
 พายุทธภรรยาครอบครัวกับไพร่ประมาณ ๓๐๐ คน ยกหนีพวกชอไปอยู่
 เมืองพวน แล้วพวกไพร่ในเมืองชุบเอคหนีหนีไปอยู่เมืองหลวงพระบาง
 ข้าง เมืองแกวข้าง แต่บิดามารดาอ้ายโหลยลาวนั้นพวกชอฆ่าตาย แล้ว
 จับตัวอ้ายโหลยลาวกับอ้ายจานแกวได้ แล้วพวกชอกก็ยกเข้าตั้งค่าย
 อยู่ในเมืองชุบเอค พวกชอใช้ให้อ้ายโหลยลาวกับอ้ายจานแกวเป็นคน
 เกยวหญ้าเลี้ยงมา แล้วลวส์กือ ชุบกือนายทัพให้พวกชออยู่รักษาค่าย
 ในเมืองชุบเอคประมาณ ๓๐ คน มีเครื่องสำตราอาวุธครบมอกกัน ตัวลวส์กือ
 ตัวชุบกือ นายทัพชอกกับไพร่ประมาณ ๒๐๐ คน ๓๐๐ คน มีปืนคาบศิลา
 ปืนหลังมา กบดาพ กบง้าว กบหอกครบมอกกันแล้วก็ยกไปตีเมืองแกว
 เจ้าเมืองแกวกบพวกชอได้สู้รบกัน พวกชอสู้เจ้าเมืองแกวไม่ได้ พวก
 ชอพากันหนีเจ้าเมืองแกวกลับมาค้ำยทตั้งอยู่เมืองชุบเอคประมาณ ๒ เดือน
 แล้วตัวลวส์กือ ตัวชุบกือนายทัพกับไพร่ก็ยกไปตีเมืองพวน เจ้าเมือง

พวกรับพวกช่อได้สรวกกัน เจ้าเมืองพวนสัพวกช่อไม่ได้แตกพากันหนีไป
 พวกช่อเข้าทงค้ายในเมืองพวน แล้วลวสัก่อ ชัยก่อนนายทพักพาพวก
 ช่อมาบอกพวกช่อ ๓๐ คนทตงอยู่ในเมืองชুবเอคให้เอาตัวอายโหลยลาวกข
 อายจางแแกวมาเมืองพวน แต่เจ้าเมืองชুবเอคนนพวกช่อบอกแก้อายโหลย
 ลาวว่าถูกป่นทายในเมืองพวน พวกช่อเข้าทงค้ายในเมืองพวนประมาณ
 ๕ เดือน ทवलวสัก่อ ชัยก่อนนายทพักขไพรยกมาตเมืองเวียงจันท ลาว
 ในเมืองเวียงจันท สรวบช่อไม่ได้พากันแตกหนีไป พวกช่อเข้าทงค้าย
 อยู่ในเมืองเวียงจันท แล้วพวกช่อก็คุมตัวอายโหลยลาวกขอายจางแแกว
 ไปเกยวหญามาททงหลงเมืองเวียงจันท ประมาณ ๕ วัน เวลากลางวัน
 อายโหลยลาวกขอายจางแแกวเกยวหญามาอยู่ททง ได้ยินเสียงป่นใหญ่
 บ้างป่นเล็กบ้างยงชนทค้ายในเมืองเวียงจันท อายโหลยลาวกขอายจางแแกว
 ก็พากันหนีไปทงเมืองพวน กองทพลาวเมืองหนองคายประมาณ ๓๐๐ คน
 ตามพวกช่อไปพบอายโหลยลาวกขอายจางแแกวทกลางทง กองทพลาว
 เมืองหนองคายจับตัวอายโหลยลาวกขอายจางแแกวจำส่งมาเมืองหนองคาย
 เจ้าเมืองหนองคายเอาตัวอายโหลยลาวจำใส่ตะโหงกคอสั่งตัวมาณกรุงเทพฯ
 เป็นความสัทยจริงของอายโหลยลาวแต่เท่านั้น ะ

คำให้การอายอะแซก

พระยากลาโหมราชเสนา เป็นผู้บังคับถาม

๐ อายอะแซกให้การว่า อายุได้ ๒๗ ปี บิดาอายอะแซกเป็นภูไทย
 ช่ออายอ มารดาช่ออครเป็นภูไทย ตงบ้านเรือนอยู่บ้านผาแขวงเมวมงแกวฯ

ชนกับเมืองฉนวน บิดามารดาอายุอะแซกตายแต่อายุอายุอะแซกได้ ๑๘ ปี
 มแต่อายุอะแซกผู้เคียว หามพนองทองเคียวกันไม่ ครั้นฉนวนเดือน ๘
 ปีกุนส์ปัตศก พวกช่อ ๕ คน ๖ คนอายุอะแซกหาผู้ช่อไม่ ไปจับ
 เอาตัวอายุอะแซกกับอายุไซร์ อายุเหง อายุอ มาไว้ที่เมืองฉนวนอยู่ได้
 เดือนเศษ พวกช่อไซร์ให้อายุอะแซกกับอายุไซร์ อายุเหง อายุอ เกย
 หมายเลียงมาอยู่ที่เมืองฉนวนอยู่ได้ ๑๔ วัน ๑๕ วัน แล้วพวกช่อกับลาวประ
 มาณ ๓๐๐ คนเศษมีปืนคาบศิลาประมาณ ๔๐ ขอก ๕๐ ขอกยกมาทางเมือง
 พวน ไปตั้งอยู่วัดจันในเมืองเวียงจันทน์ พวกช่อเอาตัวอายุอะแซก
 อายุไซร์ อายุเหง อายุอ มาด้วยกับพวกช่อ ๆ ไซร์ให้อายุอะแซกกับอายุไซร์
 อายุเหง อายุอ เป็นคนเลียงมาเกยหมายมาอยู่ที่ทุ่งหลวงวัดจัน ๔ มา ได้
 ประมาณเดือนเศษ แล้วอายุอะแซก อายุไซร์ อายุเหง อายุอ ได้ยิน
 เสียงปืนยิงชนทวดจันประมาณครึ่งหนึ่ง อายุอะแซกกับอายุไซร์ อายุเหง
 อายุอ พุดกันว่า เสียงปืนยิงมากอยู่จะรบกันคอกกะมิง แล้วลาวประมาณ
 ๑๓ คน ๑๔ คนไปพบอายุอะแซกกับอายุไซร์ อายุเหงกับอายุอ เกยหมาย
 อยู่ที่ทุ่งหลวงวัดจัน พวกลาว ๑๓ คน ๑๔ คนถือปืนคาบศิลาครบมือกันตรง
 เข้าจับอายุไซร์ อายุเหง อายุอ ๆ วังหน้พวกลาวไป พวกลาวเอาปืนยิง
 ถูกอายุไซร์ อายุเหง อายุอ ตายทั้ง ๓ คน แต่อายุอะแซกหาได้วังหน้ไม่
 พวกลาวจับตัวอายุอะแซกได้แล้วพวกลาวเอาตัวอายุอะแซกมาสั่งให้ลาว
 ช่งเป็นนายทหนองคาย แล้วลาวช่งเป็นนายอยู่ที่หนองคายเอาตัวอายุอะ
 แซกจำตะโห่งกคอกจำช่อมอไว้ได้ ๔ วัน ๕ วันแล้วส่งตัวอายุอะแซกลงมา
 ณกรุงเทพ ฯ เป็นความสัตย์จริง สิ้นคำให้การอายุอะแซกแต่เท่านั้น.

คำให้การอ้ายอะซึ

พระยากลาโหมราชเสนา เป็นผู้บังคับถาม

๑ อ้ายอะซึขอให้การว่า อายุ ๒๒ ปี บิดามารดาอ้ายอะซึทั้งบ้าน
 เรือนอยู่บ้านเมอขเมองสนชนเมืองแกว บิดามารดาอ้ายอะซึป่วยตายแต่
 อ้ายอะซึได้ ๔ ปี แล้วอ้ายเยยคชอซังทั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกับ
 เรือนบิดามารดาอ้ายอะซึ อ้ายเยยคเอาอ้ายอะซึมาเลี้ยงไว้ ได้ประมาณ ๑๗
 ปี ๑๘ ปี ครั้นฉนวนเดือน ๖ ปีกุนส์ปตศก อ้ายเยยคกับอ้ายอะซึพากัน
 ไปชอฆ่าฝิ่นยาแดงที่เมืองแวงชนเมืองแกว อ้ายเยยค อ้ายอะซึ ชอได้
 ยาฝิ่น ๒ ก้อน ยาแดงหนักหาบ ๓ แล้ว อ้ายเยยค อ้ายอะซึพากันเอา
 ยาฝิ่นยาแดงกลับมาถึงบ้านเรือน ครั้นเดือน ๘ ปีกุนส์ปตศก อ้ายเยยค
 อ้ายอะซึ เอายาฝิ่นยาแดงไปขายทางหนองคาย อ้ายเยยคถอมคชยเล่ม
 ๓ อ้ายอะซึหาบยาฝิ่นยาแดงออกจากบ้านไปถึง เมือง เวียน เซียน ชน เมือง
 แกว ยังหาได้ขายยาฝิ่นยาแดงไม่ อ้ายอะซึ อ้ายเยยคก็พากันเลยมาถึง
 บ้านกวางเหนือบ้าน โพนทานาเลา กองทัพลาวจับเอาตัวอ้ายเยยค อ้าย
 อะซึส่งมาหนองคาย แต่อ้ายเยยคคอดยาฝิ่นตาย กองทัพไทยส่งอ้ายอะซึ
 ลงมากรุงเทพฯ ๗ เป็นความสัตย์ความจริงอ้ายอะซึเท่านั้น ๗

คำให้การอ้ายบาชัน

พระยากลาโหมราชเสนา เป็นผู้บังคับถาม

๑ ข้าพเจ้าอ้ายบาชันลาวให้การว่า อายุอ้ายบาชัน ๓๘ ปี บิดา
 อ้ายบาชัน (ชอ) กวาง มารดาอ้ายบาชันชอ กวาง เป็นลาวพุงขาว

ชายชานกบขบคามาการค้าชายชานตงบ้านเรือนอยู่ในเมืองตกชนเมืองแก้ว
 เดิมชื่อประกาเข้ญศก พวกช้อประมาณ ๑,๐๐๐ แกว ๕๐ เค็ช มีป็น
 หามแล่น ๒ ขอก มีป็นคาศศิลาหอกคาศาวุธครบมอกนยกมาก ลาว
 เมืองตก พวกช้อขบคามาการค้าชายชานมาแล้ว แลวลวสิกกอนายทัพ
 พวกช้อจับเอาตัวชายชานไปไว้เมืองลาวชนเมืองแก้ว อยู่ได้ประมาณ
 ปีเศษแลวลวสิกอไซให้ชายชานกยวหญามาเลียงมา ครนณเคอน ๘
 ปกนสปีตศก ลวสิกอเอาตัวชายชานมาเมืองพวนทานาเลา ลวสิกอไซ
 ให้ชายชานสำหรับเลียงมาของลวสิกอ แล้วพวกช้อประมาณ ๑,๐๐๐
 ถ้อเครื่องศาตราอาวุธครบมอกน ตเมืองพวนทานาเลาชนเมืองเวียงจันท
 พวกช้อไคเมืองพวนทานาเลา แลวลวสิกกอกบพวกช้อและตัวชายชาน
 กักอยเมืองพวนทานาเลาไคสละเบียงอาหารเลียงกันเป็นกำลัง แล้ว
 ลวสิกอสังให้ชวนมเปียงแปลงเป็นพวกช้อ ครนณเคอน ๑๑ ปกนสปีตศก
 ลวสิกอพวกช้อยกไปตเมืองเวียงจันท แต่ชายชานเลียงมาอยู่เมืองพวน
 ทานาเลา กองทัพไทยจับไคลวสิกอพวกช้อ กองทัพไทยฆ่าลวสิกอ
 ตายแลวกองทัพไทยจึงเอาตัวชายชานกบมาฝ ผกสเลทองของลวสิกอตั้ง
 ลงมาณกรุงเทพ ฯ เป็นความลศตยความจริงชายชานแต่เท่านั้น . จะ

คำให้การอ้ายอาหะลก

พระยาราชโยธา เป็นผู้บังคับกรม

๑ ขาพเจ้าอ้ายอาหะลกให้การว่า ขาพเจ้าเป็นลาวญวนอายุขาพเจ้า
 ได้ ๒๒ ปี บิดาขาพเจ้าช้อไปตกญวน มารดาขาพเจ้าช้อเมียบลาว ขาพเจ้า

เป็นลาวญวนไว้ผมอย่างญวน ข้าพเจ้าตั้งบานเรอนท่ามาหากนอเขตเมือง
 แกว ๆ ระยะทางไกลเมืองหลวงพระบาง ๒ คน ข้าพเจ้ายังห้ามภรรยาไม่
 แต่เมืองแกวชนเมืองแขว ๆ เป็นเมืองลาวพวน ครนฉวนเดือน ๔ ปี่จอฉก
 ลิวลิกอแม่ทัพช่อท ๑ ลิวลิกอแม่ทัพท ๒ ฟาลังกอแม่ทัพท ๓ คุมไฟ
 ช่อประมาณ ๓๕๐ คนเคษมีม้า ๑๐๐ ม้า มีปืนหามแล่น ๒ บอก มีปืนคาบ
 คีลา ๑๐๐ บอกเคษ มีง้าว ๘๐ เคษ มีคชชุกคนละเล่มข้าง ๒ เล่มข้างกับ
 อาวุธต่าง ๆ ครบมือพากันยกทัพมาถถึงเมืองแกวเวลากลางคืน พวกช่อ
 พากันล้อมเมืองแกว แล้วพวกกองทัพช่อพากันเอา ปืนใหญ่เล็กยิงระคม
 ให้อ้องเข้าไปในเมืองแกว ข้าพเจ้ากับราษฎรชายหญิงชาวเมืองแกวตก
 ใจ พากันออกจากเมืองหนีไปได้บ้าง ถูกปืนตายบ้างประมาณ ๕๐ คน
 พวกกองทัพช่อจับข้าพเจ้าพวกข้าพเจ้าได้ ๑๕ คน พวกกองทัพช่อเอาตัว
 ข้าพเจ้ากับพวกข้าพเจ้าไปไซไห้เกยวหญ้ามายัง ไซไห้ข้าพเจ้าหาบเข้า
 สะเบียงบ้าง พวกช่อให้ข้าพเจ้าพวกข้าพเจ้าไว้ผมยาวอย่างพวกช่อ แล้วลิว
 ลิกอแม่ทัพช่อกับนายทัพนายกองกุมไฟร์พวกช่อ กับข้าพเจ้าไปตีเมือง
 ทุพวร ๆ เป็นเมืองลาวพวน พวกช่อยกกองทัพเข้าล้อมเมืองตุพวร พวก
 ชาวเมืองตุพวรสู้รบกับพวกช่อได้ ๒ วัน ๓ วัน พวกช่อเอาไฟเผาเรือน
 ราษฎรชาวเมืองตุพวรไหม้ไฟประมาณ ๑๐ หลังเรือน แล้วพวกช่อเอาปืน
 ยิงระคมเข้าไปในเมือง ชาวเมืองตุพวรถูก ปืนตายบ้าง หนีไปได้บ้าง
 พวกช่อจับพวกชาวเมืองตุพวรได้ชาย ๒ หญิง & รวม ๒ คน แล้วพวก
 กองทัพช่อเอาตัวข้าพเจ้าพวกข้าพเจ้ากับพวกเมืองตุพวร ๒ คนเข้ากอง
 ทัพช่อยกไปตีเมืองพุมซึ่งเป็นเมืองชนกับเมืองหนองคาย เวลากลางคืน

พวกกองทัพซ้อพากันยกเข้าล้อมเมืองพุมแล้วเอาปืนยิงระดม พวกเมือง
 พุมสู้รบกับพวกซ้อได้ ๒ วันพวกชาวเมืองพุมแตก พวกซ้อจับชาวเมือง
 พุมได้ชายฉกรรจ์ ๘ คน พวกซ้อก็พักอยู่ในเมืองพุมได้ ๓๐ วัน ครั้นฉวัน
 เดือน ๗ ปีกุนสัปตศก พวกกองทัพซ้อนายไพร่ประมาณ ๓๗๘ คนเค็ช
 กยข้าพเจ้าพากันยกไปตีเมืองเวียงจันทน์เก่า พวกราษฎรชาวเมือง
 เวียงจันทน์เก่าไม่สู้รบพากันหลบหนีไป พวกกองทัพซ้อทั้งนายไพร่พากัน
 เข้าพักอยู่ในเมืองเวียงจันทน์เก่าได้ประมาณเดือนเศษ พวกกองทัพไทย
 ยกไปรบซ้อที่พุกอยู่ในเมืองเวียงจันทน์เก่า พวกซ้อใช้ให้ข้าพเจ้าเกี่ยว
 หญ้ามาทุกวัน แล้วพวกกองทัพซ้อก็ยกกองทัพไทยได้สู้รบกันวัน ๑ พวก
 ไพร่ในกองทัพซ้อถูกปืนตายประมาณ ๕๐ คนเศษ แต่ลิวลิกอแม่ทัพ
 ถูกปืนริมคอแห่ง ๑ ในวันเดียวกันนั้นเวลาค่ำฝนตกมาก ลิวลิกอ ลี้ยกอ
 ฟาลังกอกกับนายไพร่พวกซ้อพากันหนีกองทัพไทยไป จะไปข้างไหนข้าพเจ้า
 ไม่รู้ แต่ข้าพเจ้าหนีกองทัพไทยไปกับพวกซ้อถึงลำแม่น้ำโขง ข้าพเจ้า
 ข้ามน้ำไม่ได้ กองทัพไทยจับข้าพเจ้ามาได้ไม่ตะโห่งกขังไว้ในค่ายกอง
 ทัพไทยซึ่งตั้งค่ายอยู่ริมลำแม่น้ำโขง ข้าพเจ้าเห็นศพพวกซ้อลอยน้ำมา
 ข้าพเจ้านับตรวจดูเห็นพวกซ้อตายประมาณ ๕๐ คนเศษ เป็นความสลด
 จริง สิ้นคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ๗

คำให้การอ้ายป่าแฉม

พระยาราชาโยธา เป็นผู้บังคับถาม

๐ ข้าพเจ้าอ้ายป่าแฉมให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นลาวพวนอายุข้าพเจ้า
 ได้ ๒๓ ปี ตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่บ้านชำแหวงเมืองเซียงขวาง พ่อ

ข้าพเจ้าชื่อยอ แม่ข้าพเจ้าชื่อยอ ป่ข้าพเจ้าเป็นลาว แม่ข้าพเจ้าเป็น
 ญวน ข้าพเจ้ามีเมียชื่อยอเลม มีบุตรชายคน ๓ อายุ ๓ ปี ครั้นเดือน ๔
 ปีจอจตุศกข้าพเจ้ารู้ความว่า พวกท่งเซียงคำมีหนังสือมาถึงเจ้าเมืองเซียง
 ขวางว่าลิวลิกอเป็นนายทัพใหญ่ องเบกจีนชื่อเป็นแม่ทัพ ๒ เซียนชั้น
 เป็นเสมย่นยกมาตีท่งเซียงคำ เจ้าเมืองท่งเซียงคำพาครอบครัวหนีเข้า
 ข้างไป เจ้าเมืองเซียงขวางเกณฑ์พวกไพร่เมืองเซียงขวางตั้งค่ายไว้
 ค่ายหนึ่ง ครั้นเดือนเดือน ๖ ปีกุนลี้ปัดศกเวลา ๓ ยามพวกกองทัพ
 ชื่อยอยกมาตีเมืองเซียงขวาง พวกชื่อยอคุมไพร่มาประมาณ ๕๐๐ คนเศษ มี
 ปืนคาบศิลาประมาณ ๑๐๐ ขอก มีม้าประมาณ ๒๐ ม้า มีเครื่องมอหอก
 ทาพหลาวครบกัน อ้ายชื่อยอไม่ได้ตั้งค่าย เขาตีเมืองเซียงขวาง เจ้า
 เมืองเซียงขวางและกรมการกบไพร่ซึ่งอยู่ในเมืองนอกเมืองเซียงขวางได้
 ต่อสู้กันตั้งแต่เวลา ๓ ยามจนเวลาทวารวณเที่ยง เจ้าเมืองเซียงขวางถูก
 ปืนตาย พวกไพร่เมืองเซียงขวางก็ตายเป็นอันมาก ไพร่ที่ยังเหลืออยู่
 นนกว่ากันหนเข้าข่า ข้าพเจ้าพ่อแม่พี่ข้าพเจ้ากับลูกเมียข้าพเจ้า ก็
 หนีเข้าข่า พวกชื่อยอพากันติดตามจับข้าพเจ้าพ่อแม่ลูกเมียข้าพเจ้ากับพวก
 ไพร่เมืองเซียงขวางได้พร้อมกบข้าพเจ้า ๓๐ คน แต่พ่อแม่ข้าพเจ้า
 กบบุตรข้าพเจ้าไพร่ ๗ คน พวกชื่อยอฆ่าเสียหมด เหลือแต่ข้าพเจ้ากับ
 ไพร่ ๓ คน ชื่อยอเอาไว้ใส่แยกกันไปเกยวหญ้า ครั้นเวลาเย็นคำชื่อยอ
 ไล่ให้ข้าพเจ้ากับไพร่ ๓ คนหุงเข้าเลี้ยงพวกชื่อยอ ๗ พักอยู่ที่เมืองเซียง
 ขวางได้ประมาณเดือน ๑ ลิวลิกอกองเบกกองทัพชื่อยอกมาเมืองเวียง
 จันทน์ประมาณ ๕๐๐ คน กบพวกลาวพวนทชื่อยอได้ประมาณ ๑๐๐ คนเศษ

ระยะทางไปจากเมืองเชียงขวางไปถึงเมืองงม ๗ คนลาวพวนที่ซื้อได้ ๑๐๐
 คนกับพวกซื้อ ๑๐๐ คน คุ่มพวกข้าพเจ้าอยู่ที่งม แต่พวกซื้อประมาณ ๓๐๐
 คนยกมาตเมืองเวียงจันทน์ทาง ๒ คน ซื้อตเมืองเวียงจันทน์แตกได้ ๕ วัน
 พวกซื้อก็คุ่มพวกข้าพเจ้ามาตเมืองเวียงจันทน์ ข้าพเจ้าเคยเห็นพวกซื้อจับ
 ลาวเวียงจันทน์ได้ ๖ คน พวกซื้อเข้าไปทั้งค่ายอยู่ในเมืองเวียงจันทน์ริมวัด
 รางได้ ๒ เดือน ครั้นเดือนเดือน ๑๐ ขน ๒ ค่ายกุนลี้ปลัดศึกพวกซื้อใช้
 ให้ข้าพเจ้า ๒ คนไปเกี่ยวหญ้าอยู่กลางทุ่งนอกเมืองเวียงจันทน์ ทพลาว
 ยกมาจับข้าพเจ้า ๒ คนได้ แล้วกองทัพลาวยกเลยเข้าไปล้อมค่ายซื้อใน
 เมืองเวียงจันทน์ พวกลาว ๕ คนพาข้าพเจ้า ๒ คนมาถึงฝั่งแม่น้ำโขงฝั่ง
 เวียงจันทน์ ยังหาได้ข้ามฟากแม่น้ำไปไม่ ข้าพเจ้าได้ยินเสียงปืนยิงกัน
 ที่ค่ายในเมืองเวียงจันทน์ประมาณชั่วโมง ๑ พวกลาวก็ส่งข้าพเจ้ามาฟาก
 หนองคาย เป็นความสัตย์ความจริงข้าพเจ้าแต่เท่านั้น. ๗

คำให้การอัยบาลิน

พระยาราชโยธา เป็นผู้บังคับกรม

๐ ข้าพเจ้าอัยบาลินให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นลาว อายุข้าพเจ้าได้
 สกกปีข้าพเจ้าจำไม่ได้ บิดาข้าพเจ้าชื่อชน ฝ่ายมารดาข้าพเจ้า
 ชื่อชนสัน บิดามารดาข้าพเจ้าเป็นลาวพวน ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ เมืองแอก ๆ
 ขนกับเมืองหลวงพระบาง แต่ราษฎรชายหญิงในเมืองแอกมีอยู่ ประมาณ

๓๐๐ คนเศษ ครั้นณั้ประกาเบ้ญจศก เวลากลางคณคกประมาณยามเศษ
 พวกอ้ายช้อนาย ๓ คน แต่จะช้อไรนนั้นข้าพเจ้าหารู้จักไม่ กบไพร์ประมาณ
 ๓๐๐ คนเศษ มีคนประมาณ ๓๐๐ คนเศษ กบปนคาบศิลา ๑๐๐ บอกรอก
 ประมาณ ๓๐๐ เล่ม คาพประมาณ ๓๐๐ เล่ม น้ำ ๑๐๐ น้ำปากนยกรเขาคเมือง
 แอค อ้ายช้อเอาปนคาบศิลา หอกคาพยงพนแทงพวกลาวเมืองแอค นาย
 ไพร์ชายหญิงตายประมาณ ๘๐ คน แต่อ้ายช้อจับข้าพเจ้ากับพวกข้าพเจ้า
 ไค้ชาย ๗ คนหญิง ๓ คนรวม ๑๐ คน แต่บิดามารดาข้าพเจ้าอ้ายช้อฆ่าเสีย
 แล้วอ้ายช้อก็เอาตัวข้าพเจ้ากับพวกข้าพเจ้าไว้ อ้ายช้อให้ข้าพเจ้ากับพวก
 ข้าพเจ้าไว้ผมเปีย อ้ายช้อก็ทงค้ายอยู่ในเมืองแอคไค้ประมาณเดือนเศษ
 อ้ายช้อยกกองทัพไป อ้ายช้อก็เอาตัวข้าพเจ้ากับพวกข้าพเจ้าให้หาบสะ
 เบียงอาหารตามไป ๆ ทาง ๒ คนถึงเมืองภูทเวลาตะวันเที่ยง พวกลาวชาย
 หญิงในเมืองภูทก็พากันหนีเข้าป่าไป อ้ายช้อจับพวกลาวในเมืองภูทหา
 ไค้ไม่ อ้ายช้อก็พากันพักอยู่ในเมืองภูทคณ ๑ รุ่งชนเวลาเช้าอ้ายช้อก็พา
 กันยกกองทัพไปทาง ๔ คนถึงเมืองทุ่งเซียงค้ำเวลาบ่าย อ้ายช้อก็ทงค้าย
 อยู่ไค้ประมาณ ๓ วัน ๔ วัน อ้ายช้อยกกองทัพเข้ารบกับพวกลาวเมืองทุ่ง
 เซียงค้ำไค้ ๓ วัน อ้ายช้อฆ่าเจ้าเมืองทุ่งเซียงค้ำกับนายไพร์ชายหญิง
 ตายประมาณ ๕๐ คนเศษ เหลืออยู่บ้างพากันหนีอ้ายช้อ ๆ จับหาไค้ไม่
 แล้วอ้ายช้อพากันเข้าอยู่ในเมืองทุ่งเซียงค้ำไค้ ๒ คน พวกอ้ายช้อก็ยก
 กองทัพไปทางบก ๒ คนถึงเมืองพวนจะช้อเมืองอะไรนนั้นข้าพเจ้าหารู้ไม่ พอ
 เวลาบ่ายพวกชายหญิงในเมืองพวนก็ออกจากเมืองพวนหนีอ้ายช้อไป อ้าย
 ช้อก็เข้าทงค้ายอยู่ในเมืองพวนไค้ประมาณเดือนเศษ อ้ายช้อก็ยกกองทัพ

ไปทางบก ๑๐ คนถึงเมืองเวียงจันทน์ อ้ายฮ้อกตั้งค่ายอยู่เมืองเวียงจันทน์ได้
 ประมาณ ๒ เดือน แล้วกองทัพไทยยกขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์ กองทัพ
 ไทยเข้ารบกับอ้ายฮ้ออยู่ ๑ วัน พวกอ้ายฮ้อตายประมาณ ๑๐๐ คนเศษ แต่
 ทั่วนายอ้ายฮ้อจะตายหรือไม่ตายข้าพเจ้าหาไม่รู้ ครั้นเวลากลางคืน
 อ้ายฮ้อก็พากันหนีไปข้างไหนข้าพเจ้าหาไม่รู้ ข้าพเจ้ากับพวกข้าพเจ้า
 ๗ คน ๘ คนพากันหนีอ้ายฮ้ออยู่ในป่าแขวงเมืองเวียงจันทน์ กองทัพไทย
 ไปพบข้าพเจ้าจับเอาตัวข้าพเจ้ามา แต่พวกข้าพเจ้าที่หนีอ้ายฮ้อไป กอง
 ทัพไทยหาจับมาได้ไม่ ได้ข้าพเจ้ามาคนเดียว เป็นความสัตย์
 ความจริงสันคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ะ

คำให้การอ้ายอะยัดฮ้อ

พระยาราชาโยธา เป็นผู้บังคับถาม

๐ ข้าพเจ้าอ้ายอะยัดฮ้อให้การว่า อายุข้าพเจ้าได้ ๒๒ ปี บิดาข้าพเจ้า
 เป็นจีน มารดาข้าพเจ้าเป็นลาว ตั้งบ้านเรือนอยู่ณบ้านคาวแขวงเมืองตัก ๆ
 ขนกับเมืองเซียงก้อ ๆ ขนกับเมืองญวน เมื่อหนีมะเมียโทศก อ้าย
 สามลาวนายข้าพเจ้า ไซให้ข้าพเจ้ากับอ้ายฮ้อไปเที่ยวหาญามาที่บ้านขอม
 พยลวสีกอแม่ทัพที่ ๑ ลวสียกอแม่ทัพที่ ๒ ลวฟาลงกอแม่ทัพที่ ๓ สิ้นสุเย
 แม่ทัพที่ ๔ รวม ๔ คน หนึ่งกางเกงแพรสวมเสื้อแพร ถักผมเปียด้วย
 ไหมแดง โปกศัรยะแพรหนึ่งไกศาคา ขี่มาถอบนสันทง ๔ คนแต่งตัว
 เหมือนจีนคุมไพร่พวกฮ้อประมาณ ๕๐๐ คน พวกแถวประมาณ ๑๐๐ คนรวม

๕๐๐ คน ถอนปืนคาบศิลาประมาณ ๒๐๐ ถอนดาพธอกถอกถอแหลนอาวุธ
 ต่าง ๆ ครอบมือ ยกมาทางบ้านขอมจับเอาตัวข้าพเจ้าได้ แต่อายุชบหัน
 ไปได้ อ้ายช่อให้ข้าพเจ้าไว้ผมเปียเป็นเงิน แล้วอ้ายช่อยกไปอยู่ที่เมือง
 ลาน้อย ๆ ชนกยเมืองแก้ว เมื่อนั้นประภาเบ็ญจศก ลิวส์กอแม่
 ทพท ๑ ไซให้ลิวส์กอแม่ทพท ๒ คุมไพร่ช่อประมาณ ๒๐๐ คนถอนปืนคาบ
 ศิลาประมาณ ๕๐ ขอก ดาพธอกอาวุธต่าง ๆ ครอบมือยกมาตีพวกลาว
 แขวงเมืองพวน แต่ตัวข้าพเจ้าอ้ายช่อไซให้ทานา ข้าพเจ้าหาได้รบด้วยไม่
 ครนนั้นเดือน ๔ ปีจอฉศก ลิวส์กอแม่ทพท ๑ ลิวฟาลงกอแม่ทพท ๓ สัน
 สุกเยแม่ทพท ๔ รวม ๓ คนคุมไพร่ช่อประมาณ ๔๐๐ ไพร่แก้วประมาณ ๑๐๐
 รวม ๕๐๐ คน มีม้า ๑๐๐ ม้ามีปืนคาบศิลาประมาณ ๒๐๐ ขอก มีดาพธอก
 ต่าง ๆ ครอบมือกัน แต่ตัวข้าพเจ้านั้นอ้ายช่อไซให้หาบใส่เบียงยกมาแต่
 เมืองลาน้อย ๑๐ วันถึงเมืองเซียงขวาง พักอยู่ ๒ วันพบลิวส์กอแม่ทพท ๒
 ทยกมาก่อน แล้วพากันยกจากเมืองเซียงขวางมาถึงเมืองเวียงจันทน์ทาง
 ๑๐ วัน ตั้งค่ายอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ ได้ ๒ เดือน ลิวส์กอให้ลิวส์กอแม่
 ทพท ๒ คุมไพร่ช่อ ๓๐ คน ปืนคาบศิลา ๑๒ ขอกดาพ ๑๘ เล่มลงเรือ ๑๐ ลำ
 ไปตีเมืองปากเหือง เมืองเซียงคานแตกได้คนชาย ๒ หญิง ๑๔ รวม ๒๐ คน
 ข้าพเจ้าหาได้ไปช่วยไม่ แล้วอ้ายช่อกลับมาอยู่เมืองเวียงจันทน์ แล้วกอง
 ทพไทยยกไปล้อมกองทัพช่อ ๆ ได้สู้รบกับกองทัพไทยได้วัน ๑ กยคน ๑
 กองทัพช่อแตกหนีไปได้ประมาณ ๒๐๐ เศษ ถูกปืนตายข้างตักน้ำตายข้าง
 จับตัวข้าพเจ้าได้ส่งลงมาณกรุงเทพ ฯ เป็นความสัตย์ความจริง สิ้นคำ
 ให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น. ฯ

คำให้การอภัยบาหนอน

พระยาราชโยธา เป็นผู้บังคับถาม

๑ อภัยบาหนอนให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นไทยเมืองลาใหญ่อายุข้าพเจ้า
 ได้ ๓๐ ปี พ่อแม่ข้าพเจ้าตาย ข้าพเจ้าตงบ้านเรือนท่ามาหากนอญเมือง
 ลาใหญ่ ครั้นเดือน ๑๐ ปีระกาเวียงจก เวลาเช้าลวสีก่อเป็นแม่ทัพ
 ท ๑ เชียนชนเป็นแม่ทัพ ๒ คุมไพร่พวกช่อประมาณ ๓๐๐ คนยกมา
 ตเมืองลาใหญ่ พวกช่อมีปืนประมาณ ๑๐๐ ยอก มีทวนง้าวดาพครบมือกัน
 ตแต่เวลาเช้าจนเวลาบ่าย เจ้าเมืองลาใหญ่พาครอบครัวหนีไป ข้าพเจ้า
 ไพร่ชายหญิงในเมืองนอกเมืองพากันแตกหนีเข้าป่า พวกช่อตามจับได้
 ๓ คนทั้งข้าพเจ้า พวกช่อตงค่ายพักอยู่ในเมืองลาใหญ่เดือน ๑ ลวสีก่อ
 กบเชียนชนกุมไพร่พวกช่อมาตเมืองมกทางวัน ๑ ข้าพเจ้าพวกช่อคุมตัว
 ไว้เมืองลาใหญ่ พวกช่อตเมืองมกแตกแล้วพวกช่อจึงเอาตัวข้าพเจ้ามา
 เมืองมก แล้วพวกช่อยกมาตเมืองเซียงก่อ พวกช่อเอาตัวข้าพเจ้ามาด้วย
 ข้าพเจ้าได้ช่วยพวกช่อรบกับพวกเมืองเซียงก่อ เจ้าเมืองเซียงก่อพาครอบครัว
 หนีไป พวกช่อพักอยู่ในเมืองเซียงก่อ ๓ คนแล้วพวกช่อยกมาตเมือง
 เซียงกุน ข้าพเจ้าก็เขารบด้วย เจ้าเมืองเซียงกุนแตกหนีไป พวกช่อ
 ตงค่ายพักอยู่เมืองเซียงกุน ๒ เดือนแล้วลวสีก่อกบเชียนชนคุมพวกช่อ
 ยกมาทาง ๕ คนมาถงทงเซียงคามาตงค่ายอยู่ทงเซียงค้ำ ยังไม่ได้เข้า
 ตเมืองเซียงค้ำ เจ้าเมืองเซียงค้ำกับไพร่พากันหนีไป พวกช่อตงอยู่ทง
 เซียงค้ำ ๓ เดือน ครั้นเดือน ๖ ปีกุนลปีตคก ลวสีก่อกบเชียนชนคุม
 พวกช่อยกมาตเมืองเซียงขวาง พวกช่อหาเอาตัวข้าพเจ้ามาได้ ข้าพเจ้า

อยู่ททางเซียงคำ พวกช้อตเมืองเซียงขวางแตกแล้วพวกช้อไล่ข้าพเจ้า
 มาเมืองเซียงขวางทาง ๒ คน พวกช้อพักอยู่เมืองเซียงขวางเดือน ๑ เดือน
 เดือน ๘ ปกุนลี่ปตคัก พวกช้อยกไปเมืองเวียงจันทน์ เอาตัวข้าพเจ้ามาด้วย
 ราษฎรชาวบ้านเมืองเวียงจันทน์พากันหนีไป พวกช้อเข้าตงค้ายอยู่ในเมือง
 เวียงจันทน์ ๒ เดือน กองทัพไทยยกไปล้อมค้ายช้อตเมืองเวียงจันทน์ ข้าพเจ้า
 หนีพวกช้อออกไปอยู่ป่าหลังเมืองเวียงจันทน์ ๒ คน ข้าพเจ้าออกมาหาเข้า
 กิน กองทัพไทยจับตัวได้ ๒ คนฆ่าเสียคน ๑ แต่ข้าพเจ้ากองทัพไทยส่ง
 ลงมาณกรุงเทพฯ เป็นความสัตย์ความจริงข้าพเจ้าท่าน ฯ

คำให้การอัยสาม

๑ ฅวันพฤษยศเดือน ๔ ฅนคำ ๑ ปกุนลี่ปตคัก นายทพนาย
 กองพร้อมกันถามเอาคำให้การอัยสาม ฯ ให้การว่าอัยสามเป็นนวยอยู่
 บ้านเมืองตายเป็นเมืองฅนกบเมืองญวน บิดามารดาอัยสามช้อนาย โฉม
 อำแดง โฉม อัยสามมีพี่สาวร่วมท้องคน ๑ ช้ออำแดงพรม จะเป็นปีใด
 จำไม่ได้ ช้อยกกองทัพมาตีเมืองตายนแตก ช้อฆ่าบิดามารดาอัยสาม
 ตาย ช้อเอาพี่สาวอัยสามเป็นเมีย แล้วช้อเอาอัยสามมาเลี้ยงมา แล้ว
 ช้อยกกองทัพมาตงอยู่เมืองลา ช้อมีไพร่พลประมาณ ๓๐๐ เคษแล้วช้อ
 มาตีเมืองเซียงฆ้อแตก แล้วไปตีเมืองซงแตก พวกเจ้าเมืองกรมการ
 ไพร่พลก็ยอมท้อ ช้อแล้วช้อก็กลับไปตงค้ายอยู่เมืองลา กวานหลวง
 เมืองลาช้อองตายบ อัยสามก็อยู่กับกวานหลวงเมืองลา ครั้นเดือนใด

จำมิได้ ปักนุสัปตคก กวานหลวงองตายิบเมืองลา ขอกให้ย้ายสาม
 กัษพวกรวมกัน ๒๐ คน ลงมาช่วยกวานหลวงค่ายลาดขวางรบศึกไทย
 ย้ายสามกัษพวกช่อพากันลงมาถึงค่ายลาดขวาง ณเดือนย ปักนุสัปตคก
 ครนณวนเดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำปักนุสัปตคก กวานหลวงค่ายลาดขวาง
 กัษพวกช่อและไทยที่ไปตั้งค่ายอยู่ลาดองน คอยรับกองทัพไทยจะมาทำ
 สัตย์สัญญาต่อไป กวานหลวงช่อว่ากำลังกันน้อยจะไปทำศึกต่อไทย ครน
 เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำปักนุสัปตคก กองทัพไทยยกมาถึงค่ายลาดองน
 กวานหลวงเห็นกองทัพไทยมีกำลังมาก ผิดกัษที่จะมาทำสัตย์ต่อกัน
 กวานหลวงก็ให้ย้ายสามเอาปืนใหญ่ขึ้นอยู่ยิง ต่างคนต่างรบกัน กองทัพ
 ไทยรุกเข้าไปแตกค่ายกวานหลวง ฯ (กะตาคขาด) ไม่ได้ขึ้นม้าออก
 จากค่ายหนี แต่พวกช่อผู้ไทยหนีไม่ทันพวกกองทัพจับเอาตัวมาส่ง
 เจ้าคุณแม่ทัพ แต่กวานหลวงองยิบและกวานหลวงตาแย จะมาแต่
 บ้านโตเมืองโตหารูไม่ เป็นความสัตย์ความจริง สิ้นคำให้การย้ายสาม
 แต่เท่านี้ ฯ

คำให้การย้ายเชียงพ่อ อ้ายเตาลูก

๑ อ้ายเชียงพ่อ อ้ายเตาลูกให้การว่า อ้ายอ้ายเชียงได้ ๓๐ ปี
 อ้ายอ้ายเตาได้ ๑๒ ปี บิดามารดาอ้ายเชียงช่อเพยหอม อำแดงพรม
 อ้ายเชียงเกิดที่บ้านช่อนไทย อ้ายสามมกรรยาช่ออชู้ มบุตรชาย ๔ คน
 ครนปักนุสัปตคก ช่อยกกองทัพมาตีเมืองช่อนไทยแตก บิดาอ้ายเชียง
 กัษอ้ายเชียงพากันหนีช่อมา มครวประมาณ ๘๐ ครว พวกอ้ายเชียงไปหา

เจ้าเมืองเซียงขวาง ๓๐ ครว ไปหาอายุาคทั้งเซียงคำ ๕๐ ครว แล้ว
เจ้าเมืองเซียงขวางจึงบอกให้อายเซียงไปอยู่บ้านภายไต่ประมาณปี ๑ ข้อ
ยกกองทัพมาตีเมืองพวนแตก พวกลาวพวนก็ยอมทูลขอ อายเซียงกับ
บิดาอายุาคทูลขอ แล้วก็พาครัวไปอยู่บ้านตะไทรแขวงเวียงขวาง
ตามการสั่งไต่ก็จะเอามาใช้ ทศาคษลวง กวานหลวงคำยลาคชวงชอ
กวานตาแย กวานหลวงทั้งเซียงคำชอกวานก้อมาร ทศาคษลวง
มีชอลาคกรรจ์ประมาณ ๓๐๐ เศษ ชายหญิงใหญ่น้อยประมาณ ๕๐๐ เศษ
ครนเดือนเดือน ๑๒ ปีกุนส์ปตศก กวานหลวงใช้ให้อายชอมาบอกกับอาย
เซียงว่ากองทัพลาวหลวงยกขบวนมา ให้อายเซียงไปสั่งระเบียงอาหาร
อายเซียงกับของจึงและพวกไทยที่รวมกัน ๗ คนมาหากวานหลวงคำยลาค
ชวง แล้วกวานหลวงให้อายเซียงเอาระเบียงอาหารไปส่งกองทัพที่บ้าน
สุคนแล้วกวานหลวงก็ใช้ให้อายเซียงตั้งค่ายและใช้ล้อยในกองทัพอยู่ ประ
มาณ ๑๗ วัน ๑๘ วัน กองทัพลาวหลวงกับกองทัพชอกก็ต่างคนต่างกลับ
มาค่ายชวง แล้วชอกให้อายเซียงกลับไปบ้าน ครนเดือนอายกวาน
หลวงเอาไทยที่มาใช้คนละ ๕ วัน แต่พวกภูไทยที่ทูลขอมี ๑๕๐ คน ครน
เดือนเดือน ๓ ปีกุนส์ปตศก อายเซียงกับอายเตาบุตรไปเที่ยวหาเข้ากัน
ที่บ้านลาวพวนแขวงเวียงคกกัน หาไต่อยู่บ้านไม่ ครนเดือนเดือน ๕ ขนคา
๑ ปีกุนส์ปตศก อายเซียงมาตั้งบ้านกะพานญวน พวกกองทัพขบเอา
อายเซียงมาส่งกองทัพที่บ้านเวียงคก แต่พวกครัวอายเซียงมาจากเมือง
ชอนนันทกวานหลวงแต่งให้ของจึงเป็นนาย แต่พวกชอจะมาทางไหนอาย
เซียงหารู้ไม่ สิ้นคำให้การอายเซียงแต่เท่านั้น. ๖

28/09/2563

คำให้การอ้ายแยล้งซ่งซิง

๑ ข้าพเจ้าอ้ายแยล้งซ่งซิงเสียมยรรองให้การว่า ชอตัวข้าพเจ้า
 ชออ้ายกงโห บ้านเดิมข้าพเจ้าอยู่เมืองเลขนจว ชนกขเมืองกวางตง
 อายุข้าพเจ้าได้ ๕๐ ปี ข้าพเจ้ามีภรรยาแซ่จู ข้าพเจ้ามีบุตรชายคน ๑
 ชอกวนมบุตรหญิงคน ๑ แต่งใหม่ผัวออกเรือนไปแล้ว ข้าพเจ้าเป็นคน
 นกสวด เมื่ออายุข้าพเจ้าได้ ๔๐ ปี มีเงินกุกกแซ่กันหาข้าพเจ้าไป
 สวดทอรอนทอง เมืองฉวนตงเกย ข้าพเจ้าเห็นว่าภรรยาตายแล้ว
 ยังแต่บุตรชายคน ๑ อายุ ๑๕ ปี ข้าพเจ้าจึงพาบุตรชายข้าพเจ้ามาอยู่
 เมืองชนพ้อจว เป็นเมืองชนอยู่กบเมืองเซงหวฉวนตงเกย ข้าพเจ้า
 ไปชอผ้าในเมืองตงเกยมาเร่ขายในเมืองชนพ้อจวประมาณได้ปี ๑ ข้าพเจ้า
 ได้ภรรยาแซ่หลอคน ๑ มีบุตรชายคน ๑ บุตรหญิงคน ๑ ข้าพเจ้า
 คาขายอยู่ที่เมืองชนพ้อจวต่อไปได้ประมาณ ๓ ปี ข้าพเจ้าช่วย รักษา
 ตัวหายแล้วหุ ข้าพเจ้าคงไปข้าพเจ้าจึงหาได้คาขายไม่ ข้าพเจ้าทำไร่
 นาอยู่ที่เมืองชนพ้อจวได้ประมาณ ๔ ปี ๕ ปี ครนเดือน ๖ ปีจอฉก เอียบใต้
 โกเป็นนายใหญ่ชอผมยวคุมกองทัพชอประมาณ ๘๐๐ คนเคษยกมาจาก
 เมืองชอเอียงจวมาตเมืองชนพ้อจว เมืองชนพ้อจวมเซงเทินดินกว้าง
 ๓ เส้นยาว ๓ เส้นเป็นวงกลม มีคูกว้าง ๔ ศอกเคษ เจ้าเมืองชนพ้อจว
 คุมคนในเมืองนอกเมืองประมาณ ๑,๐๐๐ เคษกับจินแคะพวกกรอนทองทเมือง
 ชนพ้อจวประมาณ ๑๐๐ เคษมาช่วยเจ้าเมืองชนพ้อจวรบกับทัพชอได้ ๒ วัน
 กองทัพชอเอาปืนยิงถูกมาเจ้าเมืองชนพ้อจวมาลมลง เจ้าเมืองชนพ้อ
 จวหนีไป ทพเมืองชนพ้อจวกแตกกระจัดพลตพรายกันไป ไพร่พลเมือง

ที่เหลืออยู่ในเมืองชนพ้อจวยอมเข้าเป็นพวกเอียบไตโกประมาณ ๓๐๐ คน
 ๕๐๐ คน เอียบไตโกโคโคเป็นเจ้าเมืองชนพ้อจว เกลยกล่อมไพร่พล
 เมืองเก่าใหม่รวมคน ๕๐๐ ครว แต่ที่หนีไปประมาณ ๕๐๐ ครว แล้ว
 เอียบไตโกให้คนไปจับตัวข้าพเจ้ามา เรียกค่าถ่ายชีวิตข้าพเจ้าไปเป็น
 เงิน ๕ ตำลึงเงิน แล้วเอียบไตโกให้ขายสำหรับคุมตัวข้าพเจ้าขาย ๑
 ให้หนังสือเงินขายมีว่า เอียบไตโกที่เมืองชนพ้อจวแตกแล้วถ้าราษฎร
 ชคชนก็จะฆ่าให้หมด ถ้าราษฎรยอมชนกก็ไม่ให้ทำอันตราย ด้วย
 ชอกง โหแซ่หุยอมมาชนได้เสียเงินค่าธรรมเนียมแล้ว จึงไตให้ขาย
 นไวเป็นสำคัญกลับไปอยู่บ้านท่ามาหากินตามเดิม ถ้าทหารของเราได้
 เห็นขายไปแล้วไม่ให้ทำอันตรายกับพวกนี้เป็นอนขาด ข้าพเจ้าไตขายแล้ว
 กลับมาบ้านข้าพเจ้าหาพบบุตรภรรยาข้าพเจ้าไม่ หายไปจะเป็นตายประ
 การไตข้าพเจ้าไม่รู้ ครั้นณเดือน ๕ ปีจอฉศก ข้าพเจ้าเห็นลิวซีโกลจยโก
 ยกกองทัพมาคนประมาณ ๕๐๐ คน เข้ามาพักอยู่ที่เมืองชนพ้อจว มาจนถึง
 ณเดือน ๕ แรม ๕ ค่ำปีกุนสปีศศก ลิวซีโก ลจยโก ยกกองทัพ
 ซ้อมาประมาณ ๕๐๐ คน ยกออกจากเมืองชนพ้อจวจะมากี่เมืองพวน เอียบ
 ไตโกรู้ว่าข้าพเจ้าเป็นคนช่างเย็บ เอียบไตโกเอาตัวข้าพเจ้าส่งให้ลิวซีโก
 ลจยโกใช้การเย็บในกองทัพ แล้วลิวซีโก ลจยโก ยกกองทัพ
 ซ้อมออกจากเมืองชนพ้อจว เอียบไตโกตามไปส่งกองทัพทาง ๒ วันมาถึง
 เมืองม่วง ว่าสันเขกที่เมืองชนพ้อจว เอียบไตโกก็กลับไปเมืองชน
 พ้อจว ข้าพเจ้าเห็นลิวซีโก ลจยโกยกกองทัพซ้อมมาตามทางป่าแดง
 หวเมืองลาว กลางทางไม่มีผู้คนออกสู้รบ ข้าพเจ้าเห็นพวกลาว

เอาเข้าปลาอาหารมาสั่งให้ปั้นสะเบียงกองทัพตามทาง ลิวซีโก ลีจียโก
 ยกกกองทัพเคียวทาง ถ้าฝนตกก็หยุดกองทัพอยู่วัน ๑ ข้าง ๒ วันข้าง ๓ วัน
 ข้าง ถ้าฝนหายก็ยกกองทัพต่อมา จนถึงณเดือน ๗ ขน ๕ คำปักขุน
 สัณฑ์ ลิวซีโก ลีจียโกยกกองทัพเข้ามาถึงเมืองพวน ข้าพเจ้า
 เห็นกองทัพช่อดึงค่ายพักอยู่ที่เมืองพวนกอง ๑ ชักชองโกคุมคนอยู่ในค่าย
 ประมาณ ๕๐๐ คน ๕๐๐ คน ค่ายกับบ้านเจ้าเมืองพวนทางประมาณ ๑๐ วัน
 แล้วลิวซีโก ลีจียโกยกมาพักอยู่ที่ค่ายไค ๓ วัน ข้าพเจ้าเห็นชินช้อ
 หยาคุมคนมา ๒๐๐ คน มาพขกับลิวซีโก ลีจียโก ให้รวมกันอยู่ที่ค่าย
 ช่อดึงอยู่เมืองพวน ลิวซีโก ลีจียโก ชินช้อหยา เข้าไปพูดจากันใน
 ค่าย จะพูดจากันประการใดข้าพเจ้าไม่ทราบ ครั้นเดือนเดือน ๗ ขน
 ๘ คำปักขุนสัณฑ์ ลิวซีโก ลีจียโก ชินช้อหยา คุมคนประมาณ
 ๗๐๐ คน ๘๐๐ คนทั้งข้าพเจ้ายกลงมาเมืองเวียงจันทน์เก่า แต่ชักชองโกคุมคน
 รักษาค่ายอยู่ที่เมืองพวน ข้าพเจ้าเห็นพวกลาวเมืองพวนเอาเข้าปลา
 อาหารมาสั่งให้ปั้นสะเบียงกองทัพลิวซีโก ลีจียโก ชินช้อหยา เมื่อ
 ยกมาจากเมืองพวน ลิวซีโก ลีจียโก ชินช้อหยา ยกถึงเวียงจันทน์
 เก่าณเดือน ๘ ขน ๒ คำปักขุนสัณฑ์ ลิวซีโก ลีจียโก ชินช้อหยา
 ให้กองทัพช่อเอาไม้ไผ่ข้าง ไม้หมากข้างทำค่ายพักอยู่ในเวียงจันทน์เก่า
 กว้างยาวประมาณ ๒ เส้นเศษ มีหอคอย ๕ มุมค่าย ลิวซีโก ลีจียโก
 ชินช้อหยา จะมีการใช้หนังสือไปมาประการใดชินช้อหยาเป็นคนเขียน
 หนังสือใช้ไปมาทุกครั้งทุกคราว แต่ชักชองโก คุมคนตั้งค่ายอยู่เมือง
 พวนนั้น จะใคร่หรือไม่ใคร่ขอข้าพเจ้าไม่ทราบ ชินช้อหยาว่าข้าพเจ้า

